

**Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında
Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Yönünden
Konu Bakımından Yetki
(Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları
Işığında İnceleme)**

Şengül Aksöz

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Hukuk Yüksek
Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Temmuz 2022
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Murat Turgut Turhan
Hukuk Fakültesi Dekanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yrd. Doç. Dr. Bezar Eylem Ekinci
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Doç. Dr. Demet Çelik Ulusoy

2. Doç. Dr. Veysel Dinler

3. Yrd. Doç. Dr. Bezar Eylem Ekinci

ÖZ

Bu çalışmada Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisi ele alınmaktadır. Bu yapılırken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da değerlendirilmektedir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de eşitlik ve ayrımcılık kavramlarının tanımına ve ayrımcılık yasağının geçtiği uluslararası belgelere değinilmiştir. İkinci Bölüm’de ayrımcılık yasağının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde düzenleniş biçimi ve kapsamı açıklanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ayrımcılık yasağı ile ilgili başvuruları incelerken kullandığı ölçütlere yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan bireysel başvurularda Mahkemenin kabul edilebilirlik şartlarının neler olduğu açıklanmıştır. Üçüncü Bölüm’de ise Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında genel olarak Mahkemenin yetkisi ile esasa ve usule ilişkin kabul edilebilirlik kriterleri açıklanmıştır. Özellikle Mahkemenin ayrımcılık yasağı ile ilgili yapılan bireysel başvurularda yetkiye ilişkin kabul edilebilirlik kriterlerinden konu bakımından yetkisi ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesi, Ayrımcılık Yasağı, Eşitlik İlkesi, Kabul Edilebilirlik Şartları, Konu Bakımından Yetki.

ABSTRACT

In this thesis, the jurisdiction of the Constitutional Court in terms of the subject is discussed within the scope of the principle of equality and non-discrimination in the individual application decisions of the Constitutional Court. Moreover, the European Convention on Human Rights and the Decisions of the European Court of Human Rights are also evaluated. The thesis consists of three parts. In Chapter I, the definition of the concepts of equality and discrimination and the international documents in which the prohibition of discrimination is passed are mentioned. Chapter II explains the regulation and scope of the prohibition of discrimination in the European Convention on Human Rights. The criteria used by the European Court of Human Rights when examining the applications regarding the prohibition of discrimination are given. In addition, in individual applications to the European Court of Human Rights, the admissibility conditions of the Court are explained. In Chapter III, the jurisdiction of the Court in general, and the substantive and procedural admissibility criteria are explained within the scope of the principle of equality and non-discrimination in individual application decisions of the Constitutional Court. In particular, the jurisdiction of the Court in terms of subject, which is one of the admissibility criteria regarding the authority in individual applications regarding the prohibition of discrimination, has been discussed in detail.

Keywords: Admissibility, Authority in Terms of Subject, Constitutional Court, Principle of Equality, Prohibition of Discrimination.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Bezar Eylem EKİNCİ, yine çok kıymetli, tecrübelerinden faydalandığım Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerine ve manevi destekleriyle beni hiç yalnız bırakmayan eşim Doç. Dr. Ahmet AKSÖZ'e ve oğlum İrfan AKSÖZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
KISALTMALAR	x
TABLO LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1 EŞİTLİK İLKESİ VE AYRIMCILIK YASAĞI	5
1.1 Ayrımcılık Yasağı Kavramı ve Tanımı	5
1.1.1 Doğrudan Ayrımcılık	7
1.1.2 Dolaylı Ayrımcılık	8
1.2 Eşitlik İlkesi: Kavram ve Tanım	9
1.2.1 Şekli Eşitlik	11
1.2.2 Maddi Eşitlik	12
1.3 Eşitlik İlkesi ile Ayrımcılık Arasındaki İlişki	15
1.4 Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Pozitif ve Negatif Ayrımcılık	16
1.5 1982 Anayasası'nda ve Önceki Anayasalarda Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı	20
1.6 Uluslararası Belgelerde ve Sözleşmelerde Ayrımcılık Yasağı	22
1.6.1 Birleşmiş Milletler Antlaşması	22
1.6.2 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	23
1.6.3 Avrupa Temel Haklar Bildirgesi	24
1.6.4 Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi	24

1.6.5 111 No’lu ILO Sözleşmesi	25
1.6.6 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme	25
1.6.7 Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (IAOKS)	26
1.6.8 Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS).....	26
1.6.9 Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi	27
1.7 Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisinin Tanımı	28
2 AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA AYRIMCILIK YASAĞI.....	31
2.1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Şartları.....	32
2.1.1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri	33
2.1.1.1 İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Kuralı	33
2.1.1.2 Süre Kuralı	34
2.1.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri	35
2.1.2.1 Önemli Bir Zararın Bulunmaması.....	35
2.1.2.2 Açıkça Dayanaktan Yoksunluk.....	36
2.1.3 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yetkiye İlişkin Kabul Edilebilirlik Kriterleri	38
2.1.3.1 Kişi Bakımından Yetki.....	38
2.1.3.2 Konu Bakımından Yetki	39
2.1.3.3 Yer Bakımından Yetki	43

2.1.3.4 Zaman Bakımından Yetki	44
2.2 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Ayrımcılık Yasağı	44
2.2.1 AİHM'nin Sözleşmenin 14. maddesine İlişkin Kararları	45
2.2.1.1 Bağımsız Olmama	46
2.2.1.2 Mutlak Olmama	48
2.2.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 12 No'lu Protokole Yönelik Değerlendirmesi.....	50
2.3 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mahkemenin Geliştirdiği Ayrımcılık Yasağı Ölçütleri	52
2.3.1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki Bir Hak veya Özgürlükle İlgili Olması.....	52
2.3.2 Farklı Muamelenin Varlığı	53
2.3.3 Farklı Muamelenin Objektif ve Makul Bir Sebebinin Olmaması	54
2.3.4 Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Taraf Devletlerin Takdir Marjı	55
2.3.5 Orantılılık.....	57
3 ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA AYRIMCILIK YASAĞI VE EŞİTLİK İLKESİ KAPSAMINDA KONU BAKIMINDAN YETKİNİN KAPSAMI	58
3.1 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Bağlamında Mahkemenin Yetkisi ile Esasa ve Usule İlişkin Kabul Edilebilirlik Kriterleri	58
3.1.1 Anayasa Mahkemesinin Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri	59
3.1.1.1 Başvuru Yollarının Tüketilmesi.....	59
3.1.1.2 Başvuru Süresi	65
3.1.2 Anayasa Mahkemesinin Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri.....	70

3.1.2.1 Açıkça Dayanaktan Yoksunluk.....	70
3.1.2.2 Anayasal ve Kişisel Önem	75
3.1.3 Anayasa Mahkemesinin Yetkisi ve Kabul Edilebilirlik İncelemesi	77
3.1.3.1 Kişi Bakımından Yetki.....	77
3.1.3.2 Konu Bakımından Yetki	86
3.1.3.3 Yer Bakımından Yetki	87
3.1.3.4 Zaman Bakımından Yetki	87
3.2 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı ve Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisinin Değerlendirilmesi	89
3.2.1 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Genel Olarak Konu Bakımından Yetki.....	89
3.2.1.1 Bireysel Başvuruya Konu Olabilecek Haklar	90
3.2.1.2 Bireysel Başvuruya Konu Edilemeyecek Haklar ve Tedbirler	94
3.2.2 Anayasa Mahkemesinde Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Konu Bakımından Yetki	98
3.2.3 Anayasa Mahkemesinin Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Konu Bakımından Yetkiyi Yorumlaması	102
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	112

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
App. No	Application Number
AYM	Anayasa Mahkemesi
AYMK	Anayasa Mahkemesi Kararı
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
E.	Esas No.
IAOKS	Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KKAOKS	Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
No.	Sayı
para.	Paragraf
S.	Sayı
s.	Sayfa

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Hem Anayasa hem de AİHS kapsamında ortak olan ve bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar.....	92
Tablo 2: Anayasa ve AİHS kapsamında Türkiye'nin taraf olduğu ek protokollerde geçen bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar.....	93

GİRİŞ

Eşitlik ilkesi, insan hakları hukukunun temelini oluşturmaktadır.¹ Bu nedenledir ki geçmişten günümüze birçok ulusal ve uluslararası düzenlemelere konu olmuştur. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerden yararlanması eşitlik ilkesinin sağlanması ile mümkündür.

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi çoğu durumda birbiri yerine kullanılan kavramlardır.² Eşitlik ancak ayrımcılığın yasaklanması ile tam ve etkin bir şekilde hayata geçirilebilmektedir. Bu nedenledir ki kişiler, temel hak ve özgürlüklerden yararlanırken dil, din, ırk ya da cinsiyet gibi herhangi bir nedenden ötürü ayrımcılığa maruz kalmamalıdır.

Türkiye dâhil olmak üzere bazı ülkelerde herkesin temel hak ve özgürlüklerden eşit bir şekilde faydalanması amacıyla, bireysel başvuru yolu (anayasa şikâyeti) kabul edilmiştir. Böylelikle bireysel başvuru yolu hak ve özgürlükler açısından bir koruma mekanizması olmasının yanı sıra ayrımcılık yasağı özelinde de kişilerin ayrımcılığa uğramamasını güvence altına alınmaktadır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı geçmişten günümüze kadar güncelliğini korumuş ve birçok disipline konu olmuş kavramlardır. Bu kavramların anlamlarının ve kapsamlarının belirlenmesi için çalışmalar yapılmış olsa da net bir çerçeve çizilememiştir. Bu durum ayrımcılık yasağı kavramının tam olarak yapılamamasına neden olmaktadır.

Yurt içi ve yurt dışında yaptığım gözlemlerde hâlen kişilerin ayrımcılık yasağı ihlallerine maruz kaldığını fark ettim. Bu nedenle ayrımcılığın yasağının ve eşitlik

¹ Burçak Keleş, Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Cinsiyet ve Cinsel Yönelim, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 22.

² Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 107.

ilkesinin gerek uluslararası belgelerde gerekse de Anayasa'mızda nasıl hükme bağlandığını tespit ettim. Her ne kadar kavramların tanımları tam yapılamamış olsa da birçok uluslararası belgede ve Anayasa'mızda ayrımcılığın yasaklandığı görülmektedir. Çünkü yukarıda da belirttiğim gibi eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı insan hakları hukuku açısından önemli kavramlardır. Tez kapsamında bazı uluslararası belgelerdeki düzenleniş biçimine değinilmiş olsa da asıl olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1982 Anayasası'ndaki düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

Ayrımcılık yasağı ihlaline maruz kalan kişilerin bu iddialarını ileri sürebilecekleri hukuki yollar belirlenmiştir. Tez çalışması kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Fakat kişilerin ihlal iddialarını mahkemeler önünde ileri sürebilmeleri için belli şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartlar mahkemenin kabul edilebilirlik kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

AIHM ve Anayasa Mahkemesinin kabul edilebilirlik kriterleri genel olarak üçe ayrılarak incelenmektedir. Bunlar usule, yetkiye ve esasa ilişkin kabul edilebilirlik kriterleridir. Bu kriterleri araştırırken ayrımcılık yasağı ihlali başvurularında mahkemelerin nasıl bir tutum izlediğini ortaya koymaya çalıştım. Fakat kriterler arasında mahkemelerin konu bakımından yetkisinin ayrımcılık yasağı ihlalleri açısından ayrı bir öneme sahip olduğu kanısındayım. Çünkü ayrımcılık yasağı ancak bir hak ile birlikte ileri sürülebilen bağlı nitelikte bir haktır. Bu nedenle tez çalışmamı bu konu üzerine derinleştirdim.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda Mahkeme'nin konu bakımından yetkisini aşağıda ayrıntılı anlatılacak olmakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki haklar oluşturmaktadır. Özetle bir kişi ancak Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında yani ortak koruma alanında kalan haklar için bireysel başvuru yoluna gidebilmektedir. Peki insan hakları hukukunun yapı taşı olarak kabul edilen ayrımcılık yasağı ihlalleri açısından ortak koruma kapsamında kalan haklar ayrımcılığın ortadan kaldırılması için yeterli bir koruma sağlıyor mu? Ortak koruma alanında olan haklar kapsamında sosyal ve ekonomik haklar bulunmamaktadır. Toplumsal hayatın bu kadar geliştiğı günümüzde sosyal haklar bakımından kişilerin ayrımcı tutuma maruz kalması yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumda kişiler ayrımcılık yasağı ihlallerini mahkeme önünde ileri sürdüklerinde mahkemenin tutumu nasıl olmalıdır?

Anayasa Mahkemesi kararlarına genel olarak bakıldığında Mahkeme'nin ayrımcılık yasağı ihlallerinde dar yorum yaptığı görölmektedir. Bu durum eşitliğin sağlanmasını engellemektedir. Ayrıca Anayasa'mız haklar bakımından geniş bir yelpazeye sahipken neden Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda konu bakımından yetkide bu yelpazeyi daraltıyoruz?

Ayrımcılık yasağı üzerine daha önce çalışmalar olsa da bireysel başvurularda konu bakımından ayrımcılık yasağı ihlali iddialarının nasıl değerlendirildiğine dair kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle tez çalışmasında Mahkeme'nin kabul edilebilirlik kriterleri ayrımcılık yasağı ihlali açısından değerlendirilmiş ve özellikle konu bakımından yetki üzerinde ayrıca durulmuştur.

Yukarıda anlatılanlardan bahisle tez çalışması kapsamından ilk bölümde eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının insan haklarına saygı ilkesi gereğı önemine binaen genel olarak bu kavramların anlamı üzerinde durulmuş, uluslararası belgelerde nasıl yer aldığına değinilmiştir. İkinci bölümde AİHS'de ayrımcılık yasağının düzenleniş biçimi ve özellikleri anlatılmıştır. Ayrıca AİHM'nin ayrımcılık yasağı ihlallerini değerlendirirken kullandığı ölçütler belirlenmiş ve Mahkeme'nin kabul edilebilirlik

kriterleri ayrımcılık yasağı kapsamında değerdendirilmiştir. Tezin son kısmında ise Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda, Mahkemenin kabul edilebilirlik kriterleri ayrımcılık yasağı ihlali başvuruları çerçevesinde anlatılmış ve özellikle Mahkemenin hangi haklara ilişkin ayrımcılık yasağı ihlallerini incelemeye aldığı konusu üzerinde durulmuştur.

Bölüm 1

EŞİTLİK İLKESİ VE AYRIMCILIK YASAĞI

1.1 Ayrımcılık Yasağı Kavramı ve Tanımı

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, insan hakları hukukunun yapı taşlarıdır.³ Ayrımcılık, haklı bir neden olmaksızın kişilere farklı özelliklerinden kaynaklı farklı muamelede bulunulmasıdır. Başka bir deyişle, kişiler arasında haklı gösterilmeyen fark gözetme durumu bir ayrımcılık biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Ayrımcılık kavramının kullanımına bakıldığında, şeyler arasında ayırt edici özellikleri doğrultusunda ayırım yapma biçiminde ifade edilirken günümüzde hukuk alanındaki kullanımında ise kişiler arasında karşılaştırma yaparak belli gruptaki kişilere, haksız muamele yapılması ve hatta bir hiyerarşi oluşturarak bazı kişilerin, daha da haksız muameleye maruz bırakılması anlamı taşıdığını belirtmek mümkündür.⁵

Ayrımcılık kelimesi yanında, “ayrımcılık yasağı” kavramının tanımına baktığımızda ise, günümüzde bu kavramın tanımı konusunda, hâlen bir uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Bu bakımdan, gerek uluslararası sözleşmelerde gerekse çeşitli ülke anayasalarında ayrımcılık yasağı düzenlenirken farklı tanımlamalar kullanılmaktadır.⁶ Türk Dil Kurumu, ayırım yapmayı “*eşit davranmamak, fark gözetmek*” olarak tanımlamıştır.⁷ Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacak olmakla birlikte,

³ Keleş, s. 22.

⁴ Ulaş Karan, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, On İki levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 65.

⁵ Karan (2017), s. 65-66.

⁶ A.g.e., s. 70.

⁷ Bkz. <<https://sozluk.gov.tr/>>, Erişim Tarihi: 18/10/2021.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 14. maddesinde ayrımcılık yasağı düzenlemesi şöyledir: *“Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”* Fakat Sözleşme, ayrımcılık yasağının tanımına madde metninde yer vermemiştir.⁸ Zaman içinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önüne gelen başvurularla ayrımcılık yasağının tanımına ve kapsamına yönelik içtihat oluşturulduğu görülmektedir. AİHM içtihadında ayrımcılığın *“nesnel ve makul bir gerekçe olmaksızın, benzer durumdaki kişilere farklı muamele edilmesi”* anlamına geldiğini belirtilmiştir.⁹ Ayrıca *“belirli bir grup üzerinde orantısız olarak önyargılı etkileri olan genel bir politika veya tedbirin, özellikle o grubu hedef almamasına rağmen, ayrımcı olarak kabul edilebileceğini”* kabul etmiştir.¹⁰

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin otuz yedinci oturumundaki 18 Nolu Genel Yorumu'nda *“Sözleşme’de kullanıldığı şekliyle ‘ayrımcılık’ ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayrımcılığı kast etmektedir.”* şeklinde yapmıştır.¹¹

Bir kişiye haklı gerekçe olmadan farklı davranma hâlinin etik olarak kabul edilemez boyuta ulaşması hâlinde ayrımcılıktan söz edilmeye başlanmaktadır. Bu

⁸ Bkz. <https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf>, Erişim Tarihi: 04/10/2021.

⁹ AİHM kararlarına şuradan ulaşılmıştır: <<https://hudoc.echr.coe.int/tur#%20>>, *D.H. and Others v. The Czech Republic*, App. No(s) 57325/00, 13/11/2007, para. 175.

¹⁰ *Opuz v. Turkey*, App No(s) 33401/02, 09/06/2009, para. 183.

¹¹ Bkz. “Genel Yorum No. 18 Ayrımcılık Yasağı”.

durum hukuk açısından düşünülüğünde belirsiz bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle hangi durumların ayrımcılık yasağının ihlali niteliğinde olduğunun belirlenmesi hukuki belirliliğin sağlanması için önemli ve gereklidir. Hukuk, kişilerin müdahale edemeyeceği örneğin ırk ya da cinsiyet gibi alanları ayrımcılığa karşı koruduğu gibi kişilerin tercihleri nedeni ile de ayrımcılığa maruz kalmamalarını güvence altına almalıdır.¹²

Ayrımcılık yasağının tanımı yapılırken birçok olgudan yararlanılır. Bu nedenle kesin bir tanımla yapılamadığı gibi içinin tam anlamıyla doldurulması da güçtür. Fakat yapılan tüm tanımlarda bahsedilen ortak nokta “eşitlik ilkesi” dir.¹³

Burada öncelikle ayrımcılığın iki farklı türüne yer verilecek, eşitlik ilkesi aşağıda ayrıca ele alınacaktır. Bunlardan biri doğrudan ayrımcılıktır. En genel tanımıyla benzer durumda olanlara eşit muamele yapılmasıdır. Dolaylı ayrımcılık ise farklı durumda olan bireylere karşı farklı muamele yapılması anlamına gelmektedir.¹⁴

1.1.1 Doğrudan Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık ayrımcılığın en temel hâlidir. Doğrudan ayrımcılık, bir kişi ya da grubun ayrımcılığın yasaklandığı ırk, etnik köken, cinsel yönelim, engellilik gibi durumlar nedeniyle insan haklarından diğer kişilerle eşit yararlanılmasını engelleyen her türlü davranıştır.¹⁵

Doğrudan ayrımcılığın varlığı için aynı veya benzer durumda yani karşılaştırılabilecek kişilerin arasında meşru bir amacı olmayan farklı bir muamele aranmaktadır. Fakat meşru amacın, nesnel ve makul bir nedeni olması ve ulaşılacak

¹² Nisan Kuyucu, AİHM İçtihadında Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Kadına Yönelik Şiddet, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 28-29.

¹³ Halid Özkan, “AİHM Kararları Işığında Ayrımcılık Yasağı İlkesi”, Fasikül Hukuk Dergisi, C. 3, S. 23, s. 8.

¹⁴ Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, s. 21.<<https://www.anayasa.gov.tr/media/3614/elkitabi.pdf>> Erişim Tarihi 09/06/2022.

¹⁵ Buket Deniz, Engelli Hakları ve Ayrımcılık Yasağı, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2020, s. 19.

istenen amaç ile kullanılan araç arasında orantısallık olması hâlinde doğrudan ayrımcılıktan bahsedilmesi mümkün değildir.¹⁶

Aşağıda ayrı başlıkta açıklanacağı üzere, AİHS 14. madde kapsamında ayrımcılık yasağını düzenlerken doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığın tanımına yer vermemiştir. Ne var ki AİHM kararlarına bakıldığında ayrımcılıkla ilgili yapılan tanımın doğrudan ayrımcılığı karşıladığı görülmektedir. Yani nesnel ve makul bir neden olmaksızın benzer durumdaki kişilere karşı farklı muamelede bulunulması doğrudan ayrımcılığın tanımına denk gelmektedir.¹⁷

1.1.2 Dolaylı Ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılık genel olarak farklı durumda bulunan kişilere aynı şekilde davranılması ile ortaya çıkmaktadır. Dolaylı ayrımcılıkta görünüşte tarafsız bir uygulama vardır. Fakat bu tarafsız uygulama bazı kişi ve gruplar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Doğrudan ayrımcılıktan farklı olarak burada bazı kişi ve grupları olumsuz etkileyen aynı muameleden kaynaklı ayrımcı etkiler mevcuttur.¹⁸

AİHS'nin 14. maddesi incelendiğinde madde hükmünde yine doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığın tanımının yapılmadığı görülmektedir. AİHM kararlarına bakıldığında, yapılan ayrımcılık tanımının doğrudan ayrımcılığın tanımıyla benzer olduğu görülmektedir. Fakat *Thlimmenos v. Greece* kararında¹⁹ dolaylı ayrımcılıktan kaynaklı ayrımcılık yasağı ihlali incelenmiştir. İlgili kararda kişi diğer kişilerle eşit

¹⁶ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 14; Ulaş Karan, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 20, S. 73, 2007, s. 153-154.

¹⁷ Ulaş Karan, “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi”, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 31, S. 1, 2015, s. 241. *Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium*, App. No(s). 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, 23/07/1968, para. 10; *Marckx v. Belgium*, App. No(s). 6833/74, 13/06/1979, para. 33; *Rasmussen v. Denmark*, App. No(s). 8777/79, 28/11/1984, para. 38.

¹⁸ Hüseyin Ali Kudret, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 26, S. 2, Aralık 2020, s. 1086.

¹⁹ *Thlimmenos v. Greece*, App. No(s). 34369/97, 06/04/2000, para. 46-48.

şartlar dâhilinde işe alım yapıldığını fakat dinî inançları nedeniyle işlenen suçlardan mahkûm olan kişiler ve diğer suçlardan mahkûm olan kişiler arasında özel bir ayırımın yapılmaması nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmektedir. Kişi, dini inancı nedeni ile üniforma giymeyi reddettiğini bunun sonucunda oluşan mahkûmiyet durumunun diğer ağır suçları işleyen kişiler ile aynı şekilde değerlendirilmesinin ayrımcılığa neden olduğu iddiası ile başvuru yapmıştır. Somut durumda herkese uygulanan eşit bir uygulamanın farklı özelliklere sahip kişiler açısından ayrımcı tutuma neden olduğu görülmektedir. Bu durum da dolaylı ayrımcılığa neden olmaktadır.

1.2 Eşitlik İlkesi: Kavram ve Tanım

İnsan hakları hukuku, insanların insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamaları için gerekli olan insanların doğuştan itibaren sahip olduğu devredilemez ve vazgeçilemez hakları barındırmaktadır. İnsan haklarını hukukunun temelini ise eşitlik ilkesi oluşturmaktadır.²⁰

Eşitlik, her ne kadar kolay tanımlanabilir ve uygulanabilir bir kavram gibi gözükse de aslında içerisinde birçok yönü barındıran uygulanması güç bir kavramdır.²¹ Eşitlik; mantık, aritmetik, doğa bilimleri ve etik gibi birçok alanda farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu nedenle eşitliği tanımlayan her sınıf ve grup kendi çıkarlarına olan durumları asıl eşitlik olarak kabul etmek istedikleri için eşitlik kavramı üzerinde uzlaşşı sağlanamamaktadır.²² Türk Dil Kurumu sözlüğünde eşitlik tanımı şöyledir:²³

“İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavat, muadelet, kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumu ve bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve

²⁰ Emine Cin Karagöz, “Kadın-Erkek Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Türkiye Eşitlik ve İnsan Hakları Kurumu’nun Yetkileri”, Yasama Dergisi, S. 32, s. 21.

²¹ Merih Öden, Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 17.

²² Alaeddin Şenel, “Eşitlik Kavramı ve Tarihsel Gelişmesi”, Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s. 172.

²³ Bkz. <<https://sozluk.gov.tr/>>, Erişim Tarihi: 05/11/2021.

siyasi haklar yönünden ayrım bulunmaması durumu.”

Günümüzde eşitlik kavramı günlük kullanımda “yaklaşıklık”, “benzerlik” anlamlarında da kullanılmaktadır.²⁴ Bu durumda en az iki şey arasında karşılaştırma yapabileceğimiz ortak noktalarının olması gerekmektedir.²⁵ Ancak ortak noktalar yönünden iki şey birbirine benzediği ölçüde bu iki şeyin eşit olduğundan bahsedilmektedir.²⁶

Eşitlik ilkesi tarihsel olarak ilk kez İlkçağ Yunan Felsefesinde karşımıza çıkmaktadır. Buradaki çıkış amacı, akla sahip olması sebebiyle insanın başka bir insan karşısında üstün olamayacağı bu yüzden her insanın aynı olması düşüncesidir. Orta Çağda eşitlik din temelli belirlenmiştir. Tanrı karşısında herkesin eşit olduğu kabul edilmiştir. Modern dönemde ise her insanın farklılıklarının olabileceği düşüncesi gelişmiş, her insanın bu farklılıklarıyla birlikte yaşamasına imkân sağlanması hedeflenmiştir.²⁷

Eşitlik ilkesi, insanların var olan örneğin ırk, dil, cinsiyet, düşünce gibi farklı özelliklerinden dolayı hak ve imkânlardan yararlanma konusunda avantajlı ya da dezavantajlı duruma düşülmesini engellemektedir. Bu bağlamda eşitlik ilkesi, kişilere ayrım gözetilmemesini isteme hakkı tanıdığı için bir temel hak olduğu gibi eşitliğin sağlanması açısından devlete yükümlülükler yüklediği için devlet yönetimine egemen bir ilke olduğu kabul edilmektedir.²⁸

Devletler, eşitlik ilkesinin devletlere yüklediği yükümlülük gereği, eşitliğin sağlanabilmesi ve korunabilmesi için düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Bu yönde yapılan ilk norm hâlindeki düzenlemeler Kuzey Amerika Devletlerinin halk

²⁴ Şenel, s. 181.

²⁵ Öden, s. 18.

²⁶ Şenel, s. 181.

²⁷ Tuğba Bayraktar, “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, s. 98.

²⁸ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Gözden Geçirilmiş 14. Baskı, Ankara 2013, s. 152.

bildirilerinde karşımıza çıkmaktadır. O dönemde geliştirilen doğuştan kazanılan haklar kataloğunun başında yer alan “*bütün insanlar doğuştan eşittir*” şeklindeki düzenleme eşitlik ilkesinin norm halini almasında etkili olmuştur. Daha sonra 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi’nin 1. maddesinde “*İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.*” şeklinde yer almıştır.²⁹

Zamanla eşitlik ilkesi aşağıda ayrıntılı anlatılacağı üzere, birçok ulusal ve uluslararası belge ve sözleşmelere konu olmuştur. Ayrıca eşitlik ilkesinin içerisinde alt kavramlar oluşmaya başlamıştır. Bunlar şekli (yatay, mutlak) eşitlik ilkesi ve maddi (dikey, nispi) eşitlik ilkesidir.³⁰ Burada ilk olarak şekli eşitlik açıklanacaktır.

1.2.1 Şekli Eşitlik

Şekli eşitlik ilkesi, Aristoteles’in ortaya koyduğu bir kavramdır.³¹ İlke herkese eşit davranılmasını gerektirmektedir. Bu anlayışta eşitlik ilkesi uygulanırken karşılaştırılan iki bireyin de tamamen eşit, özdeş olduğu varsayımı çerçevesinde değerlendirilir.³² Bu durumda bireylerin doğuştan var olan veyahut sonradan ortaya çıkan engellilik hâli gibi farklılıkların göz ardı edilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır.³³ Şekli eşitlik anlayışında bireylerin farklı özellikleri yok sayıldığından kişiler belli özellikler çerçevesinde tek tipleştirilmeye çalışılmaktadır. Şekli eşitlikte sadece kişilere odaklanılır. Bu yüzden diğer bireylere göre daha dezavantajlı olan kişi ya da grupların sorunları çözüme kavuşturulmaz. Var olan farklılıklar yok sayılarak mevcut

²⁹ Zafer Gören, “Genel Eşitlik İlkesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S. 3, s. 3280.

³⁰ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin basın Yayın Dağıtım, Güncelleştirilmiş 13. Baskı, Bursa 2012, s. 99, Sinem Servet, Özdemir, Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık İlkesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 59.

³¹ Keleş, s. 20.

³² Gözler (2012), s. 99.

³³ Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, “Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2012, s. 137.

durumun korunmaya çalışılması asıl amaçtır. Bu durumda gerçek bir eşitlikten bahsedilemez.³⁴

Anayasa'nın 10. maddesinin 1. fıkrasındaki “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” hükmü şekli eşitliği kabul etmektedir. Aynı şekilde 10. maddenin 4. fıkrası da “*Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.*” şeklinde şekli eşitlik esas alınarak düzenlenmiştir.³⁵ İnsan hakları hukukunda şekli eşitlik kavramını “hukuk önünde eşitlik” kavramı karşılamaktadır.³⁶

1.2.2 Maddi Eşitlik

Maddi eşitlik ilkesinde, şekli eşitlik anlayışından farklı olarak farklılıklar göz ardı edilmeyip eşitsizlikler giderilmeye çalışılmaktadır. Yani maddi eşitliğin amacı, eşitliğin fiilen sağlanmasıdır. Bu yüzden şekli eşitlik anlayışındaki farklı kişilere farklı muamele yapılması düşüncesini reddetmemektedir.³⁷ Maddi eşitlik anlayışında, kişilerin aynı olması varsayımı yani şekli eşitlik anlayışındaki bireysel yaklaşım yerini farklılıklarında göz önünde bulunduğu toplumsal sorumluluk hâlini almaktadır.³⁸ Yukarıda bahsedildiği üzere eşitlik ilkesi, devlete yükümlülükler yüklemektedir. Bunlar pasif ve aktif yükümlülüklerdir. Şekli eşitlik anlayışında, devletin pasif yani negatif yükümlülüğü varken; maddi eşitlik anlayışında devletin yükümlülüğü pozitif yükümlülük olup aktif ve müdahaleci olmasını gerektirir. Çünkü maddi eşitlikte asıl amaç, fiili eşitliği sağlamak olduğu için diğer bireylere karşı dezavantajlı durumda olanlar için eşitliğin sağlanması bakımından devletin bazı geçici özel önlemler alması

³⁴ Bkz. Karan (2017), s. 41.

³⁵ Bkz. Gözler (2012), s. 99.

³⁶ Abdurrahman Eren, Anayasa Hukuku Dersleri, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara 2021, s. 432.

³⁷ Çayır ve Ceyhan, s. 138.

³⁸ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 6-7.

gerekmektedir.³⁹ Yani maddi eşitliğin sağlanması için devletin müdahalesi gerekmektedir.⁴⁰

Maddi eşitlikte, aynı durumda bulunan kişilere aynı muamele yapılması, farklı durumda olan kişilere ise farklı muamele yapılması esastır. Aynı durumda yani eşit olmayan kişilere farklı davranılması eşitlik ilkesini zedelememektedir.⁴¹ Maddi eşitlikte kişilerin farklılıkları göz önüne alınarak eşitlik sağlanmaya çalışılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararlarında zamanla maddi eşitlik vurgusu yaptığı görülmektedir. Hatta “kanun önünde eşitlik ilkesi” ifadesinin maddi eşitliği karşıladığını belirtmiştir. Örneğin Anayasa Mahkemesi, 18/1/2005 tarihli ve E.2005/4, K.2005/7 sayılı kararında şu ifadeleri kullanmıştır:⁴²

“Öte yandan, yasa önünde eşitlik ilkesi, hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil hukuksal eşitlik öngörülmüştür. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır. Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa’da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez.”.

Anayasa Mahkemesi geliştirdiği içtihatlarla bireyler arasındaki farklılıkların göz ardı edilmeyerek, kişiler arasında farklı uygulamaların olmasının eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaması için “haklı neden” ölçütünü geliştirmiştir.⁴³ Bu ölçütle, yasal düzenlemelere getirilen farklı uygulamalar eşitlik ilkesinin ihlali anlamına gelmeyecektir.⁴⁴ Örneğin, Anayasa Mahkemesi 2011 tarihli bir kararında şunları ifade

³⁹ Karan, (2017), s. 44.

⁴⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku/İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, İmge Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara 2002, s. 21.

⁴¹ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s. 182.

⁴² Temel Yeğin, B. No: 2014/10398, 29/6/2016, para.20.

⁴³ AYMK, E.1985/11, K.1986/29, 11/12/1986; AYMK, E.1997/74, K.1998/69, 17/11/1998.

⁴⁴ Selda Çağlar, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitliğin Dar Yorumu”, Ankara Barosu Dergisi (2012), s. 50-51.

etmiştir:⁴⁵

“(...) eşitlik ilkesinin aynı konumda bulunan kadın ve erkeğin yasalar önünde eşit haklara sahip olmasını gerektirdiğini, kişinin cinsiyeti nedeniyle karşı cinse göre ayrıcalıklı duruma getirilmesinin bu ilkeye aykırılık oluşturacağını, eşitliğin bireyler arasındaki farklılıkların göz ardı edilerek herkesin her bakımdan aynı kurallara bağlı tutulması anlamında da algılanamayacağını, kimi kişilerin başka kurallara bağlı tutulmalarında haklı nedenler varsa yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemeyeceğini belirtmiştir.”

Görüldüğü üzere burada Anayasa Mahkemesine göre, haklı nedenin varlığı hâlinde, farklı durumda olanlara farklı davranılması gerçek anlamda eşitlik ilkesinin gerçekleştirilmesi için gereklidir.

Anayasa Mahkemesi, yasa önünde eşitlik ilkesini uygulayarak kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefî inanç gibi nedenlerden kaynaklı ayrılıkları gözeterek bu nedenlerden kaynaklanan eşitsizliğe yol açılmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Böylelikle aynı durumda olanlara farklı kuralların uygulanmasını engellemektedir. Aynı zamanda ayrıcalıklı kişi ve toplulukların yaratılmasının da önüne geçmektedir. Anayasa’nın bu şekilde uygulamak istediği eylemli değil “hukuksal eşitliğin” sağlanmasıdır. Hukuksal eşitliğin sağlanması için ise aynı hukuksal durumda bulunanlara aynı davranılması, farklı hukuksal durumda bulunanlara ise “haklı neden ya da kamu yararı” ölçütü dikkate alınarak farklı davranılmasını gerektirmektedir.⁴⁶ Anayasa Mahkemesi kararlarında haklı neden veya kamu yararı ölçütlerinin nasıl uygulanması gerektiğini de belirtmiştir:⁴⁷

“Anayasa Mahkemesinin kararlarının anlam ve öneminin tüm ağırlığını taşıyan ‘haklı neden’ ve ‘kamu yararı’ kavramlarına, öğretide, eşitliği bozduğu ileri sürülen sınıflandırma ya da ayrımın, a) ANLAŞILABİLİR, b) AMAÇLA İLGİLİ, c) MÂKUL VE ÂDİL olması ölçütleriyle hukuksal biçim ve içerik kazandırılmaktadır. Getirilen düzenleme herhangi bir biçimde, birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan ve birbirini güçlendiren bu üç ölçütten birine uymuyorsa, eşitlik ilkesine aykırı bir yön vardır, denebilir. Çünkü eşitliği

⁴⁵ Şule Bayburt, B. No: 2017/38724, 21/7/2020, para. 24; S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, para.35

⁴⁶ AYMK, E.1988/4, K.1989/3, 12/01/1989.

⁴⁷ AYMK, E.1991/24, K.1991/40, 31/10/1991.

bozduğu ileri sürülen kural, haklı bir nedene dayanmamakta ya da kamu yararı amacıyla yürürlüğe konulmamış olmaktadır. Başlangıçta var olan uyum içindeki bu koşullar, zamanla aralarındaki bağın çözülmesi halinde de Anayasa kurallarına aykırı hale gelebilirler.”

Görüldüğü üzere bu kararda Anayasa Mahkemesi, “haklı neden ve kamu yararı” ölçütlerinin varlığının anlaşılması için gerekli olan hukuksal çerçevenin nasıl ve hangi ölçütlere uygun olması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, maddi eşitlik, haklı neden veya kamu yararı ölçütleri dikkate alındığında farklı durumda olanlara farklı davranılmasını eşitlik ilkesinin gereği olarak görmektedir.

1.3 Eşitlik İlkesi ile Ayrımcılık Arasındaki İlişki

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı kavramları birbiri yerine kullanılabilen kavramlardır. Fakat bu iki kavramın birbirinden ayrıştığı durumlar da olabilmektedir. Bu yüzden eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı kavramları arasındaki ilişkinin ortaya konması gerekmektedir.⁴⁸

Anayasa Mahkemesi kararlarında da “*Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, bazen yan yana ve bazen de aynı şeyi ifade etmek üzere kullanılabilen kavramlardır. Günümüzde eşitlik ilkesi insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin ayrılmaz parçasıdır. Başka bir deyişle eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, uluslararası hukukun en üstünde yer alan temel hukuk normu olarak kabul edilmektedir. Bu itibarla eşitlik ilkesi hem başlı başına bir hak hem de diğer insan hak ve özgürlüklerinden yararlanılmasına hâkim, temel bir ilke olarak kabul edilmelidir.*”⁴⁹ şeklinde geçmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği gibi eşitlik, başlı başına bir haktır.⁵⁰ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı benzer kavramlar olarak ele alındığında

⁴⁸ Bu konuda bkz. Karan (2017), s. 68

⁴⁹ Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 107.

⁵⁰ Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 107.

eşitlik ilkesinin başlı başına bir hak olmasından dolayı ayrımcılık yasağının ihlali de diğer temel hak ve özgürlüklerin tamamlayıcısı olan bir hak olarak değil tek başına bir hak ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵¹

Eşitlik ilkesinin amacı bir ideali gerçekleştirmek olduğu için bu ideali gerçekleştirmek adına alınan önlemler devlete pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Yani devlet eşitliğin sağlanması için kanunlar yapmalı ve gerektiğinde ayrımcılığı önleyecek önlemler almalıdır.⁵² Fakat ayrımcılık yasağı ihlal edildiği zaman birey bazlı somut önlemler alındığı için devlete negatif yükümlülük de yüklemektedir.⁵³

Ayrımcılık yasağı eşitlik ilkesiyle ulaşılmak istenen ideali gerçekleştirmeye eşitlik ilkesini güvence altına almaya yarayan en önemli araçlardan birisidir.⁵⁴ Eşitlik ilkesinin sağlanması için ayrımcılığın yasaklanması gerekir. Bu yüzden eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı kavramları yeri geldiğinde birbirini yerine kullanılabilen, iç içe geçmiş, birbirine sıkı sıkıya bağlı kavramlardır.

1.4 Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Pozitif ve Negatif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılığın kelime anlamı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “Toplumdaki diğer kişiler ile eşit koşullarda yaşamadığı düşünülen belli gruplara çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak onları destekleme” şeklindedir.⁵⁵ Genel anlamıyla pozitif ayrımcılık, toplumda dezavantajlı durumda bulunan kişileri bu dezavantajlarından kaynaklı ayrımcılığa maruz kalmalarını önlemek amacı ile geliştirilen kavramdır.⁵⁶

Pozitif ayrımcılık, 1987 yılında Fransa’da siyasî amaçla ortaya çıkarılmasına

⁵¹ Karan (2017), s. 68.

⁵² Mihriban Toluay, İnsan Hakları Hukukunda Cinsiyet Temelinde Ayrımcılık Yasağı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 6

⁵³ Karan (2017), s. 69.

⁵⁴ Mesut Gülmez, “İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler”, Çalışma ve Toplum, Nisan 2010, S. 25, s. 221.

⁵⁵Bkz. <<https://sozluk.gov.tr/>>, Erişim Tarihi: 18/06/2022.

⁵⁶ Özdemir, s. 45.

karşılık aslında, ırk ayrımcılığı konusunda yaptığı düzenlemelerle Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950 yıllarından itibaren uygulanmaktadır.⁵⁷ Pozitif ayrımcılık kavramı yerine doktrinde “yapıcı eylem (“affirmative action”), tersine ayrımcılık, tercihli muamele” gibi kavramlar da kullanılmaktadır.⁵⁸

Pozitif ayrımcılık ve eşitlik ilkesi ilişkisi ele alındığında, pozitif ayrımcılık, eşitlik ilkesinin istisnai bir yönünü oluşturmaktadır. Çünkü dezavantajlı durumda bulunan kişilerle diğer kişiler arasında eşitliğin sağlanması için dezavantajlı durumda bulunan kişilere karşı uygulanan farklı muameleler ayrımcılık olarak değerlendirilmemektedir.⁵⁹ Aslında pozitif ayrımcılık ile şekli eşitlikten kaynaklı olumsuzluklar giderilerek eşitlik ilkesi maddi eşitlik anlayışına yaklaştırılmaktadır.⁶⁰ Eşitliğin sağlanması amacıyla yapılan farklı muameleler gerçek eşitliğin sağlanması ile son bulmalıdır. Aksi takdirde bir grubun diğerlerine karşı üstün durumda olması durumu ile karşılaşılabilir.⁶¹

Aynı durumda olanlara farklı muamele yapılması ayrımcılık oluştururken farklı durumda olanlara farklı muamele yapılması ayrımcılık olarak değerlendirilmemektedir. Bu durum Aristoteles'in dağıtıcı ve denkleştirici adalet teorilerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁶²

“Dağıtıcı adalet şeref ve malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni başka bir ifade ile payına düşeni almasını öngörür. Denkleştirici veya düzenleyici adalet ise Aristoteles'e göre hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesini gerektirir. Bu uygulamada kişisel ve sübjektif durumların nazara alınmaması

⁵⁷ Ebru Karaman, Eşitlik İlkesi Çerçevesinde Siyasi Partilerde Kadın Kotası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 101.

⁵⁸ Kasım Akbaş ve İlker Gökhan Şen, Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Hukuk Fakültesi 20. Yıl Özel Sayısı, s. 167.

⁵⁹ Akbaş, Şen, s. 168.

⁶⁰ Hilal Albal, “Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Kadın-Erkek Eşitliği”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1, 2020, s. 218.

⁶¹ Rabia Gündoğmuş, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin İlgili Uluslararası Sözleşmeler ve 6284 Sayılı Kanun Çerçevesinde Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 50.

⁶² Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, 2019, s. 160-161.

lüzumludur.”

Asıl olan dağıtıcı adaleti sağlamaktır. Bunun içinde var olan farklılıkları eşitlemeye çalışmaktır. Pozitif ayrımcılık diğer insanlara göre daha dezavantajlı durumda bulunan insanların ayrımcılığa uğramaması için geliştirilen bir yöntemdir.⁶³

Doktrindeki bazı görüşler pozitif ayrımcılığın, ayrımcılığın önlenmesinde ve eşitliğin sağlanmasında gerekli olduğunu savunurken, bazı görüşler ise dezavantajlı kesime sağlanacak pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesini zedeleyeceğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda bazı devletler pozitif ayrımcılık hükümlerine yer verirken bazı devletler yer vermemektedir.

Anayasamızda da 2004 yılında yapılan değişiklikle 10. maddenin 2. fıkrasına pozitif ayrımcılık ile ilgili düzenleme eklenmiştir. Buna göre, *“kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.”* 2010 yılında yapılan değişikle de *“Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.”* hükmü eklenmiştir. Böylelikle diğer insanlara göre daha dezavantajlı durumda bulunan *“çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilerin”* ayrımcılığa maruz kalması engellenmeye çalışılmıştır.⁶⁴

Anayasa Mahkemesi kararlarına bakıldığında, Mahkeme eşitliğin tanımını genel olarak şu şekilde yapmaktadır:⁶⁵

“Anayasa’nın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmüştür. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin

⁶³ Duru Şahyar Akdemir, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve “Pozitif Ayrımcılık”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 4, 2014, s. 892.

⁶⁴ Nazlı Hilal Demir, Feminist Perspektiften Düşünce Tarihinin Köşe Taşları ve İdeal Bir Hukuk Arayışı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 237.

⁶⁵ AYMK, E.2009/47, K.2011/51, 17/03/2011.

yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin ihlali yasaklanmıştır. Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa’da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez.”

Bu karardan da anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi eşitliğin sağlanabilmesi için pozitif ayrımcılığın gerekli olduğunu yorumlamıştır.

AİHS’nin 14. maddesi pozitif ayrımcılıkla ilgili ifade içermese dâhi AİHS’e taraf devletlerin yaptığı pozitif ayrımcılık uygulamalarını desteklemektedir. Ayrıca verdiği kararlarda da pozitif ayrımcılığı destekler nitelikte yorumlar yapmaktadır.⁶⁶ Örneğin *Hobbs, Richard, Walsh Ve Geen V. Birleşik Krallık davasında*⁶⁷ Mahkeme “14. madde, bir Üye Devletin “olgusal eşitsizlikleri” düzeltmek için gruplara farklı davranmasını yasaklamamaktadır.” ifadesini kullanarak pozitif ayrımcılığın 14. maddenin ihlali anlamına gelmediğini belirtmiştir.

Negatif ayrımcılık ise pozitif ayrımcılığın olumsuz halidir. Negatif ayrımcılık, bazı kişi ve gruplara topluma tanınan hak ve özgürlüklerin tanınmaması durumudur.⁶⁸ Bu durumda kişiler ırk, renk, cinsiyet gibi ayrımcılık temelleri nedeni ile diğer kişilere tanınan haklardan mahrum bırakılmaktadır.⁶⁹

Pozitif ayrımcılıkta dezavantajlı gruplar toplumdaki diğer kişilerle eşit konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Negatif ayrımcılıkta ise kişiler sahip oldukları bazı özellikleri nedeni ile tabiri yerinde ise toplumdaki diğer kişilere karşı ötekileştirilmektedir. Pozitif ayrımcılık eşitliğin sağlanması için gerekli iken negatif

⁶⁶ Akdemir, s. 900.

⁶⁷ *Hobbs, Richard, Walsh and Geen v. The United Kingdom*, App. No(s) 63684/00, 63475/00, 63484/00, 63468/00, 14/11/2006, para. 52.

⁶⁸ Karaman, s.100.

⁶⁹ Ayşe Özkan Duvar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı”, *Galatasaray Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 24.

ayrımcılıkla eşitlik bağdaşmamaktadır.

1.5 1982 Anayasası'nda ve Önceki Anayasalarda Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

Hukuk devletinin asıl öğelerinden olan eşitlik ilkesi, zamanla Türk Anayasa hukukunda yerini almaya başlamıştır. Eşitlik ilkesi Osmanlı-Türk anayasal gelişiminde ilk kez 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile tüm vatandaşların yasalar önünde eşit olduğu ve vergilerde eşitlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat Fermanı ardından, 1876 Kanun-u Esasinin 17. maddesinde “*Osmanlıların kâffesi huzuru kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezâifinde mütesavidir.*” şeklinde hukuk önünde eşitlik ilkesi düzenlenmiştir.⁷⁰ 1924 Anayasası'nda ise eşitlik ilkesi 69. maddede “*Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.*” şeklinde düzenlenmiştir.⁷¹ . 1961 Anayasası'nda ise eşitlik ilkesi “eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı” olarak ele alınmış ve ayrıca bağımsız bir ilke olarak değil, hukuk devletinin bir unsuru olarak yorumlanmıştır.⁷²

Eşitlik ilkesi 1961 Anayasası'nda temel hak ve özgürlükler arasında düzenlenirken 1982 Anayasası'nda Genel Esaslar'da yer verilmiştir. Böylelikle eşitlik ilkesi Anayasa'ya ve devlete egemen bir ilke hâline gelmiştir.⁷³ Yani eşitlik ilkesi Anayasa'da hem bir hak hem de devlete egemen bir ilke olarak kabul edilmektedir.⁷⁴

1982 Anayasası'nda eşitlik ilkesi, Anayasa'nın 10. maddesinde şu şekilde

⁷⁰ İbrahim Ülker, “Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-i Esasi'deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 21, S. 2, 2013, s. 110.

⁷¹ Şeref İba, Türk Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2018, s. 115.

⁷² Duvan, s. 19.

⁷³ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001, s. 114.

⁷⁴ Karan (2017), s. 61.

düzenlenmektedir:⁷⁵

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Madde metni ilk okunduğunda şekli eşitlik ilkesinin esas alındığı görülmektedir.

Çünkü maddede kanun önünde eşitlik ilkesine vurgu yaparak hukukun uygulandığı durumlarda eşitliğin sağlandığını kabul etmek gerekmektedir anlamı çıkmaktadır.

Fakat asıl olan, şeklen bir eşitliğin sağlanması değildir. Hem şekli hem de maddi olarak eşitliğin sağlanabilmesi için madde metninin içinin doldurulması da gerekmektedir.

Nitekim bu yönde adımlar atılarak 2004 ve 2010 yıllarında maddi eşitliğinde sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır:⁷⁶

“(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Böylelikle hem gerçek eşitlik sağlanmaya çalışılmış hem de Anayasa uluslararası insan hakları hukukunu uygulamak yönünde daha uyumlu hâle gelmiştir.⁷⁷

Bu düzenlemeler ayrımcılık yasağı bakımından da olumlu olmakla birlikte hâlen yetersiz kalabilmektedir. Bu yüzden maddi eşitliğin tam olarak anlaşılıp gerek düzenleme de gerekse de uygulamada daha etkin hâle getirilmesi gerekmektedir. Zira

⁷⁵ Bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>>, Erişim Tarihi: 07/02/2022.

⁷⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> Erişim Tarihi: 07/02/2022.

⁷⁷ Karan (2017), s. 58.

henüz mahkeme kararlarında da şekli eşitlik anlayışının daha baskın olduğu görülmektedir.

Ayrımcılık yasağı 1982 Anayasası’nda ayrı bir madde olarak düzenlenmemiştir. Fakat Anayasa’nın 10. maddesi yani eşitlik ilkesi maddesi ayrımcılık yasağını da içerisinde barındırmaktadır. Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararında şunları ifade etmiştir: “(...) eşitlik ilkesinin anayasal bağlamda her durumda dayanılacak normatif bir değer taşıması nedeni ile ayrımcılık yasağının da etkili bir biçimde hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Başka bir deyişle eşitlik ilkesi somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içerir.”⁷⁸ Karardan anlaşılabacağı üzere Anayasa’da ayrımcılık yasağı ile ilgili ayrıca bir hüküm olmasa da eşitlik ilkesi ayrımcılık yasağını da kapsamaktadır. Bu durumda ayrımcılık yasağı ihlali iddialarında Anayasa Mahkemesi 10. maddeyi esas alarak inceleme yapmaktadır.

1.6 Uluslararası Belgelerde ve Sözleşmelerde Ayrımcılık Yasağı

İnsan hakları hukukunun ayrılmaz parçası olan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı uluslararası belge ve sözleşmelere konu olmuştur. Bu belge ve sözleşmelerden bazılarında ayrımcılığın düzenleniş biçimlerinin daha net görülmesi açısından aşağıda ayrı başlıkta ele alınacaktır.

1.6.1 Birleşmiş Milletler Antlaşması

26 Haziran 1945 tarihinde imzalanan antlaşma ile Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. BM dünya barışının ve güvenliğinin sağlanarak, uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel bir ortaklık oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçla imzalanan antlaşma hükümleri arasında ayrımcılık yasağı ile ilgili hükümlerde vardır. BM Antlaşmasının 1. maddesinde antlaşmanın genel amaçlarından bahsedilmiştir. Antlaşmanın 1. maddesinin 3. fıkrasında ise “*Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl*

⁷⁸ Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 108.

nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak”⁷⁹ hükmüne yer verilerek ayrımcılık yapılmaması Birleşmiş Milletlerin amaçları arasında yer almıştır. Aynı zamanda Antlaşma’nın 13. maddesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun görevleri arasında “*Ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olur ve bu amaçla tavsiyelerde bulunur.*”⁸⁰ hükmü düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere BM Antlaşmasının hem amaçları hem de Genel Kurul’un görevleri arasında ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. Bu durum Antlaşmanın ayrımcılık yapılmamasına verdiği önemi göstermektedir.

1.6.2 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

II. Dünya Savaşından sonra hak ve özgürlüklerin güvence altına alarak, insan haklarının ulusal ve uluslararası korunmasının sağlanması amacıyla 10 Aralık 1948’te kabul edilen 30 maddeden oluşan beyannamedir.⁸¹ Beyannamenin 2. maddesinin 1. fıkrası ayrımcılık yasağı şu şekildedir:⁸²

“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beynamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.”

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin bağlayıcı bir niteliği yoktur.⁸³ Fakat insan hakları yönünden yaptığı düzenlemeler ile uluslararası önemli bir yere sahiptir.⁸⁴

⁷⁹ Birleşmiş Milletler Andlaşması, Resmî Gazete, Sayı 6092, 24 Ağustos 1945.

⁸⁰ Birleşmiş Milletler Andlaşması, Resmî Gazete, Sayı 6092, 24 Ağustos 1945.

⁸¹ Bkz. Eren, s. 252-253.

⁸² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Resmî Gazete, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949.

⁸³ Rona Aybay, “Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 6.

⁸⁴ A.g.e., s. 7.

Bu nedenle insan hakları için önemli olan ayrımcılık yasağı konusunu beyanname kapsamına alınmıştır.

1.6.3 Avrupa Temel Haklar Bildirgesi

Avrupa Temel Haklar Bildirgesi demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanarak Avrupa Birliği (AB) vatandaşlarının insan onuruna yakışır şekilde eşitlik, özgürlük ve dayanışma içerisinde yaşamalarını sağlamak amacıyla kabul edilmiş bildirgedir. Bildirge'nin 3. bölümünde “eşitlik” ele alınmıştır. Bildirge'nin 20. maddesinde yasa önünde herkesin eşit olacağı ele alınmıştır. 21. maddesinde ise ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. İlgili madde şöyledir:⁸⁵

“1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.

2. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulanması kapsamı çerçevesinde ve bu Antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere milliyet nedeniyle her türlü ayrımcılık yasaktır.”

Görüldüğü üzere eşitlik ilkesi, kişilerin insan onuruna yaraşır şekilde yaşamaları ve demokrasinin gereğini yerine getirmek için gerekli ve önemli görülerek 21. madde düzenlenmiş ve bu şekilde ayrımcılık yapılmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

1.6.4 Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli kararıyla kabul edilmiş, Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesinde ayrımcılık yasağı ele alınmıştır. İlgili maddenin 1. fıkrası şöyledir:

“1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi

⁸⁵ Bkz. <<https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>>, Erişim Tarihi: 24/02/2022.

taahhüt eder.”

Görüldüğü üzere Sözleşme’de hangi temellerde ayrımcılık yapılmaması gerektiği düzenlenmiştir ancak ayrımcılık yasağının tanımına yer verilmemiştir.⁸⁶

1.6.5 111 No’lu ILO Sözleşmesi

Burada belirtebileceğimiz bir diğer Sözleşme ise 4 Haziran 1958 yılında kabul edilen ILO Sözleşmesidir. Türkiye tarafından da imzalanan Sözleşme 19 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlgili Sözleşme’nin 1. maddesinde ayrımcılık şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Bu sözleşme bakımından ‘Ayrım’ deyimi;
İrk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı,
İlgili üye, memleketin, varsa temsilci, işçi ve işveren teşekkülleri ve diğer ilgili makamlarla istişare etmek suretiyle tesbit edeceği, meslek veya iş edinmede veya edilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan bütün diğer ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı, ifade eder.
Belirli bir iş için, o işin mahiyeti icabı yapılan, herhangi bir ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma ayırım sayılmaz.
Bu sözleşme bakımından ‘İş’ ve ‘Meslek’ terimleri, mesleki eğitime, bir işe ve çeşitli mesleklere girmeyi ve çalışma şartlarını kapsar.”*

Bu sözleşme içerisinde barındırdığı “fark gözetme, dışlama ve öncelik tanıma” ifadeleri ile bu Sözleşme’den sonra ayrımcılığı düzenleyen sözleşmelere kavram açısından öncülük etmiştir.⁸⁷

1.6.6 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

Ayrımcılık yasağı kapsamında ele alabileceğimiz bir başka Sözleşme de, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, genel olarak, eğitim alanına özgülenmiş bir Sözleşme olmakla beraber, eğitim konusu bağlamında ayrımcılık kavramı

⁸⁶ Lema Uyar, Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2006, s. 42.

⁸⁷ Bkz. Karan (2017), s. 71.

tanımlanmıştır. Bu kapsamda Sözleşme'nin 1. maddesi şöyledir:

“Bu Sözleşmenin amacı bakımından ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, ekonomik güç ya da doğuş temeli üzerinde; eğitimde davranış eşitliğini kaldırmak ya da bozmak amacı ya da sonucuyla ve özellikle,

Herhangi bir kişi ya da grubu herhangi bir tür ya da düzeyde eğitim görmekten yoksun bırakmak;

Herhangi bir kişi ya da grubu, düşük düzeyli bir eğitimle sınırlamak; Bu Sözleşmenin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri ya da kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da

Herhangi bir kişi ya da gruba, insan onuruyla bağdaşmaz koşullar uygulamak üzere yapılan herhangi bir ayırım, dışlama, sınırlama ya da üstün tutmayı içerir.”

Görüldüğü üzere burada da ayrımcılık yasağına ilişkin temel açıklamalar yapılmaktadır.

1.6.7 Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (IAOKS)

Bu Sözleşme'nin amacı, devletlere, ırk ayrımcılığını ortadan kaldırarak ve ırklar arasında hoşgörü ortamını sağlama yükümlülüğü getirmektir. Bu bağlamda Sözleşme'nin 1. maddesinde ırk ayrımcılığı tanımlanmıştır. İlgili düzenleme *“Bu Sözleşmede ‘ırk ayrımcılığı’ deyimi, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel alanda ya da toplum yaşamının başka bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşitlik temeli üzerinde tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanmayı önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla ırk, renk, soy ya da ulusal ya da etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da üstün tutma bulunma anlamına gelir.”* şeklindedir. Sözleşme madde hükmünde tanımladığı ırk ayrımcılığı tanımına uygun olarak ırk temelli ayrımcılığın önüne geçmeyi hedeflemektedir.

1.6.8 Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS)

KKAOKS Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18.12.1979 tarihli ve 34/180 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Türkiye ise 19.01.1986 tarihinde uluslararası hukuk

bakımından Sözleşmeye taraf olmuştur.⁸⁸

KKAOKS'nin amacı kadınların dezavantajlı durumlarından kaynaklı ayrımcılığa maruz kalmalarını önlemektir.⁸⁹ Sözleşme'nin 1. maddesinde "Kadınlara karşı ayırım" deyiminin ne anlama geldiği düzenlenmiştir. Düzenleme şu şekildedir:⁹⁰

"(...) kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir."

Sözleşme'nin diğer maddelerinde de bu tanıma göre kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın önüne geçilmesi için yapılması gerekenler düzenlenmiştir.

1.6.9 Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmadan toplumsal hayata katılmalarını sağlamak amacı ile 3 Mayıs 2008 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye Sözleşme'ye 03.12.2008 tarihinde taraf olmuştur.⁹¹

Sözleşme'nin 1. maddesinde Sözleşme'nin amacı belirlenmiştir. Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden diğer kişilerle birlikte tam ve eşit şekilde yararlanmasını sağlamak Sözleşme'nin asıl amacını oluşturmaktadır. Bunun sağlanması için ise engelliliğe dayalı ayrımcılığın önlenmesi gerekmektedir.⁹² Bu nedenle Sözleşme "Engelliğe dayalı ayrımcılık" ifadesinin tanımına yer vermiştir. Engelliğe dayalı ayrımcılık, Sözleşme'nin 2. maddesinde şöyle tanımlanmaktadır:

⁸⁸ Fatmagül Kale Özçelik, "Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin Usule ve Esasa İlişkin Düzenlemeleri ve Türk Anayasa Hukuku'na Yansımaları", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (8), s. 320.

⁸⁹ A.g.m., s. 319.

⁹⁰ Bkz. Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Resmî Gazete, Sayı: 18898, 14/10/1985.

⁹¹ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Resmî Gazete 27288, 14/07/2009.

⁹² Ezeli Azarkan ve Ekrem Benzer, "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 38, 2018, s. 7.

“(...) siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alandaki tüm insan hak ve temel özgürlüklerinin diğerleri ile eşit bir şekilde kullanılması veya bunlardan yararlanılması imkânını ortadan kaldıran veya bunu engelleyen her türlü ayrımın, dışlamanın veya kısıtlamanın engelliğe dayalı olarak yapılmasıdır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul uyumlaştırmanın yapılmaması dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar.”

Bu tanımlamaya bağlı olarak Sözleşme’nin diğer hükümlerinde bunun nasıl önlenmesi gerektiği ve bu konuda sözleşme tarafı devletlere düşen yükümlülükler hükme bağlanmıştır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı kavramlarına her ne kadar tanımları tam yapılamamış olsa da geçmişten günümüze kadar hem ulusal hukukta hem de uluslararası birçok sözleşmede rastlamak mümkündür. Çünkü kimse haklarını kullanırken ayrımcı muameleye maruz kalmak istemez.

Tüm kişilerin eşit kabul edilmesi mümkün değildir. Gerek kendi özellikleri gerekse de çevresel faktörlerin etkisi ile kişiler birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle eşitliğin sağlanması ve kimsenin ayrımcı muameleye maruz kalmaması için düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemelerin salt şekli eşitliği sağlamak için değil kişiler arasında ki farklılıklar gözetilerek gerçek eşitliği sağlamak için yapılması gerekmektedir.

1.7 Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisinin Tanımı

Konu bakımından yetki mahkemelere yapılan başvurularda hangi konulara ilişkin başvuru yapılabileceğini göstermektedir. Konu bakımından yetki dışında kalan konular için ise başvurular yetkisizlik nedeni ile reddedilmektedir.

AIHM’e yapılan başvurularda genel olarak konu bakımından yetki AIHS ve ek protokollerde geçen hakları kapsamaktadır. Yani başvurunun konu bakımından kabul edilebilir bulunması için başvuruda bulunulan hakkın Sözleşme ya da ek protokollerle

korunuyor olması gerekmektedir.⁹³

Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda da Mahkemenin konu bakımından yetkisi belirlenmiştir. Başvuruda bulunacak kişilerin ihlal edildiğini ileri sürdüğü haklarının hem Anayasa’da hem de AİHS’de ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollerde ortak olarak yer alan temel hak ve özgürlüklerden olması gerekmektedir. Ancak bu halde başvurular Mahkemenin konu bakımından yetkisi kapsamında kalmaktadır.⁹⁴ Bu durum Anayasa’nın 148. maddesi ve 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 45. maddesinde hüküm altına alınmıştır.

Ayrımcılık yasağı aşağıda ayrıntılı ele alınacağı üzere bağlı nitelikte bir haktır. Bu nedenle ayrımcılık yasağı ihlali başvurularında mahkemenin konu bakımından yetkisi kapsamında bulunan bir hakla birlikte ileri sürülmesi gerekmektedir.⁹⁵ Bu nedenle ayrımcılık yasağı ihlali iddialarının değerlendirilmesinin etkili bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle mahkemenin konu bakımından yetkisinin kapsamının belirlenmesi önem arz etmektedir. Hangi haklar yönünden ayrımcılık yasağının güvence altına alındığının belirlenmesi gerekmektedir.

Konu bakımından yetki dışında kalan haklarla ilgili ise mahkemenin nasıl bir tutum sergilediği de önemlidir. Çünkü ayrımcılık toplumsal hayatın birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Mahkemelerin bu konuda geniş mi dar mı yorum yaptığı tespit edilmelidir. Eşitliğin tam olarak sağlanması ancak ayrımcılığın yasaklanması ve korunması, güvence altına alınması ile mümkündür. Bu nedenle genel olarak, mahkemelerin tutumunun ayrımcılıkla birlikte ileri sürülebilen hakların yelpazesinin

⁹³ Mustafa Sezgin Tanrıkulu, Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2022, s. 108.

⁹⁴ Berkan Hamdemir, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 180.

⁹⁵ Harris, O’Boyle, Warbrick, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Güncelleştirilmiş Dördüncü Baskı, Ağustos 2021, s. 740.

olabildiğince geniş tutulması gerekmektedir.

Çalışmanın diğer bölümlerinde bu konular mahkeme kararlarıyla birlikte ayrıca açıklanacaktır.

Bölüm 2

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA AYRIMCILIK YASAĞI

4 Kasım 1950'de İnsan Hakları Bildirisi'ndeki hakların güvence altına alınması için Avrupa Konseyi üyelerinin üzerinde anlaşarak 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren sözleşme “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi”dir. Sözleşme temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Sözleşme’de madde 14’te, ayrımcılık yasağı da düzenlenmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de AİHS tarafından düzenlenen hakların korunmasını sağlamak amacıyla 1959 yılında kurulmuş uluslararası bir mahkemedir. AİHM, AİHS ile korunan hakları ihlal edilen sadece bireylerin değil aynı zamanda toplulukların, tüzel kişilerin ve diğer devletlerin; belirli usul ve kurallardan hareketle başvurabileceği bir yargı mercii olarak görev yapmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları bağlayıcı nitelikte kararlardır. AİHM başvuru şartlarının başında başvuracak kişi veya devletlerin öncelikle kendi ülkesindeki iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle AİHM’ne yapılan başvurularda kabul edilebilirlik şartlarının neler olduğu anlatılacak daha sonra AİHS’de ayrımcılık yasağının düzenleniş biçimi üzerinde durulacaktır. Ayrıca AİHM’in ayrımcılık yasağı ile ilgili kararlarında hangi ölçütleri kullandığı anlatılacaktır.

2.1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Şartları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurularda Mahkemenin başvuruları inceleyebilmesi için dört bakımdan yetkili olması gerekmektedir. Bunlar; kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetkidir. Bu dört bakımından yetkinin tümünün aynı anda sağlanmadığı durumlarda Mahkeme başvuruyu inceleyemez.

AİHM'in bir başvuruyu kabul edilebilir bulması için öncelikle başvuru formunda istenen tüm bilgilerin eksiksiz doldurulması gerekmektedir. Başvuru formu ve istenen belgelerle ilgili hüküm AİHM İç Tüzüğü'nün 47. maddesinde⁹⁶

⁹⁶ Madde 47 Bireysel başvurunun içeriği

“1. Sözleşme'nin 34. maddesine göre yapılan bir başvuru, Mahkeme başka türlü karar vermedikçe, Yazı İşleri Müdürlüğü'nün hazırladığı başvuru formu ile yapılır. Başvuru formunda, formun ilgili bölümlerinde istenen tüm bilgilerin ve aşağıdaki hususların bulunması gerekmektedir: (a) başvurunun adı, doğum tarihi, uyruğu, adresi, başvurunun tüzel kişilik olması halinde ise tam adı, kurulma veya tescil tarihi, sicil numarası (eğer varsa) ve resmi adresi; (b) temsilcisi varsa, temsilcisinin adı, mesleği, adresi, telefon ve faks numaraları ve elektronik posta adresi;

(c) başvurunun temsil edildiği durumlarda, başvuru formunun yetki belgesi bölümünde tarih ve başvurunun ıslak imzası olmalıdır. Aynı şekilde, temsilcinin de başvuru adına hareket etmeyi kabul ettiğini belirtmesi bakımından başvuru formunun yetki belgesi bölümünde temsilcinin de ıslak imzası bulunmalıdır; (d) aleyhine başvuru yapılan Sözleşmecî Devletin veya Devletlerin adı; (e) olaylara dair özlü ve okunaklı bir açıklama; (f) iddia edilen Sözleşme ihlal(ler)ine ve dayanaklarına dair özlü ve okunaklı bir açıklama; (g) başvurunun, Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen kabul edilebilirlik şartlarına uyduğunu gösteren özlü ve okunaklı bir açıklama.

2. (a) Başvuru formunun ilgili bölümlerinde belirtilmesi gereken, yukarıdaki 1. maddenin e, f ve g fıkralarındaki bilgilerin, Mahkeme'nin, başvurunun konusunu ve kapsamını başkaca bir belgeyi incelemeksizin belirlemesine yetecek düzeyde olması gerekmektedir.

(b) Bununla birlikte, başvuru, olaylara, ileri sürülen Sözleşme ihlallerine ve gerekçelerine ilişkin ayrıntılı açıklamalarını ekleyerek bu bilgileri tamamlayabilir. Ancak bu bilgiler 20 sayfayı geçmemelidir.

3.1 Başvuru formu başvuru veya başvurunun temsilcisi tarafından imzalanmalı ve ekinde aşağıdaki belgeler yer almalıdır: (a) şikâyet konu olan, yargısal veya başka nitelikteki karar veya işlemlere ilişkin belgelerin örnekleri; (b) başvurunun, Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasında gösterildiği şekilde, iç hukuk yollarını tükettiği ve altı aylık süre kuralına uyduğunu gösteren belge ve kararların örnekleri; (c) varsa, başka uluslararası soruşturma veya çözüm makamları önündeki başvurulara ilişkin belgelerin örnekleri; (d) başvurunun İçtüzüğü'nün 47. § 1 (a) hükmü uyarınca tüzel bir kişilik olması halinde, başvuruyu yapan kişinin başvuru temsilcisi yetkili olduğunu gösteren belge veya belgeler;

3.2 Başvuruyu destekleyici belgelerin tarih sırasına göre listelenmesi, birbirini takip eder şekilde numaralandırılması ve açıkça belirlenmiş olması gerekir.

4. Kimliğinin açıklanmasını istemeyen başvuru, bu hususu belirtmeli ve Mahkeme önündeki yargılamanın aleniliği ilkesinden ayrılmayı haklı kılacak sebepleri bildirmelidir. Mahkeme, kimliğin saklı tutulmasına talep üzerine karar verebileceği gibi kendiliğinden de karar verebilir.

5.1 Bu maddenin 1, 2 ve 3. fıkralarında belirtilen kurallara uyulmaması halinde başvuru Mahkeme tarafından incelenmez, meğerki;

(a) başvuru bu kurallara uymamasına ilişkin tatminkâr bir açıklama yapmış olsun;

(b) başvuru ihtiyati tedbir istemine ilişkin olsun;

(c) Mahkeme, resen veya talep üzerine, başka türlü karar vermiş olsun.

5.2. Mahkeme her durumda başvurunun belirli bir zaman dilimi içinde ve uygun gördüğü şekil ve şartlarda, bilgi ve belge sunmasını talep edebilir.

düzenlenmiştir. Diğer kabul edilebilirlik şartları ise AİHS 35. maddede düzenlenmiştir. Mahkeme öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığını araştırır. Eğer iç hukuk yolları tüketilmiş ise kesin karar tarihinden itibaren 4 aylık süre içerisinde başvuruda bulunulmuş buna bakar. Daha sonra yetki ile ilgili inceleme yapar. Bir başvurunun kabul edilebilmesi için AİHM kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetkili olması gerekir. Mahkeme 35. maddede belirtilen kabul edilebilirlik koşullarını taşımayan başvuruyu kabul edilemez bulur.

2.1.1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

Usule ilişkin kabul edilebilirlik kriterleri, AİHS'in 35. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen iç hukuk yollarının tüketilmesi ve başvuru süresine ilişkin olanlardır.

2.1.1.1 İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Kuralı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvurularda öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Bu durum AİHS'in 35. maddesinin ilk fıkrasında *“Mahkeme’ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabilir.”* şeklinde geçmektedir. Bu kural ile başvuruya konu ihlalin öncelikle ulusal makamlar tarafından çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır.⁹⁷ Bu şekilde insan haklarının korunması açısından AİHM'sine bireysel başvuru hakkı ikincil bir koruma sistemi getirmektedir.⁹⁸

6. (a) Sözleşmenin 35. maddesinin 1. fıkrası anlamında başvuru tarihi, bu maddede belirlenen şartlara uygun başvuru formunun Mahkeme'ye gönderildiği tarihtir. Postane damgası gönderme tarihi olarak kabul edilir.

(b) Mahkeme, makul gördüğü durumlarda, farklı bir tarihi de başvuru tarihi olarak kabul edebilir.

7. Başvurucu adres değişikliğini ve başvurunun incelenmesi bakımından gerekli olan her olayı Mahkeme'ye bildirmek zorundadır.”

Bkz. <https://www.echr.coe.int/Documents/Rule_47_TUR.pdf>, Erişim Tarihi: 29/03/2022.

⁹⁷ Kemal Gözler, İnsan hakları Hukuku, Ekin basın Yayın Dağıtım, Güncellenmiş 3. Baskı, Bursa 2020, s. 512.

⁹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 23. A, B and C v. Ireland App. No(s). 25579/05, 16/12/2010, para. 142.

Bu kural sadece iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiğini öngörmektedir. Uluslararası kuruluşlar çerçevesindeki hukuk yollarının tüketilmesi kabul edilebilirlik şartı olarak düzenlenmemiştir.⁹⁹

AİHM asıl amacın insan haklarını korumak olduğu için şekilcilikten kaçınarak iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralını daha esnek uygulamaktadır. Örneğin, iç hukuk yollarında tüketilmesi gerekmeyen bir başvuru yolunun AİHM’ne yapılan başvurularda engel teşkil etmesi şekilcilikten başka bir anlamı yoktur.¹⁰⁰

Genel olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı, ulusal makamlara ihlali önleme ve giderme imkânı sağlaması açısından önemlidir. İhlaller ne kadar ulusal makamlar tarafından çözüme kavuşturulursa kişiler haklarını hem daha hızlı elde edecek ve hem de Devlete olan güvenleri artacaktır. Çünkü asıl olan kişilerin haklarının sağlanması, ihlallere karşı korunması ve ihlal olması durumunda ihlalin giderilmesi bağlı bulundukları Devlet tarafından gerçekleştirilmelidir.

2.1.1.2 Süre Kuralı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 35. maddesinin 1. fıkrası gereğince AİHM’ne başvuruların dört ay içerisinde yapılması gerekmektedir. Dört aylık sürenin başlangıcı ilgili madde hükmünde “(...) iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabilir.” şeklinde geçmektedir. Başvurucu için dört aylık bireysel başvuru süresi iç hukuktaki kesin karardan itibaren başlamaktadır. Bireysel başvuru hakkı için süre şartı konulmasının amacı hukuki belirlilik ve kesinliğin sağlanmasıdır.¹⁰¹

⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 23.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 23.

Ringeisen v. Austri App. No(s). 2614/65, 16/07/1971, para.89; *Lehtinen v. Finland* App. No(s). 39076/97, 14/10/1999; *Gherghina v. Romania* App. No(s). 42219/07, 09/07/2015, para.87.

¹⁰¹ *Mocanu and Others v. Romania* App. No(s). 10865/09, 17/09/2014, para. 258; *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal* App. No(s). 56080/13, 19/12/2017, para.129.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 32.

2.1.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

AİHM'in esasa ilişkin kabul edilebilirlik kriterlerini iki başlık olarak ele almak mümkündür. Bunlar; önemli bir zararın bulunmaması ve açıkça dayanaktan yoksunluk kriterleridir.

2.1.2.1 Önemli Bir Zararın Bulunmaması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'nin 35'inci maddesine 01/06/2010 tarihinde yürürlüğe giren ek 14 No.lu Protokol eklenmiştir. Bu protokolle birlikte AİHM'ne bireysel başvurularda kabul edilebilirlik şartlarına yeni bir koşul eklenmiştir. Buna göre AİHS'in 35. maddesinin 3. fıkrasının (b) bendine göre başvuru önemli bir zarar görmemiş ise bu durumda mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.¹⁰²

Bu düzenleme ile uluslararası mahkemenin başvuruyu ele alabilmesi için incelemeyi gerektirecek “asgari bir ağırlık düzeyine” ulaşması gerektiği kabul edilmiştir. Bu düzenlemenin amacı asgari ağırlık düzeyine ulaşmamış başvurularla AİHM'ni uğraştırmayarak iş yükünü hafifletmektir.¹⁰³ Ayrıca bu durum “de minimis non curat praetor (küçük şeyler hâkime götürülmez)” ilkesinin bir sonucudur.¹⁰⁴

AİHM'in yeni kabul edilebilirlik şartıyla ilgili verdiği ilk karar *Virgil Ionescu v. Romanya* başvurusudur. Başvuru adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla başvuruda bulunmuş ve 90 Euro tutarında bir zararının olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme başvuruyu “önemli bir ölçüde dezavantajlı durumdan mustarip” olma ölçütü gerçekleşmediği için kabul edilemez bulmuştur.¹⁰⁵

AİHS'in 35. maddesinin 3. fıkrasının (b) bendinde düzenlenen başvuru

¹⁰² Gözler (2020), s. 530.

¹⁰³ Tolga Şirin, Bireysel Başvuru Usul Hukuku, 2018, s. 217.

¹⁰⁴ Gözler (2020), s. 530.

¹⁰⁵ Burak H. Gemalmaz, “AİHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No: 14'le Getirilen Yeni Kabul Edilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış”, Milletlerarası Hukuk Bülteni, C. 31, S. 1, 2011, s. 212.

önemli bir zarar görmüş olması gerek kuralının aynı bentte istisnası da düzenlenmiştir. Düzenleme “(...) *Sözleşme ve Protokolleri ile güvence altına alınan insan haklarına saygı ilkesi başvurunun esastan incelenmesini gerektirsin.*” şeklindedir. Yani eğer başvurunun esastan incelenmesi gerektiği insan haklarına saygı ilkesi gereği ise AİHM başvuruyu kabul edilemez bulamaz.¹⁰⁶

2.1.2.2 Açıkça Dayanaktan Yoksunluk

AİHS’in 35. maddesinin 3. fıkrasının a bendine göre açıkça dayanaktan yoksun olan başvuruların kabul edilemez olduğunu hükme bağlamıştır. AİHM başvurularda Sözleşme kapsamında olan bir hak ihlali belirtisi olmadığı durumlarda başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bularak kabul edilemez kararı vermektedir.¹⁰⁷

AİHM bu kriteri incelerken aslında esas incelemesi yapmaktadır. Fakat bu derinlemesine bir esas incelemesi değil “prima facie incelemesi” yani yüzeysel bir incelemedir.¹⁰⁸

AİHM açıkça dayanaktan yoksunluk hâllerini dört başlıkta incelemektedir. Bunlar “açık veya görünür bir ihlalin bulunmaması”, “karmaşık veya zorlama şikâyetler”, “kanıtlanmamış şikâyetler ve delil yokluğu” ile “AİHM’i temyiz merci olarak gören şikâyetler” dir.¹⁰⁹

- **Açık veya Görünür Bir İhlalin Bulunmaması**

Yukarıda genel olarak bahsedildiği üzere, AİHM başvuruda bütün kabul edilebilirlik şartları sağlanmış olsa dahi yaptığı yüzeysel esas incelemesinde eğer ki AİHS ile koruma altına alınmış bir hakkın ihlaline ilişkin herhangi bir belirti görmüyorsa başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁶ Gözler (2020), s. 530.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 528.

¹⁰⁸ Gözler (2020), s. 528.

¹⁰⁹ Sami Sezai Ural, Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2013, s. 264.

¹¹⁰ Gözler (2020), s. 529.

- Karmaşık veya zorlama şikâyetler

AIHM anlaşılmayacak kadar karışık ve objektif olarak mümkün olma ihtimali olmayan, uydurulduğu anlaşılan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır.¹¹¹

- Kanıtlanmamış Şikâyetler ve Delil Yokluğu

Başvurucu Sözleşme kapsamındaki hakkın ihlal edildiği iddiasını belge ve delillerle ispat etmelidir. Aleyhine başvuru yapılan Devlet de ihlal iddiasına karşı delillerini sunmalıdır. Aksi takdirde Mahkeme açıkça dayanaktan yoksunluk nedeni ile başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.¹¹²

- AIHM’i Temyiz Mercii Olarak Gören Şikâyetler

AIHM AIHS ve ek protokollerine taraf devletlerin Sözleşme ve ek protokollerine saygı duyup duymadıklarını denetlemekle yetkilidir. AIHM Sözleşmecii Devletlerin hukuk düzenlerine saygı göstermelidir. Sözleşmecii Devletlerin temyiz merci gibi davranmamalıdır. AIHM yetkisi insan haklarına ilişkin Sözleşmecii Devletlerin uymakla yükümlü olduklarını belirttikleri kuralları uyulup uyulmadığını denetlemektir. Bu nedenle AIHM kendisine yapılan temyiz merci niteliğindeki başvuruları kabul edilemez bulmaktadır.¹¹³

AIHM ancak ulusal mahkemeler tarafından verilen kararların açık bir şekilde keyfi olması, adaleti sağlamaktan uzak olması ve Sözleşme’nin ihlaline yol açması durumunda, bunları yeniden temyiz merci gibi inceleyebilmektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Ural, s. 266.

¹¹² Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 1, s. 281.

¹¹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi, s. 64.

¹¹⁴ A.g.e., s. 65.

2.1.3 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yetkiye İlişkin Kabul Edilebilirlik Kriterleri

AİHM'in yetkisi ve kabul edilebilirlik kriterleri AİHS'in 35. maddesinde düzenlenmiştir. Mahkemenin kabul edilebilirlik kriterlerinden yetkiye ilişkin olanları; kişi bakımından yetki, konu bakımından yetki, yer bakımından yetki ve zaman bakımından yetkidir. Aşağıda sırası ile bu kriterlere değinilecektir.

2.1.3.1 Kişi Bakımından Yetki

AİHS'in 35. maddesinin 3. fıkrasının a bendi uyarınca AİHM'si kişi bakımından yetkisi dışında bulunan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır. AİHM'e AİHS 34. maddesinde¹¹⁵ sayılan “gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları” başvuru yapabilmektedir. Dolayısı ile başvurucunun öncelikle gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları olması gerekmektedir. Aksi durumda AİHM başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.¹¹⁶

Başvurucunun gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları olmasının yanında aynı zamanda mağdur sıfatını da taşımalıdır. Başvurucu “mağdur” sıfatını taşıyorsa başvuru kabul edilemez bulunmaktadır.¹¹⁷ Yani başvurucunun AİHS 34. maddesi gereğince hem gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi gruplarından biri olmalı hem de mağdur sıfatı taşımalıdır. Madde hükmünde geçen iki şart birlikte sağlanmış olmalıdır.¹¹⁸

Başvurucu ile ilgili kurallar yukarıdaki gibidir. Başvuru yapılan tarafla ilgili de

¹¹⁵ MADDE 34 Bireysel başvurular

“Bu Sözleşme veya protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeciler Tarafından biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeciler Tarafından bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler.”

<https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf>, Erişim Tarihi: 09/06/2022.

¹¹⁶ Gözler (2020), s. 523.

¹¹⁷ Mustafa Baysal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı”, C. 0, S. 5, 2015, s. 194.

¹¹⁸ *Vallianatos and Others v. Greece* App. No(s). 29381/09 32684/09, 07/11/2013, para.47; *Kátaı v. Hungary* App. No(s). 939/12, 18/03/2014, para.25.

kurallar vardır. İlk olarak aleyhine başvuru yapılan tarafın “devlet” olması gerekmektedir. Mahkeme özel kişilere karşı yapılan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır.¹¹⁹ Bir diğer kural ise aleyhine başvuru yapılan devletin AİHS’ne taraf bir devlet olması gerekmektedir.¹²⁰ Başvuru eğer AİHS’nin ek protokollerinde geçen bir hak için yapılıyor ise devletin bu ek protokollere de taraf olması gerekmektedir. Aksi takdirde AİHM başvuruyu kabul edilemez bulunmaktadır.¹²¹ Ayrıca başvuruya konu ihlalin, sözleşmeye taraf devlet tarafından işlenmiş olması veya en azından sözleşmecî devlete isnat edilebilir olması gerekmektedir.¹²² Başvurucu ve başvuru alan tarafla ilgili yukarıda bahsi geçen kurallara uyulmadığı zaman AİHM başvuruyu kişi bakımından yetkisizlik nedeni ile kabul edilemez bulmaktadır.

2.1.3.2 Konu Bakımından Yetki

AİHS 35. maddenin 3. fıkrasının a. bendinde bireysel başvurunun AİHM’in konu bakımından yetkisi içerisine girmesi için Sözleşme ve ek protokollerle bağdaşması gerektiği hükme bağlanmıştır. Yapılan başvurunun konusu eğer ki Sözleşme ve ek protokollerde düzenlenen bir hak kapsamında değil ise Mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulur. Yani AİHM’in konu bakımından yetkili olabilmesi için başvuruda bulunan hak ve özgürlüğün AİHS ve başvuruda bulunulan devletin taraf olduğu ek protokoller kapsamında güvence altına alınmış olması gerekir. Aksi durumda AİHM konu bakımından yetkisizlik kararı verir. Örneğin, Türkiye Ek 1 No.lu Protokole taraf olduğu için Türkiye aleyhine mülkiyet hakkına ilişkin bireysel başvurular AİHM’in konu bakımından yetkisi kapsamındadır. Fakat Türkiye Ek 12 No’lu Protokole taraf olmadığı için Türkiye aleyhine yapılan genel ayrımcılık

¹¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, 31 Aralık 2018 tarihinde güncellenmiştir, s. 47.

¹²⁰ *Stephens v. Cyprus, Turkey and The United Nations App. No(s). 45267/06, 11/12/2008*

¹²¹ Gözler (2020), s. 524.

¹²² A.g.e., s. 524.

yasağına ilişkin bireysel başvurularda AİHM konu bakımından yetkisizlik kararı verebilmektedir.

AİHS’de milliyet hakkı veya bir milliyeti kazanma ve sürdürme hakları güvence altına alınmamıştır. Bunun ile ilgili yapılan başvurular AİHM’in konu bakımından yetkisi dışındadır.¹²³ Fakat Mahkeme vatandaşlığa almama durumunun keyfiyet kapsamında kaldığı durumlarda kişinin özel hayatının etkilenmesi hâlinde Sözleşme’nin 8. maddesinin devreye girebileceğini belirtmiştir.¹²⁴ Mahkeme somut olayda her ne kadar Sözleşme kapsamı dışında bir hak olsa da incelemeye almış ve vatandaşlığa almama durumunun bizzat başvuranların özel hayatlarıyla ilgili bir durumdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını değerlendirmiştir. Örneğin *Genovese v. Malta*¹²⁵ davasında başvuru, İngiliz bir anne ve Maltalı bir babanın evlilik dışı ilişkisinden doğmuştur. Başvuranın annesi, oğlunun Malta vatandaşlığının verilmesi için talepte bulunmuştur. Başvurusu, annesi Maltalı olmayan gayri meşru bir çocuğa Malta vatandaşlığı verilemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Burada Malta mevzuatı, soy yoluyla vatandaşlık hakkını açıkça vermiş ve bu amaçla bir prosedür oluşturmuştur. Fakat böyle bir hakkı verirken 8. madde kapsamındaki yükümlülüklerinin ötesine geçmiştir. Ayrıca AİHM’in evlilik içinde doğan çocuklarla evlilik dışı doğan çocuklar arasındaki medeni haklar bakımından eşitlik sorununa ilişkin içtihatlarına göre muamele farklılığının Sözleşme ile uyumlu kabul edilebilmesi için çok ağır gerekçelerin ileri sürülmesi gerekecektir.¹²⁶ Somut olayda da gayri meşru çocuk statüsü nedeni ile ayrımcı bir tavır sergilemiştir. Bu yüzden somut durum Mahkeme’nin konu bakımından yetkisi kapsamına girmektedir. Yani bir hakkın

¹²³ *Petropavlovskis v. Latvia*, App. No(s). 44230/06, para. 73.

¹²⁴ *Slivenko and Others v. Latvia*, App. No(s). 48321/99, para. 113-129.

¹²⁵ *Genovese v. Malta*, App. No(s). 53124/09, para. 39-50.

¹²⁶ *Inze v. Austria*, App. No(s). 8695/79, para. 41; *Marckx v. Belgium* App. No(s). 6833/74, para.

Sözleşme kapsamında olmaması Mahkeme'nin konu bakımından yetkisizlik kararı vermesini gerektirmektedir. Fakat somut olaydaki durumlar eğer ki Sözleşme çerçevesinde başka bir hakkın alanına giriyor ise Mahkeme konu bakımından yetkisizlik kararı vermemektedir.

Konu bakımından yetkisizlik itirazı Sözleşme'nin 32. maddesi¹²⁷ gereğince Mahkeme'nin yargı yetkisi ile ilgilidir. Bu nedenle Mahkeme konu bakımından yetkisizlik iddialarını yargılamanın her aşamasında inceleyebilmektedir.¹²⁸

Bazı devletler AİHS'i çekinceler koyarak kabul etmektedir. Çekincelerin kabul edilmesi için Sözleşme'nin 57. maddesi¹²⁹ hükmü gereğince konması gerekmektedir. Bu durumda başvurunun Mahkeme'nin kabul ettiği çekince olan maddelere ilişkin olması durumunda Mahkeme başvuruyu konu bakımından kabul edilemez bulmaktadır.¹³⁰

Mahkeme AİHS'ne taraf devletlerin Sözleşme'nin gereklerini yerine getirip getirmediğini incelemeye yetkili değildir. Bu nedenle yapılan başvurular da Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi dışında kalmaktadır. Aynı zamanda Mahkeme tarafından verilen kararın icrasının yapılmaması da Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi dışındadır.¹³¹ Fakat Mahkeme'nin verdiği karar neticesinde ulusal düzeyde yeniden bir yargılama yapılması gerekir ve yargılamanın yapılması Sözleşme'ye

¹²⁷ MADDE 32: Mahkeme'nin yargı yetkisi

"1. Mahkeme'nin yargı yetkisi, 33, 34, 46 ve 47. maddelerde belirlenen koşullar uyarınca kendisine sunulan, bu Sözleşme'nin ve Protokollerinin yorumu ve uygulanmasına ilişkin tüm sorunları kapsar.

2. Mahkeme'nin yetkili olup olmadığı hakkında ihtilaf durumunda, kararı Mahkeme verir." https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf Erişim Tarihi: 04/04/2022.

¹²⁸ Tănase v. Moldova, App. No(s). 7/08, para. 131.

¹²⁹ MADDE 57: Çekinceler

"1. Bu Sözleşme'nin imzası ve onaylama belgesinin sunulması sırasında her devlet, Sözleşme'nin belirli bir hükmü hakkında, ülkesinde yürürlükte olan bir yasanın bu hükümle bağdaşmazlığı konusunda bir çekince koyabilir. Bu madde genel nitelikte çekinceler konmasına izin vermez.

2. Bu madde uyarınca konulacak her çekince, sözü edilen yasayla ilgili kısa bir açıklama içerir." https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf Erişim Tarihi: 04/04/2022.

¹³⁰ Benavent Díaz v. Spain App. No(s). 46479/10, para. 53.

¹³¹ Egmez v. Cyprus App. No(s). 12214/07, 21/12/2000.

ilişkin bir ihlale yol açar ise bu durum Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi kapsamına girmektedir.¹³²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konu bakımından yetkisi Sözleşme ve ek protokoller kapsamında düzenlenen hak ve özgürlüklerdir. AİHS'te ayrımcılık yasağı belirtildiği üzere 14. maddede düzenlenmiştir. Madde hükmü incelendiğinde ayrımcılığın sadece Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüğe ilişkin olması durumunda yasaklandığı görülmektedir. Bu bakımdan ayrımcılık yasağı başlı başına bir hak değil Sözleşme'de düzenlenen diğer haklarla bağlı bir haktır.

Sözleşme metni incelendiğinde Sözleşme'de geçen hakların kapsamı tam belirlenemeyebilir. Sözleşme'de hüküm altına alınan hakların kapsamı AİHM içtihatları ile belirlenmiştir. Bu nedenle başvuruda bulunulan bir hakkın Sözleşme kapsamında korunup korunmadığı konusunda şüphe oluşması hâlinde başvuruda bulunulan hakkın kapsamının AİHM içtihatları incelenerek belirlenmesi gerekir.¹³³

Asıl kural ayrımcılık yasağı ihlallerinin Sözleşmede ya da ek protokollerde geçen bir hakla birlikte ileri sürülmesi iken AİHM kararlarında bu kuralı geniş yorumlamıştır. Sözleşme ve ek protokol kapsamı dışında bir hakla ilgili başvurularda Mahkeme öncelikle somut olay incelemektedir. Somut olayın şartları konu bakımından yetki kapsamına giren bir hakla ilişkilendirilebiliyorsa Mahkeme bu hak kapsamında ayrımcılık yasağı ihlallerini incelemeye almaktadır. Sosyal güvenlik hakkı Mahkemenin konu bakımından yetkisi kapsamında değildir. Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili *Gaygusuz v. Avusturya*¹³⁴ davasında Mahkeme öncelikle somut olayın şartlarını değerlendirmektedir. Somut olayda başvuran Avusturya vatandaşlığına sahip

¹³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 59-60.

¹³³ Tanrikulu, s. 108.

¹³⁴ *Gaygusuz v. Austria* App. No(s). 17371/90, 16/09/1996, para. 36-41. Benzer nitelikte kararlar için; *Stec and Others v. The United Kingdom*, App. No(s). 33985/96, 12/04/2006, para. 50-65; *Luczak v. Poland*, App. No(s). 77782/01, 27/11/2007, para. 33-34.

olmadığı için acil yardım ödeneğinden yararlanamadığını bu nedenle ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmektedir. Mahkeme acil yardım ödeneğinin maddi bir hak olduğunu ve ihlal iddiasının Sözleşmeye ek 1 No’lu Protokolün 1. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yorumunu yapmıştır.

Yine aynı şekilde çalışma hakkı da Mahkemenin konu bakımından yetkisi dışında kalan bir haktır. Bu hakla ilgili ayrımcılık yasağının ihlali iddialarında Mahkeme somut olayın koşullarına göre özel hayata saygı gösterilmesi kapsamında değerlendirme yapabilmektedir. *Sidabras and Dziautas v. Litvanya*¹³⁵ davasında Mahkeme, özel sektör istihdamına ilişkin geniş kapsamlı bir yasağın özel hayatı etkilediği yönünde yorum yaparak somut olayı özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirmiştir.

AİHM’in içtihatlarının geniş yorumu benimsediği yönünde olduğu görülmektedir. Mahkeme mümkün olduğu ölçüde ayrımcılık yasağı ihlali iddialarının kapsam dâhilinde olan bir hakla birlikte ele alınıp ayrımcı muamelenin değerlendirilerek giderilmesi yönünde kararlar vermektedir. Ayrıca AİHS’e ek kabul edilen 12 No’lu Protokolle de bu tavrını güçlendirmiş, ayrımcılık iddialarının başvurulacağı hak yelpazesini hukuken temin edilmiş bütün haklar olarak genişletmiştir.

2.1.3.3 Yer Bakımından Yetki

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yer bakımından yetkili olması için Sözleşme ihlalinin aleyhine başvuru yapılan Devletin yargı yetkisinde bulunan alanında veya Devlet tarafından fiilen denetlenen topraklarda meydana gelmiş olması gerekmektedir. Aksi durumda Mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır.¹³⁶

¹³⁵ *Sidabras and Dziautas v. Litvanya*, App. No(s). 55480\00, 59330\00, 27\07\2004, para. 38-50, Benzer nitelikte karar için; *Rainys and Gasparavicius v. Lithuania*, App. No(s). 70665\01, 07\04\2005, para. 31-38.

¹³⁶ *Cyprus v. Turkey* App. No(s). 25781/94, para. 75-81, 10/05/2001; *Drozd and Janousek v.*

2.1.3.4 Zaman Bakımından Yetki

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zaman bakımından yetkisinden bahsedebilmek için başvuruya konu Sözleşme ihlalinin davalı devletin AİHS'i onayladığı tarihten sonra gerçekleşmesi gerekmektedir. Sözleşme'nin onaylandığı tarihten önce gerçekleşmiş ve bitmiş ihlallere karşı AİHM zaman bakımından yetkisizdir. Bu şekilde yapılan başvurular AİHM tarafından kabul edilemez bulunmaktadır.¹³⁷ Aynı kural Sözleşme'nin ek protokolleri içinde geçerlidir. Sözleşme'ye ek protokollerin onaylanmasından önce gerçekleşen ve bitmiş ihlal iddialarında AİHM yetkili değildir.¹³⁸

Sözleşme veya Sözleşme'ye ek protokollerin onaylanmasından önce başlamış ve fakat Sözleşme veya Sözleşme'ye ek protokollerin onaylanmasından sonra da devam eden ihlal iddialarında AİHM zaman bakımından yetkilidir.¹³⁹

2.2 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Ayrımcılık Yasağı

Ayrımcılık yasağı, yukarıda da açıklandığı üzere, birçok uluslararası sözleşmede olduğu gibi AİHS'de de düzenlenmiştir. Asıl olarak hem AİHS'nin 14. maddesinde hem de 2005 yılında yürürlüğe giren 12 No'lu Protokol'de düzenlenmiştir. Bunun yanında Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ile ilgili olan başka maddeleri ve protokolleri de vardır. Bunlar; AİHS'nin 1. maddesi, AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının (d) bendi, AİHS'nin 16. maddesi, AİHS'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, AİHS'ye Ek 7 No'lu Protokol'ün 5. maddesidir. Çalışmada AİHS'nin 14. maddesi üzerinde ayrıntılı şekilde durulacaktır.

France and Spain App. No(s). 12747/87, 26/06/1992, para. 84-90.

¹³⁷ Gözler (2020), s. 525.

Blecic v. Croatia App. No(s). 59532/00, 08/03/2006, para.70; Šilih v. Slovenia App. No(s). 71463/01, 09/04/200, para.140; Varnava and Others v. Turkey App. No(s). 16064/90, 18/09/2009, para. 130.

¹³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 53.

¹³⁹ Gözler (2020), s. 526.

2.2.1 AİHM'nin Sözleşmenin 14. Maddesine İlişkin Kararları

Ayrımcılık yasağı sözleşmenin 14. maddesinde “*Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.*” şeklinde geçmektedir. Madde de eşitlikle ilgili herhangi bir ifade kullanılmasa da ayrımcılık yasağı ile amaçlanan eşitlik ilkesinin uygulanmasını gerçekleştirmektedir. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere ayrımcılık yasağı eşitlik ilkesinin doğal sonucu ve vazgeçilmez parçasıdır.¹⁴⁰

Her ne kadar madde hükmünde “*cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum*” gibi ayrımcılık temelleri düzenlenmiş ise de ayrımcılık temelleri bunlarla sınırlı değildir. Örneğin *Schwizgebel v. Switzerland*¹⁴¹ davasında başvuru evlat edinme hakkının yaş ölçütü nedeniyle engellediği iddiasıyla ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmiştir. AİHM başvuruyu incelemeye değer bulmuştur. Bir diğer örnek ise *Pretty v. Birleşik Krallık*¹⁴² davasında başvuru motor nöron hastalığı (MNH) nedeni ile felçli durumdadır. Başvuru intihar etmek için eşinden yardım istemektedir. Fakat Birleşik Krallık’ta intihar etmek suç değil iken başkalarının intihar etmesine yardım etmek suçtur. Bu yüzden başvuru intiharı kendi başlarına yapabilenler ile yapamayanlar arasında ayrımcılık yapıldığını iddia etmektedir. Mahkeme başvuru engellilik durumu nedeni ile ayrımcı tutuma maruz kaldığı gerekçesiyle yaptığı başvuruyu incelemeye değer bulmuştur.

¹⁴⁰ Kuyucu, s. 28.

¹⁴¹ *Schwizgebel v. Switzerland* App. No(s). 25762/07, 15/06/2010, para. 82-99.

¹⁴² *Pretty v. The United Kingdom* App. No(s). 2346/02, 29/04/2002, para. 87-90.

2.2.1.1 Bağımsız Olmama

Madde metninde her türlü hakka ilişkin ayrımcılık değil sadece sözleşme ve ek protokollerde düzenlenen haklarla ilgili olan ayrımcılık yasaklanmıştır. Böylelikle ayrımcılık yasağı sözleşmede belirtilen hakların tamamlayıcısı olmuştur. Yani başvuruçuların AİHM'e 14. maddenin ihlali için başvurabilmeleri için Sözleşme ile teminat altına alınan bir hakla birlikte başvuru yapmaları gerekir. Bu durumu AİHM *Belçika dil davası*¹⁴³, *Marckx / Belçika*¹⁴⁴ ve *Inze v. Avusturya*¹⁴⁵ gibi birçok kararında dile getirilmiştir.

14. maddenin göz önüne alınabilmesi için birlikte başvuru yapılan hakkın ihlal edilmiş olması gerekmez. Birlikte başvurulmuş hak ihlal edilmemiş olsa dahi 14. maddenin değerlendirilmesi için birlikte başvurulmuş hakla birlikte değerlendirildiğinde ayrımcılık yasağının ihlal edilmiş olabilme ihtimali dahi yeterlidir. Mahkemenin bu durumu ayrıca değerlendirmesi gerekmektedir.¹⁴⁶ AİHM *Carson ve Diğerleri v. The United Kingdom davasında*¹⁴⁷ bu durumu şu şekilde yorumlamıştır:

“Mahkeme, 14. maddenin Sözleşme ve Protokollerin diğer maddi hükümlerini tamamladığını kaydeder. Yalnızca bu hükümler tarafından korunan “hak ve özgürlüklerin kullanılması” ile ilgili olarak hüküm ifade ettiğinden bağımsız bir varlığı yoktur. 14. maddenin uygulanması, Sözleşme tarafından güvence altına alınan asli haklardan birinin ihlalini zorunlu olarak gerektirmez. 14. maddedeki ayrımcılık yasağı, bu nedenle, Sözleşme ve Protokollerin her Devletin güvence altına almasını istediği hak ve özgürlüklerden yararlanmanın ötesine geçer. Ayrıca, Devletin gönüllü olarak sağlamaya karar verdiği Sözleşme'nin herhangi bir maddesinin genel kapsamına giren ek haklar için de geçerlidir. Davaya ilişkin olguların Sözleşme maddelerinden bir veya daha fazlasının “kapsamına” girmesi gereklidir aynı zamanda da yeterlidir.”

Bu durum Mahkemenin 14. maddeyi geniş yorumladığını göstermektedir.

Ayrıca bu durum 14. maddenin bu bakımdan göreceli özerk bir yapısının olduğunu da

¹⁴³ *Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium* App. No(s). 1474/62, 09/02/1967, para. 33-34.

¹⁴⁴ *Marckx v. Belgium* App. No(s). 6833/74, 13/06/1979, para. 32.

¹⁴⁵ *Inze v. Austria* App. No(s). 8695/79, 28/10/1987, para. 36.

¹⁴⁶ Gilles Dutertre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Kararları, Ankara 2007, s. 416.

¹⁴⁷ *Carson and Others v. The United Kingdom* App. No(s). 42184/05, 16/03/2010, para. 63.

göstermektedir.¹⁴⁸ Bu konuyu Anayasa Mahkemesi *Remezhan Orak ve diğerkleri*¹⁴⁹ davasında “Bununla birlikte, bireysel başvuru incelemesinde ayrımcılık yasağının bağımsız bir koruma işlevinin olmaması, bu yasağın genişletici bir yoruma tabi tutulmasına engel teşkil etmemektedir. Anayasal bir hakkın ihlal edildiği iddiası tek başına incelendiğinde o hakkın ihlal edilmediği kanaatine varılabilirse de bu durum, o hakla ilişkin ayrımcı bir uygulamanın incelenmesine engel değildir. Bu çerçevede, ilgili temel hak ve özgürlük ihlal edilmemiş olsa da o hakla ilgili bir konuda sergilenen ayrımcı tutumun, Anayasa’nın 10. maddesini ihlal ettiği sonucuna ulaşılabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

Bu bakımdan AİHS 14. maddesi bağımsız niteliğe sahip bir madde değildir. Sözleşme ve ek protokollerdeki hakları kapsayan madde hükümleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁵⁰ Her ne kadar 14. maddenin incelenmesi için birlikte başvurulduğu Sözleşme ve ek protokollerdeki hakkın ihlal edilmiş olması gerekme de mahkeme birlikte başvuru hakkın yani asıl hükmün ihlalinin varlığı hâlinde 14. maddenin ihlalinin önemli görmediği ölçüde 14. maddenin incelemesini yapmamaktadır. Örneğin AİHM, *Dudgeon v. The United Kingdom*¹⁵¹ ve *Vc v. Slovakia*¹⁵² davalarında başvuru haklarının ayrımcılık yasağı ihlali iddialarını Sözleşme’nin 8. madde hükmü ile birlikte öne sürmelerine rağmen Mahkeme Sözleşme’nin 8. maddesinin ihlaline karar verirken ayrıca 14. madde kapsamında incelemeye gerek duymamıştır. Bu tutum kanaatimizce yanlıştır. Her ne kadar asıl

¹⁴⁸ Sözleşme’nin 14. Maddesi (Ayrımcılık Yasağı) ve Sözleşme’ye Ek 1 No.lu Protokol’ün 12. Maddesine İlişkin Rehber, 31 Ağustos 2020, s. 7. Bkz. <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_TUR.pdf>, Erişim Tarihi: 11/04/2022.

¹⁴⁹ *Remezhan Orak ve diğerkleri*, B. No: 2013/2229, 3/2/2016, para. 41.

¹⁵⁰ Ceren Yıldız, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Ayrımcılık Yasağını” Düzenleyen 14. Maddesinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarıyla Birlikte İncelenmesi”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1, 2012, s. 128.

¹⁵¹ *Dudgeon v. The United Kingdom* App. No(s). 7525/76, 22/10/1981, para. 63-70.

¹⁵² *V.C. v. Slovakia* App. No(s). 18968/07, 8/11/2011, para. 176-180.

hüküm ihlal edilmiş olsa dahi mahkemenin vereceği kararda gerek hak ihlallerinin tespiti gerekse de tazminat gibi konulara karar verilirken 14. maddenin de incelenmesi gerekli ve önemlidir.¹⁵³

Anayasa Mahkemesi kararlarında da ayrımcılık yasağının bağımsız bir hak olmadığı vurgulanmaktadır. Bir kararında “*Ayrımcılık yasağı Anayasa’da güvenceye bağlanan hak ve özgürlüklerden yararlanılması bağlamında bir etkiye sahip olduğundan maddi haklardan bağımsız olarak bir varlığa sahip olmayıp diğer hakların tamamlayıcısı mahiyetindedir. Ayrımcılık yasağının tatbik edilmesi diğer hükümlerin ihlal edilmesini zorunlu kılmasa da ihtilaf konusu mesele Anayasa’daki diğer haklardan biri veya birkaçının kapsamına girmedikçe ayrımcılık yasağının uygulanması mümkün değildir.*”¹⁵⁴ şeklinde belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesine ayrımcılık yasağı ihlali iddiaları ancak başka bir hakla birlikte ileri sürülebilmektedir. Aksi takdirde ayrımcılık iddiaları değerlendirilmeyecektir. Bu durumda AİHM ve Anayasa Mahkemesinin uygulamaları benzerdir.

2.2.1.2 Mutlak Olmama

AİHM kararları incelendiğinde Sözleşme’nin 14. maddesinin uygulanmasının mutlak olmadığı görülmektedir. Buradan anlaşılması gereken AİHM her farklı uygulamayı ayrımcılık yasağının ihlali olarak görmemektedir.¹⁵⁵ Bu kapsamda Sözleşme Fransızca metnini değil İngilizce metnini esas almaktadır. Fransızca metin daha geniş yoruma sahip “herhangi bir fark gözetmeksizin” ifadesini kullanırken İngilizce metin daha dar yoruma sahip “ayrımcılık yapılmaksızın” ifadesini kullanarak Fransızca metne göre daha korumacı yaklaşım benimsemektedir. AİHM kararlarında

¹⁵³ Özkan, s. 3.

¹⁵⁴ Burcu Reis, B. No: 2016/5824, 28/12/2021.

¹⁵⁵ Dutertre, s. 417.

da bu duruma atıf yaparak dar yorumu kabul etmektedir. AİHM Belçika eğitim dili başvurusunda¹⁵⁶ “Fransızca versiyonun çok genel ifadesine (sans ayrım aucune) rağmen, 14. madde (mad. 14), tanınan hak ve özgürlüklerin kullanılmasındaki her farklı muameleyi yasaklamaz. Bu metin, daha kısıtlayıcı olan İngilizce versiyonun metni ışığında okunmalıdır (ayrım gözetmeksizin). Ek olarak ve özellikle, 14. maddeye (madde 14) Fransızca versiyonun ima ettiği kadar geniş bir yorum yapıldığında saçma sonuçlara ulaşılabilecektir. Böyle bir durumda, herkese hak ve özgürlüklerden yararlanmada tam bir eşit muamele hakkı tanımayan hukuki ya da idari hükümler Sözleşme’ye aykırı biçimde yorumlanabilecektir. Yetkili ulusal makamlar, var olan farklılıklar nedeniyle farklı yasal çözümler gerektiren durumlar ve sorunlarla sık sık karşı karşıya kalmaktadır; dahası, belirli yasal eşitsizlikler yalnızca olgusal eşitsizlikleri düzeltme eğilimindedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen kapsamlı yorum kabul edilemez. Elbette, belirtilen hak ve özgürlüklerden birinin kullanılmasına ilişkin olarak, belirli bir muamele farklılığının 14. maddeye (md. 14) aykırı olup olmadığına karar verilmesini sağlayacak kriterlerin aranması önemlidir. Bu sorunla ilgili olarak Mahkeme, çok sayıda demokratik Devletin hukuk uygulamasından çıkarılabilecek ilkeleri izleyerek, ayrım nesnel ve makul bir gerekçeyle sahip değilse, eşit muamele ilkesinin ihlal edildiğine karar verir. Böyle bir gerekçenin varlığı, normalde demokratik toplumlarda geçerli olan ilkeler göz önünde bulundurularak, söz konusu tedbirin amacı ve etkileri ile bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Sözleşmede belirtilen bir hakkın kullanılmasında farklı bir muamele sadece meşru bir amaç gütmekle kalmamalıdır: Kullanılan araçlar arasında makul bir orantılılık ilişkisinin olmadığı açıkça ortaya konduğunda 14. madde (madde 14) de aynı şekilde ihlal edilmiş olur.” şeklinde değerlendirme yapmıştır.

¹⁵⁶ Relating to Certain Aspects of The Laws On The Use Of Languages in Education in Belgium App. No(s). 1474/62, 09/02/1967, para. 14.

AİHM kararlarında ayrımcılık yasağı ihlali iddialarını değerlendirirken her ayrımcılığı değil nesnel ve makul bir nedene dayanmayan ve ayrıca kullanılan araçlar arasında orantılık bulunmayan muameleleri ayrımcı bulmaktadır. Aksi durumda nesnel ve makul bir nedene dayanan ayrımcı tutumlar ayrımcılık yasağının ihlali olarak değerlendirilmemektedir.

2.2.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 12 No’lu Protokole Yönelik Değerlendirmesi

AİHS 12 No’lu Protokolün 1. maddesi “*Hukukten temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.*

Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz.” şeklindedir. Burada AİHS 14. maddesinden farklı olarak madde hükmünde “*Sözleşme’de tanınan hak ve yükümlülüklerden yararlanma yerine hukukten temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma*” ifadesine yer verilmiştir. Yapılan bu düzenleme ile ayrımcılık yasağının kapsamı sadece Sözleşme’de düzenlenen hak ve yükümlülükler iken genişletilerek hukukten temin edilen tüm hak ve yükümlülükler olarak düzenlenmiştir.¹⁵⁷ Böylelikle 12 No’lu Protokol kapsamındaki ayrımcılık yasağı bağımsız bir hak olmaktadır.¹⁵⁸ Yani 12 No’lu Protokole taraf devletlerden yapılan başvurularda başvuru ayrımcılık yasağı ihlali iddiasını Sözleşme’de tanınan bir hakka bağlı olarak ileri sürmek zorunda değildir.

Ayrımcılık yasağı kavramı AİHM tarafından hem AİHS’in 14. maddesinde hem

¹⁵⁷ Bkz. <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>>, Erişim Tarihi: 11/04/2022.

¹⁵⁸ Sözleşme’nin 14. Maddesi (Ayrımcılık Yasağı) ve Sözleşme’ye Ek 1 No.lu Protokol’ün 12. Maddesine İlişkin Rehber, s. 9.

de Sözleşmeye ek 12 No'lu Protokolün 1. maddesi kapsamında aynı yorumlanmaktadır.¹⁵⁹ Her iki maddenin kapsamı farklı olsa da ayrımcılığın, benzer durumdaki kişilere nesnel ve makul bir gerekçe olmaksızın farklı davranılması anlamına geldiği yönündeki görüşü aynıdır.

12 No'lu Protokolün koruma kapsamı, 12 No'lu Protokole ilişkin Açıklayıcı Raporda dört durum olarak belirlenmiştir. Bunlar şöyledir: ¹⁶⁰ “- *ulusal hukuk kapsamında bir kişiye özel olarak verilen herhangi bir hakkın kullanımında ayrımcılık;*

- *ulusal hukuk kapsamında bir kamu makamının açık bir yükümlülüğünden çıkarsama yoluyla türetilen bir hakkın kullanımında, yani, bir kamu makamının ulusal hukuka göre belirli bir şekilde davranmak zorunda olduğu durumda ayrımcılık;*
- *takdir yetkisinin kullanılmasında (örneğin belirli mali yardımların verilmesinde) bir kamu makamı tarafından yapılan ayrımcılık;*

- *bir kamu makamının başka herhangi bir fiil veya ihmaliyle (örneğin, bir isyanı kontrol altına alırken yasayı uygulama memurlarının davranışıyla) oluşan ayrımcılıktır.”*

12 No'lu Protokolle birlikte ayrımcılık yasağının kapsamı genişletilmiştir. Bu protokolü kabul eden devletler açısından ayrımcılık yasağını ileri sürmek için kanunla tanınmış herhangi bir hakkın ihlali ihtimali yeterli olacaktır. Bu durumda yapılan başvurularda Mahkeme 12 No'lu Protokolü kabul eden devletler açısından başvuruya konu hak eğer Sözleşme kapsamında bir hak ise AİHS 14. maddeye göre aksi durumda ise 12 No'lu Protokole göre karar verecektir.¹⁶¹

¹⁵⁹ *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, App (s) 27996/06 34836/06, 22/12/2009, para. 55-56.

¹⁶⁰ İnsan Hakları ve Temel Hakların Korunması Sözleşmesine ait 12 No'lu protokol (ETS No. 177), Açıklayıcı Rapor, para. 22 <https://rm.coe.int/16800cce48> Erişim Tarihi: 01/05/2022.

¹⁶¹ *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, App. No(s) 27996/06 34836/06, 22/12/2009, para. 53-56; *Savez Crkava "Riječ Života" and Others v. Croatia* App. No(s) 7798/08, 09/12/2010.

2.3 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mahkemenin Geliştirdiği Ayrımcılık Yasağı Ölçütleri

AIHM önüne gelen ayrımcılık yasağı ihlali iddialarında başvuruları belirli ölçütlere göre değerlendirmektedir. AIHM önüne gelen başvurularda öncelikle Sözleşme ile korunan bir hakkın var olup olmadığı incelemesi yapar. Daha sonra benzer durumda olan bireyler arasında Sözleşme ile tanınmış hak ve özgürlükle ilgili fark gözetilip gözetilmediği tespiti yapılır. Eğer var olan bir fark gözetme durumu var ise bu fark gözetme devletin takdir yetkisi bağlamında olan bir objektif ve makul bir neden olup olmadığı durumu göz önüne alınır.¹⁶²

Bu nedenle ölçütler aşağıda sırası ile başvurunun AIHS'teki bir hak veya özgürlükle ilgili olması, farklı muamelenin varlığı, farklı muamelenin objektif ve makul bir sebebinin olmaması, ayrımcılık yasağı kapsamında taraf devletlerin takdir marjı ve orantılılık şeklinde incelenecektir.

2.3.1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki Bir Hak veya Özgürlükle İlgili Olması

AIHM önüne gelen başvuruda ayrımcılık yasağı ile ilgili ilk olarak başvuru yapılan hakkın AIHS 14. madde kapsamına belirlenen Sözleşme ve ek protokollerde belirlenen haklarla ilgili olup olmadığına bakar. Bu durum yukarıda bahsi geçen 14. maddenin bağımsız olmama özelliği ile alakalıdır.

AIHM öncelikle başvurunun yaptığı başvuruda ihlal konusu ayrımcılığın AIHS ve ek protokollerde düzenlenen hakla bağlantısını ve bu hakkın koruma alanına girip girmediğini incelemektedir. Bu durumda AIHS ve ek protokollerde belirlenen hakların başvurunun bulunduğu devlette o hak ve özgürlüklerden ne anlaşıldığı da

¹⁶² Duvan, s. 28-29.

önem arz etmektedir.¹⁶³ Bu durum AİHM “çerçeve ölçütü” ile alakalıdır. Bu ölçüte göre eğer taraf devlet Sözleşme’de belirlenen haklara ait yükümlülüklerin ilerisine geçiyor ise ilgili hakkı ayrımcı olmayacak şekilde sağlamakla yükümlüdür.¹⁶⁴ Örneğin Mahkeme *EB\Fransa*¹⁶⁵ davasında Sözleşme’nin 8. maddesi evlat edinme hakkını kapsamaz iken Fransa Hukuku tek başına evlat edinme hakkı tanıdığı için çerçeve ölçütü gereği ayrımcılık iddiasını incelemeye karar vermiştir. Fakat Mahkeme *Gas ve Dubois\Fransa*¹⁶⁶ davasında farklı tutum sergileyerek 12. maddede geçen evlenme hakkının eşcinsel bireylere sağlanmamasından dolayı bu bireylerin evlat edinmesini de koruma altına almamıştır. Bu durumda mahkemenin bazı kararlarında şekli eşitlik anlayışı gereği madde hükmüyle bağlı kalarak daha sınırlı bir yorum benimserken bazı kararlarında “çerçeve ölçütü” yaklaşımı ile maddi eşitlik anlayışına göre daha geniş yorum yapmaktadır.¹⁶⁷ Kanaatimce asıl olan maddi eşitlik anlayışı ile gerçek eşitliğe ulaşılması sağlanmalıdır.

2.3.2 Farklı Muamelenin Varlığı

AİHM önüne gelen başvuruda *karşılaştırabilirlik ölçütüne* bakmaktadır. *Karşılaştırabilirlik ölçütü* başvuruda bulunan kişi ile diğer kişiler arasında benzer ya da farklı muamelenin varlığının değerlendirilmesidir. Mahkeme, Sözleşme’nin 14. maddesini değerlendirirken her türlü ayrımcılığı değil,¹⁶⁸ sadece benzer ya da karşılaştırılabilir durumda olan kişilere yapılan ayrımcılığı incelemektedir.¹⁶⁹

¹⁶³ Kuyucu, s. 38-39.

¹⁶⁴ Harris, O’Boyle, Warbrick, s. 740.

¹⁶⁵ Bkz. <[¹⁶⁶](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84571%22]}> Erişim Tarihi: 03/03/2022.</p></div><div data-bbox=)

Bkz.

<[¹⁶⁷ Kuyucu, s. 40.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%2225951/07%22],%22itemid%22:[%22001-126784%22]}>, Erişim Tarihi: 03/03/2022.</p></div><div data-bbox=)

¹⁶⁸ *Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium* App. No(s) 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, 23/07/1968, para. 10.

¹⁶⁹ Ensari Yücel, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Direktiflerinde Ayrımcılık Yasağı Hukuku”, *Adam Academy Journal of Social Sciences*, C. 6, S. 1, 2016, s. 65.

Mahkeme başvuru ile farklı muamele gördüğünü iddia ettiği diğer kişiler arasında benzer durumun olup olmadığını ortaya koymalıdır. Eğer benzer durumun varlığı sonucuna ulaşır ise ayrımcı davranışlara karşı mağdur tarafı korumaktadır.¹⁷⁰ Örneğin Mahkeme *Van der Musselle* davasında,¹⁷¹ Belçikalı avukatlar, kamu hizmeti görme yönünden adli yardıma muhtaç kişilere ücretsiz yardım etme yükümlülüklerinin diğer kamu görevlilere bakarak ayrımcılık yasağının ihlali olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat mahkeme meslek gruplarına göre temel farklılıklar bulunduğunu bu yüzden ayrımcılığın incelenmesi için gerekli olan benzer durumda bulunma ölçütünü sağlamadığını belirtmiştir.

Başvuruda bulunan durumda birden çok benzer ve farklı durumlar bulunmaktadır. Ayrımcılığın tespiti için her durumda uygulanacak somut bir ölçüt olmadığı için karşılaştırılabilir durumun doğru seçimi önemlidir. *Karşılaştırılabilirlik ölçününün* tek başına belirleyici olması bazı keyfi muamelere yol açabileceğinden adaletsiz sonuçlar doğurabilmektedir.¹⁷²

2.3.3 Farklı Muamelenin Objektif ve Makul Bir Sebebinin Olmaması

AİHM benzer durumda olanlar arasında farklı muamelenin olduğunu tespit ettikten sonra yapılan farklı muamelenin objektif ve makul bir sebebinin olup olmamasına bakmaktadır. Farklı muameleyi haklı kılacak objektif ve makul bir sebebin varlığı hâlinde ayrımcılık yasağının ihlali söz konusu olmayacaktır.¹⁷³ Sözleşme'nin 14. maddesinde hangi durumların objektif ve makul sebepler olduğu belirtilmemiştir. Bu durumda mahkeme kendi ölçütlerini belirleyebilmektedir. Fakat

¹⁷⁰ *Lithgow and Others v. The United Kingdom*, App. No(s) 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81), 08/07/1986, para. 177.

¹⁷¹ *Van der Musselle v. Belgium*, App. No(s) 8919/80), 23/11/1983, para. 42-46

¹⁷² Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 487.

¹⁷³ A. Feyyaz Gölcüklü ve A. Şeref Gözübüyük, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 2004, s. 400.

AİHM ayrımcılık yasağı konusunda böyle bir ölçüt belirlemeyip her somut durum için ayrı değerlendirme yapmaktadır.¹⁷⁴

Aşağıda daha detaylı görüleceği üzere, Anayasa Mahkemesi de kararlarında AİHM'nin ölçütlerine atıf yapmıştır. Örneğin, *Nuriye Arpa* başvurusunda¹⁷⁵ “AİHM'e göre farklı muamele, nesnel ve makul bir gerekçeye sahip olmaması hâlinde ayrımcı olarak nitelendirilir. Diğer bir deyişle meşru bir amaç taşımadığı veya kullanılan araçlarla gerçekleştirilmek istenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmadığı tespit edilen farklı muamele, ayrımcılık oluşturur.” ifadelerini kullanmıştır.

AİHM kararlarından *Belçika Dili* davası¹⁷⁶ ayrımcılık yasağı ile ilgili birçok ölçütü barındırması açısından önemlidir. Objektif ve makul sebep unsuru içinde ikiye ayırarak bir inceleme yapmaktadır. Bunlar ayrımcılık oluşturulduğu iddia edilen durumla ilgili objektif ve makul sebebin devletin takdir yetkisi kapsamında olup olmadığının ve kullanılan araçlar ile gerçekleştirilmek yani ulaşılmak istenen amaç arasında orantılılık (ölçülülük) bulunup bulunmadığıdır.¹⁷⁷

2.3.4 Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Taraf Devletlerin Takdir Marjı

AİHM içtihatlarında “takdir marjı” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramın öğretide çeşitli tanımları yapılmakla birlikte genel olarak ulusal makamların Sözleşme'den kaynaklı yükümlülükleri yerine getirirken sahip oldukları hareket alanıdır. Yani uluslararası organların ulusal makamlara bıraktığı ve aynı zamanda saygı duyduğu alandır. Buradan AİHM ulusal makamların Sözleşmeden kaynaklı

¹⁷⁴ Bkz. İnceoğlu (2013), s. 489.

¹⁷⁵ *Nuriye Arpa*, B. No: 2018/18505, 16/6/2021, para. 28.

¹⁷⁶ *Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium*, App. No(s) 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64), 23/07/1968, para. 10.

¹⁷⁷ Bu konuda bkz. Sibel İnceoğlu, “Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Af, Şartla Salıverme, Dava ve Cezaların Ertelenmesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 17, S. 1, 2001, s. 62.

yükümlülükleri ile ulusal yetkileri arasında adil ve hassas bir denge sağlamaya çalışmaktadır.¹⁷⁸

Ayrımcılık yasağı bağlamında ise devletlerin takdir yetkisinde olan durumlarda ayrımcı tutumları haklı gösterecek objektif ve makul sebep bulmaları oldukça kolaydır. Fakat devlet ayrımcı durumu haklı kılacak temellendirmesini iyi yapmalıdır. Meşru bir temele ve kanıta dayanmayan durumlarda Mahkeme objektif ve makul sebebin varlığına hükmetmemektedir.¹⁷⁹

Mahkeme bazı durumlarda devletin takdir yetkisini daha geniş yorumlamaktadır. Örneğin AIHM bir kararında “*Özellikle ekonomik ve toplumsal stratejiye ilişkin genel tedbirlerin uygulanması söz konusu olduğunda devletin geniş bir takdir yetkisinin olduğu kabul edilmektedir*”¹⁸⁰ demiştir. Fakat bazı durumlarda devletlerin takdir yetkilerini dar yorumlamıştır. Ulusal makamların sunacağı objektif ve makul sebebin çok önemli nedenlere dayanması gerektiğini kabul etmiştir. Bu durumları “şüpheli” durumlar olarak değerlendirmiştir. Genel olarak Sözleşmenin 14. maddesinde sayılan cinsiyet, ırk, ulusal veya toplumsal köken, doğum gibi konularda sebebin çok önemli nedenlere dayanması gerektiğini aramaktadır. Örneğin *Gaygusuz v. Avusturya* davasında¹⁸¹ Mahkeme münhasıran uyrukluk temeline dayalı bir muamele farklılığını Sözleşme ile uyumlu olarak kabul edebilmesi için çok önemli nedenlerin ileri sürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine aynı şekilde *Jersild v. Danimarka başvurusunda*¹⁸² ırk ayrımcılığı ile ilgili de çok önemli nedenlerin varlığını dikkate almıştır.

Anayasa Mahkemesi de kararlarında, bazı durumlarda dar yorumladığı

¹⁷⁸ Egemen, ESEN, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini, s. 4-5

¹⁷⁹ Harris, O’Boyle, Warbrick, s. 745.

¹⁸⁰ *Hämäläinen v. Finlandiya*, App. No(s) 37359/09, 16/7/2014, para. 109.

¹⁸¹ *Gaygusuz v. Austria*, App. No(s) 17371/90, 16/09/1996, para. 42.

¹⁸² *Jersild v. Denmark*, App. No(s) 15890/89, 23/09/1994, para. 30.

görülmektedir. Örneğin Cevat Sargın başvurusunda bu konuyu AİHM kararına atıf yaparak, “*ayrımcılığın toplumun özellikle zayıf olan gruplarına uygulanması durumunda devletin takdir alanı oldukça dar olup farklı muamelenin Anayasa ve Sözleşme’ye uygun olduğunun kabul edilebilmesi için çok geçerli nedenlerin sunulması gerekmektedir*” şeklinde kabul etmiştir.¹⁸³

2.3.5 Orantılılık

AİHM önüne gelen başvurularda ayrımcılık yasağı ihlal iddialarını incelerken sadece objektif ve makul bir sebebin olup olmamasını yeterli bulmayıp eğer ki bir objektif ve makul sebep var ise bu durumda sebebi gerçekleştirmek için kullanılan araç ile gerçekleştirilmek ya da ulaşılmak istenen amaç arasında adil bir dengenin olup olmamasını da incelemeye tabi tutmaktadır. Objektif ve makul bir sebep olsa dahi kullanılan araç ile gerçekleştirilmek istenen amaç arasında orantılılık yok ise ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine hükmetmektedir.¹⁸⁴

Bu durumda devletler keyfi nedenlerle ayrımcı tutum izlemeyeceklerdir. Diğer bir yandan da devletlerin kamu yararı gözetilerek koydukları ayrımcı uygulamalara saygı gösterilecektir.¹⁸⁵

AİHM ayrımcılık yasağı ihlali iddialarında genel olarak bu ölçütlere göre değerlendirme yapmaktadır. Kanımızca Mahkemenin içtihat yoluyla geliştirdiği bu ölçütleri yerinde buluyorum. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere ayrımcılık yasağı kavramı tam olarak tanımlanamamış, sadece hukuki değerlendirme ile sınırlandırılmayan bir kavramdır. Bu durumda Mahkemenin ayrımcılık yasağı ile ilgili ölçütler belirlemesi ihlal iddialarının değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

¹⁸³ Cevat Sargın ve diğerleri, B. No: 2015/12766, 7/4/2021, para.49.

¹⁸⁴ İncoğlu (2013), s. 491.

¹⁸⁵ Harris, O’Boyle, Warbrick, s. 747.

Bölüm 3

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA AYRIMCILIK YASAĞI VE EŞİTLİK İLKESİ KAPSAMINDA KONU BAKIMINDAN YETKİNİN KAPSAMI

3.1 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Bağlamında Mahkemenin Yetkisi ile Esasa ve Usule İlişkin Kabul Edilebilirlik Kriterleri

Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvurularda kabul edilebilirlik şartları mevcuttur. Bu durum 6216 Sayılı Kanun'un 48. maddesi¹⁸⁶ ile hüküm altına alınmıştır. Bunlar genel olarak üç başlıkta düzenlenmektedir; Mahkemenin usule ilişkin şartları, esasa ilişkin şartları ve yetkisine ilişkin şartlarıdır. Eğer bir başvuru kabul edilebilirlik şartlarını taşıyor ise kabul edilmezlik kararı verilir. Kabul edilmezlik kararları kesindir. Mahkeme kabul edilebilirlik şartlarını her aşamada ve

¹⁸⁶ Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik şartları ve incelenmesi Madde 48 şöyledir:

“(1) Bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 45 ila 47 nci maddelerde öngörülen şartların taşınması gerekir.

(2) Mahkeme, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir.

(3) Kabul edilebilirlik incelemesi komisyonlarca yapılır. Kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığına oy birliği ile karar verilen başvurular hakkında, kabul edilemezlik kararı verilir. Oy birliği sağlanamayan dosyalar bölümlere havale edilir.

(4) Kabul edilemezlik kararları kesindir ve ilgililere tebliğ edilir.

(5) Kabul edilebilirlik şartları ve incelemesinin usul ve esasları ile ilgili diğer hususlar İçtüzükle düzenlenir.” Bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>>, Erişim Tarihi: 22/02/2022.

resen ele alabilmektedir. Eğer birden fazla başvuru var ise her başvuru kabul edilebilirlik kriterleri bakımından ayrı ayrı değerlendirilir.¹⁸⁷

3.1.1 Anayasa Mahkemesinin Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

Anayasa Mahkemesinin usule ilişkin kabul edilebilirlik şartları başvuru yollarının tüketilmesi kuralı ve başvuru süresidir. Aşağıda bu konulara sırası ile değinilecektir.

3.1.1.1 Başvuru Yollarının Tüketilmesi

AİHS'in 35. maddesinin birinci fıkrasında Mahkemeye yalnızca uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkelerinden hareketle, iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından başvurulabileceği düzenlenmiştir. İç hukuk yolları yani ulusal hukuk yolları tüketilmeden AİHM'ne bireysel başvuru yapılamamaktadır. Bu düzenlemenin amacı ulusal makamlara yapılan ihlallerin önlenmesi veya giderilmesi için olanak sağlamaktır.¹⁸⁸ Bu konuda Mahkeme bir kararında 35. maddenin amacının, Sözleşmeciler Devletlere, kendilerine karşı ileri sürülen ihlalleri, bu iddialar Sözleşme kurumlarına sunulmadan önce önleme veya düzeltme fırsatı vermek olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durumun, Sözleşme tarafından kurulan koruma mekanizmasının ikincil olması ilkesinin önemli bir yönü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle, daha sonra Mahkemeye yapılması amaçlanan şikâyetlerin, öncelikle ilgili ulusal organa ve iç hukukta belirtilen resmi gerekliliklere ve zaman sınırlarına uygun olarak yapılmasının önemini ifade etmiştir.¹⁸⁹

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilmek için olağan başvuru yollarının tüketilmiş olması gerektiği kuralı Anayasa 148. maddesinin 3. fıkrasında *“Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.”*

¹⁸⁷ Metin Efe, Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında: Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2016, s. 115-116.

¹⁸⁸ Gözler (2020), s. 511.

¹⁸⁹ *Selmouni v. France*, App. No(s) 25803/94, 28/07/1999, para. 74.

şeklinde ve 6216 Sayılı Kanun'un 45. maddesinin 2. fıkrasında *“İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmali için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.”* şeklinde düzenlenmiştir.

Anayasa'da olağan kanun yolları tüketilmesi gerektiği ifade edilmişken 6216 Sayılı Kanun'da bunun idari ve yargısal başvuru yolları olarak düzenlenmesinin doktrinde eleştirildiğini belirtmek gerekmektedir. Bu eleştirilere bakıldığında, 6216 Sayılı Kanun'daki düzenlemenin Anayasa'ya aykırı bir şekilde genişletildiği yönünde olduğu görölmektedir.¹⁹⁰ Gerçekten de 6216 Sayılı Kanun'la yapılan düzenleme ile Anayasa'da düzenlenen bireysel başvuru şartı olan olağan kanun yollarının tüketilmesi şartının genişletildiğini ve Anayasa'da öngörölen farklı biçimde bireysel başvuru hakkının kullanılmasının zorlaştırıldığını belirtmek mümkündür.

Anayasa Mahkemesi kararlarında bireysel başvuruda bulunmak için olağan kanun yollarının tüketilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:¹⁹¹

“Temel hak ve özgürlöklere saygı, devletin tüm organlarının anayasal ödevi olup, bu ödevin ihmali edilmesi nedeniyle ortaya çıkan hak ihlallerinin düzeltilmesi idari ve yargısal makamların görevidir. Bu nedenle, temel hak ve özgürlöklere ihlal edildiği iddialarının öncelikle derece mahkemeleri önünde ileri sürölmesi, bu makamlar tarafından değeriendirilmesi ve bir çözüme kavuşturulması esastır.”

İlgili Kanun düzenlemelerinden ve Anayasa Mahkemesinin kararlarından anlaşıldığı üzere, bireysel başvuru yolu ikincil niteliğe sahip olduğunu belirtebiliriz. Bu bakımdan, başvuruçunun hak ihlali iddiasını öncelikle olağan kanun yolları ile çözmeye çalışması gerekmektedir. Çünkü insan hakları ihlallerini önlenmek, yasaların uygulanmasını ve Anayasa'nın üstünlüğünü sağlanmak öncelikle yasama organı, idare

¹⁹⁰ Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değeriendirilmesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C.24 S.95, 2011, s. 25-26.

¹⁹¹ İsmail Buğra İşlek, B. No: 2013/1177, 26/3/2013, para. 16; Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt, B. No: 2012/403, 26/3/2013, para. 16.

ve olağan yargı mercilerinin görevi olmaktadır. Başvurucu bu yolları tükettikten sonra ancak bireysel başvuru yoluna başvurabilmektedir.¹⁹²

Bireysel başvuruda bulunmak için olağan kanun yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Çünkü kararın kesinleşmesini önleyen olağan kanun yollarıdır. Olağan kanun yolları tüketildiğinde verilen kesin karar sonrası bireysel başvuru yoluna başvurulabilmektedir. Olağanüstü kanun yollarının tüketilmiş olmaması ise bireysel başvuruda bulunmak için bir sorun teşkil etmemektedir. Anayasa'nın ilgili hükmünün lafzından da bireysel başvuruda bulunmak için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerektiğini görmekteyiz. Kısaca ifade etmek gerekirse, madde hükmü olağanüstü kanun yollarını kapsamamaktadır.¹⁹³

AİHM kararlarına göre tüketilmesi gereken iç hukuk yollarının ulaşılabilir ve etkili olması gerekmektedir.¹⁹⁴ Mahkeme kararlarında, iç hukuk yollarının ulaşılabilir ve etkili bir başvuru yolu olup olmadığını her somut başvurunun özel koşulları dikkate alınarak değerlendirmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹⁵ Anayasa Mahkemesi de iç hukuk yollarının ulaşılabilir ve etkili olması gerektiğini kararlarında kabul etmiştir. Ayrıca iç hukuk yollarının ulaşılabilir ve etkili olmasının pratikte olması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, *Ramazan Aras* kararında bu durumu “*Ancak tüketilmesi gereken başvuru yollarının ulaşılabilir olmaları yanında, telafi kabiliyetini haiz ve tüketildiklerinde başvurusunun şikâyetlerini gidermede makul başarı şansı tanınmaları gerekir. Dolayısıyla mevzuatta bu yollara yer verilmesi tek başına yeterli olmayıp uygulamada da etkili olduklarının gösterilmesi ya da en azından etkili olmadıklarının kanıtlanmamış olması gerekir.*” şeklinde belirtmiştir.¹⁹⁶

¹⁹² Bkz. Ekinci, s. 187.

¹⁹³ Bkz. Göztepe (2011), s. 27.

¹⁹⁴ Bkz. Gözler (2020), s. 514.

¹⁹⁵ *Akdivar And Others v. Turkey*, App No(s) 21893/93, 16/09/1996, para. 69.

¹⁹⁶ *Ramazan Aras*, B. No: 2012/239, 2/7/2013, para. 29.

Bireysel başvuruda bulunmak için olağan kanun yollarının tüketilmesi gerektiğinin istisnaları olduğunu da eklemek gerekmektedir. AİHM başvurusu elindeki iç hukuk yollarını tüketme yükümlülüğünden muaf tutan özel koşulların olabileceğini kararlarında belirtmiştir.¹⁹⁷ Anayasa Mahkemesi de bazı durumlarda iç hukuk yollarının tüketilmesinin gerekli olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁸ Örneğin, *Teoman Yeğenoğlu* kararında Anayasa Mahkemesi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:¹⁹⁹

“Öte yandan, başvuru yollarının tüketilmesi kuralının temel hak ve özgürlükleri koruma bağlamında yer aldığı göz önünde tutularak aşırı şekilcilikten uzak ve belirli bir esneklikte uygulanması gerektiğinden, somut olayın koşulları içerisinde anılan kuralın haklı görülebilecek bazı istisnaları olabilir. Makul bir başarı şansı sunmayan ve başarısız olacağı ispat edilebilen başvuru yolları da bu istisnalardan biridir.”

Konuyla ilgili *Yasin Ağca* başvurusunda²⁰⁰ bireylerin “ihlal iddiasını değerlendirmeye ve ihlal tespiti yapıldığında yeterli giderimi sağlama imkânı tanıyan bir başvuru yolunun bulunmaması hâlinde başvuru yollarının tüketilmesi kuralını uygulamak mümkün olmayacaktır.” ifadesi kullanılmıştır. Bu durumda başvuru yollarının tüketilmesini beklemeden bireysel başvuru yoluna başvurabilmektedir.

Anayasa Mahkemesi ayrımcılık iddialarını değerlendirirken başvurunun kabul edilebilirlik açısından olağan kanun yollarının tüketilmiş olup olmadığına bakmaktadır. Kararlarında Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun ikincil nitelikte bir kanun yolu olmakta ve bu yola başvurulmadan önce de kural olarak olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerektiğini belirtmektedir. *Senay Melik başvurusunda* başvuru, idarenin ihmalinden kaynaklı davalarda kendi bölgelerinde daha az tazminata hükmedildiğini belirterek ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini ileri

¹⁹⁷ *Akdivar And Others v. Turkey*, App No(s) 21893/93, 16/09/1996, para. 67.

¹⁹⁸ *Sedat Vural*, B. No: 2014/5559, 25/4/2014, para. 21-22.

¹⁹⁹ *Teoman Yeğenoğlu*, B. No: 2013/5338, 17/7/2014, para. 34.

²⁰⁰ *Yasin Ağca*, B. No: 2014/13163, 11/5/2017, para. 121.

sürmüştür. Fakat gerekli incelemeler başvuruçunun ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönündeki iddiasını derece mahkemeleri önünde ileri sürmediği görülmektedir. Bu durumda Mahkeme başvurunun bu kısmını başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulmuştur.²⁰¹

Ayrıca Anayasa Mahkemesinin bu tür başvurularda “*temel hak ve özgürlüklere saygı, devletin tüm organlarının uyması gereken bir ilke olup bu ilkeye uygun davranılmadığı takdirde ortaya çıkan ihlale karşı öncelikle yetkili idari mercilere ve derece mahkemelerine başvurulması gerektiği*” vurgusunu yaptığını da eklemek gerekmektedir.²⁰² Bu nedenle başvuruçular bireysel başvurunun ikincil niteliği gereği iddialarını öncelikle yetkili idari mercilere ve derece mahkemelerine usulüne uygun olarak iletmeleri gerekmektedir. İhlal iddialarına ilişkin bilgi ve kanıtları zamanında bu mercilere sunmaları gerekmektedir. Buna ek olarak, dava ve başvurusunu takip etmek için de gerekli özeni göstermiş olması önemlidir. Bu şekilde olağan başvuru yolları önünde ileri sürülme-yen temel hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin iddialar için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılamaz. Yapıldığı takdirde Anayasa Mahkemesi kabul edilemez kararı verebilmektedir. Ayrıca başvuruçucu olağan kanun yollarında ileri sürmediği iddiaları Anayasa Mahkemesi önünde ileri süremeyeceği gibi, genel mahkemelere sunmadığı yeni bilgi ve belgeleri Anayasa Mahkemesine sunamayacağını da eklemek gerekmektedir.²⁰³

²⁰¹ Senay Melik, B. No: 2015/3470, 10/10/2019, para. 111-116; Benzer nitelikli kararlar, Mansure Baydemir ve Mehmet Ali Baydemir, B. No: 2015/3919, 11/10/2018, para. 112-118; Abdurrahman Dünder, B. No: 2014/1681, 14/9/2017, para. 20-22; Salih Alkan, B. No: 2013/4747, 31/3/2016, para. 27-36; Emine Yetiştirgecek ve diğ-erleri, B. No: 2013/4496, 20/4/2016, para. 70-77; Abdulkadir Güneş, B. No: 2013/4347, 30/3/2016, para. 19-28.

²⁰² Senay Melik, B. No: 2015/3470, 10/10/2019, para. 113; Mansure Baydemir ve Mehmet Ali Baydemir, B. No: 2015/3919, 11/10/2018, para. 115; Salih Alkan, B. No: 2013/4747, 31/3/2016, para. 31; Emine Yetiştirgecek ve diğ-erleri, B. No: 2013/4496, 20/4/2016, para. 74; Abdulkadir Güneş, B. No: 2013/4347, 30/3/2016, para.23; Ramazan Acar, B. No: 2013/7939, 15/12/2015, para. 34; Genco Acar, B. No: 2013/7938, 16/12/2015, para. 34; Şariye Aslan, B. No: 2014/1024, 16/12/2015, para. 30; Mehmet Demir ve diğ-erleri, B. No: 2013/1579, 15/10/2015, para. 48; Laden Elbez-yan, B. No: 2013/4551, 10/12/2014, para. 35; Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya, B. No: 2013/1280, 28/5/2014, para. 44; Teoman Yeğenoğlu, B. No: 2013/5338, 17/7/2014, para. 32.

²⁰³ Senay Melik, B. No: 2015/3470, 10/10/2019, para. 114-115; Mansure Baydemir ve Mehmet

Azize Mihyaz ve Haval Mihyaz başvurusunda, başvuruçuların, babasının ölümüne ilişkin yürütülen ceza soruşturmasında müşteki sıfatının bulunmadığı; ayrıca soruşturma sonucunda verilen kovuşturmayaya yer olmadığına dair karara karşı da itiraz ettiğine dair herhangi bir belgeye rastlanmadığı belirtilmiştir. Bu durumda başvuruçucu dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermemiş, iddiasını öncelikle yetkili idari ve yargısal mercilere usulüne uygun olarak iletmemiştir. Bu nedenle Mahkeme başvuruyu başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulmuştur.²⁰⁴

Anayasa Mahkemesinin ayrımcılık yasağı kapsamında yapılan başvurularına bakıldığında, bazı başvurularda başvuruçuların ayrımcılığa uğradıkları iddialarını bireysel başvuru yoluna başvurmadan önce herhangi bir yetkili merci önünde ileri sürmedikleri görülmektedir. Bu durumda Mahkeme bireysel başvurunun ikincil niteliği gereği ayrımcılık yasağı ile ilgili iddiaları olağan kanun yolları tüketilmediğinden kabul edilemez bulmaktadır.²⁰⁵

Ali Baydemir, B. No: 2015/3919, 11/10/2018, para. 115; *Salih Alkan*, B. No: 2013/4747, 31/3/2016, para. 32-33; *Emine Yetiştircek ve diğerleri*, B. No: 2013/4496, 20/4/2016, para. 75; *Abdulkadir Güneş*, B. No: 2013/4347, 30/3/2016, para. 25; *Ramazan Acar*, B. No: 2013/7939, 15/12/2015, para. 36-37; *Genco Acar*, B. No: 2013/7938, 16/12/2015, para. 36-37; *Şariye Aslan*, B. No: 2014/1024, 16/12/2015, para. 32-33; *Mehmet Demir ve diğerleri*, B. No: 2013/1579, 15/10/2015, para. 49; *Laden Elbezryan*, B. No: 2013/4551, 10/12/2014, para. 36-37; *Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya*, B. No: 2013/1280, 28/5/2014, para. 45; *Hüseyin Demir*, B. No: 2014/5310, 21/2/2018, para. 48; *Mansure Baydemir ve Mehmet Ali Baydemir*, B. No: 2015/3919, 11/10/2018, para. 116-117; *Rıdvan Uzuntok*, B. No: 2014/17300, 21/11/2017, para. 54; *Abdurrahman Dündar*, B. No: 2014/1681, 14/9/2017, para. 20.

²⁰⁴ *Azize Mihyaz ve Haval Mihyaz*, B. No: 2015/11214, 10/1/2019, para. 42; Benzer nitelikte karar; *Hüseyin Demir*, B. No: 2014/5310, 21/2/2018, para. 50.

²⁰⁵ *Salih Alkan*, B. No: 2013/4747, 31/3/2016, para. 35; *Emine Yetiştircek ve diğerleri*, B. No: 2013/4496, 20/4/2016, para. 76; *Abdulkadir Güneş*, B. No: 2013/4347, 30/3/2016, para. 27; *Ramazan Acar*, B. No: 2013/7939, 15/12/2015, para. 38; *Genco Acar*, B. No: 2013/7938, 16/12/2015, para. 38; *Şariye Aslan*, B. No: 2014/1024, 16/12/2015, para. 34; *Mehmet Demir ve diğerleri*, B. No: 2013/1579, 15/10/2015, para. 50; *Laden Elbezryan*, B. No: 2013/4551, 10/12/2014, para. 42; *Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya*, B. No: 2013/1280, 28/5/2014, para. 46; *Senay Melik*, B. No: 2015/3470, 10/10/2019, para. 115; *Mansure Baydemir ve Mehmet Ali Baydemir*, B. No: 2015/3919, 11/10/2018, para. 117; *Rıdvan Uzuntok*, B. No: 2014/17300, 21/11/2017, para. 55; *Abdurrahman Dündar*, B. No: 2014/1681, 14/9/2017, para. 21.

3.1.1.2 Başvuru Süresi

Bireysel başvurunun kabul edilebilirlik şartlarından biri de süredir. Kanun’da öngörülen süre içinde yapılmayan başvurular Mahkeme kabul edilemez bulunmaktadır. Bu durum 6216 Sayılı Kanun’un 47. maddesinin 5. fıkrasında *“Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir.”* şeklinde düzenlenmiştir. Başvurucu bireysel başvuru yoluna başvuru yollarını tükettiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde başvurabilmektedir. Haklı bir nedeni olmadığı hâlde otuz günlük süre içerisinde başvurmadığı takdirde başvurusu süre aşımı nedeni ile kabul edilemez bulunmaktadır. Haklı bir mazereti bulunması hâlinde ise mazeretin bittiği tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Bu durumda Mahkeme, başvurucunun mazeretinin geçerli kabul edilip edilmediğini inceleyerek talebini kabul veya reddetmektedir.²⁰⁶

AİHS’in 35. maddesinde bireysel başvuru süresi *“Mahkeme’ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabilir.”* şeklinde düzenlenmiştir. Başvurucunun AİHM’ne iç hukuktaki kesin karar tarihinden başlayarak dört aylık bir süre içinde başvuru yapması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru için öngörülen süre hak düşürücü

²⁰⁶ Bireysel başvuru usulü Madde 47/5: *“Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder.”* Bkz.

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>>, Erişim Tarihi: 05/06/2022.

süredir.²⁰⁷ Bu nedenle süre şartı hâkim tarafından resen incelenmekte ve süre şartının sağlanmaması hâlinde diğer kabul edilebilirlik şartları açısından inceleme yapılmaya gerek kalmaksızın süre aşımı nedeni ile kabul edilemez kararı verilmektedir.²⁰⁸ Her ne kadar doktrinde, otuz günlük sürenin yeterli olup olmadığı tartışılmış olsa da bireysel başvurunun süre şartına bağlanması aynı zamanda hukuki belirliliği de sağlamaktadır. Öngörülen sürelerin dava açmayı imkânsız kılacak ölçüde kısa olmaması gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde süre şartı mahkemeye erişim hakkına aykırılık oluşturmamaktadır.²⁰⁹ Kanaatimizce günümüz koşulları dikkate alındığında, bireysel başvuru için öngörülen süre dava açmayı imkânsız kılacak derece kısa bir süre değildir. Zira bireysel başvuru yolu olağan kanun yollarını tükettikten sonra başvurulacak bir yoldur. Bu nedenle kişilerin yapacakları başvurularda dilekçelerinde belirtecekleri durumların temeli olağan kanun yolları aşamasında şekillenmektedir. Ayrıca başvuru yapacak kişilerin belirlenen otuz günlük sürede başvuru yapıp yapmayacaklarını düşünebilmeleri ve başvuru konusu hak ihlali ile ilgili delilleri toplayabilmeleri için yeterlidir. Bu nedenle kanaatimizce otuz günlük süre gerekli ve yeterlidir.²¹⁰

Otuz günlük süre tefhim veya tebliğ gerektiriyorsa tefhim veya tebliğden, gerektirmiyorsa işlemin öğrenildiği tarihten itibaren başlamaktadır.²¹¹ 6216 Sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. maddesinde geçen "başvuru yollarının tüketildiği tarihten" ifadesinin haberdar olunmayan bir hususta başvuru yapılamayacağı dikkate alınarak "nihai kararın gerekçesinin öğrenilebildiği tarih" olarak anlaşılması gerektiğini belirtebiliriz. Bu öğrenme durumu, her somut olayın özelliklerine göre

²⁰⁷ Murat Yıldeniz, B. No: 2014/10342, 9/11/2017, para. 20.

²⁰⁸ Bkz. Baykan, s. 84.

²⁰⁹ Mehmet Özcan, B. No: 2019/6266, 15/1/2020, para. 21.

²¹⁰ Efe, s. 295-296.

²¹¹ Bkz. Ermayası, s. 97.

farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bu yüzden Mahkeme her somut olayı kendi şartlarına göre değerlendirmelidir.²¹²

Anayasa Mahkemesine yapılan ayrımcılık yasağı ihlali ile ilgili başvurularda otuz günlük sürede başvuru yapılıp yapılmadığını resen değerlendirmiştir. Otuz günü aşan başvuruları ise süre aşımı nedeni ile kabul edilemez bulmuştur.²¹³

Bireysel başvuru için otuz günlük sürenin ne zaman başladığı anlaşılmadığı zaman Mahkeme, somut durumun şartlarına göre bir belirleme yapmakta ya da başvuru beyanını esas almaktadır. *Metin Ragıp Arıkan* başvurusunda başvuru, mülkiyet hakkının ve eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuru incelendiğinde ise, kararın başvurucuya tebliğ edilip edilmediği anlaşılamamıştır. Fakat Asliye Ticaret Mahkemesince verilen kararın Yargıtay tarafından onanması sonucu, 18/9/2013 tarihinde başvurucuya yapılan ödemeyle öğrendiği kabul edilmelidir. Bu nedenle başvuru, 18/9/2013 tarihinden itibaren otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunması gerekmektedir. Fakat başvuru 1/4/2014 tarihinde başvuruda bulunmuş ve süre aşımı bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Mahkeme somut olayda süre aşımı nedeni ile başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Mahkeme bu kararda somut olayın durumuna göre otuz günlük sürenin başlama tarihini belirlemiş ve ona göre karar vermiştir.²¹⁴

Mahkeme'ye yapılan her bir hak ihlali için otuz günlük süre ihlale konu hak için başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren başlamaktadır. *Ahmet Erbek başvurusunda*, başvuru olağan kanun yollarını tükettikten sonra 17/4/2013 tarihinde

²¹² *Bilent Aktaş ve diğerleri*, B. No: 2014/19389, 7/12/2016, para. 11.

²¹³ *Mehmet Özcan*, B. No: 2019/6266, 15/1/2020, para. 20-28; *Azize Mihyaz ve Haval Mihyaz*, B. No: 2015/11214, 10/1/2019, para. 45-53; *Murat Yildeniz*, B. No: 2014/10342, 9/11/2017, para. 17-25; *Asil Öztürk İnşaat Emlak Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.* B. No: 2014/1831, 15/6/2016, para. 26-33; *Özlem Kızılveren*, B. No: 2014/15069, 23/3/2017, para. 29-32; *Ahmet Erbek*, B. No: 2013/3197, 17/2/2016, para. 22-27; *Metin Ragıp Arıkan*, B. No: 2014/4506, 17/11/2014, para. 32-47; *Murat Tuncil*, B. No: 2013/7759, 23/7/2014, para. 19-26.

²¹⁴ *Metin Ragıp Arıkan*, B. No: 2014/4506, 17/11/2014, para. 46.

başvurucuya tebliğ edilen karara karşı 9/5/2013 tarihinde yani süresi içinde bireysel başvuru yapmıştır. Fakat başvuru, bir mazeret belirtmeden, başvuru formunda dile getirmediği “eşitlik ilkesinin ihlal edildiği” yönündeki iddiasını 7/9/2015 tarihinde ileri sürmüştür. Başvurucunun ileri sürdüğü her hak ihlalini bireysel başvuru yoluna başvuru süresi içerisinde yani başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün içinde ileri sürmesi gerekmektedir. Bu nedenle eşitlik ilkesinin ihlali iddiasının süre aşımı nedeniyle incelenemeyeceği sonucuna varmıştır.²¹⁵

Her ne kadar bireysel başvuruda bulunma süresi başvuru yollarının tüketildiği tarihten başlasa da başvuru başvuru yollarının tüketildiği tarihten haberdar olunmadığı durumlarda nihai kararın gerekçesinin öğrenildiği tarih otuz günlük sürenin başlangıcı olarak alınmaktadır. Nihai kararın gerekçesinin öğrenilmesi nihai kararın gerekçesinin tebliği şeklinde olabileceği gibi nihai kararın gerekçesinin dava dosyasını incelemek suretiyle öğrenilmesi de mümkündür. Örneğin dosyadan suret alınması gibi hâllerde başvurunun gerekçeli kararı öğrendiği kabul edilmelidir. Başvurucuların beyanı da sürenin başlangıcı açısından belirleyici olabilmektedir. Başvuru nihai kararın gerekçesini öğrendiğini beyan ederse, beyan ettikleri tarih de bireysel başvuru süresinin başlangıcı olarak ele alınabilmektedir.²¹⁶ Ayrıca somut olayın koşullarından başvurunun nihai karardan daha erken bir tarihte haberdar olduğu Mahkeme tarafından belirlenirse Anayasa Mahkemesi, başvuru süresinin başlangıcı için bu tarihi de esas alabilmektedir.²¹⁷ *Mehmet Özcan kararında* başvurunun önceki çalışma süreleri derece ve kademe hesabında dikkate alınmamıştır. Bu nedenle başvuru eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiasında

²¹⁵ *Ahmet Erbek*, B. No: 2013/3197, 17/2/2016, para. 25-26, Benzer nitelikli karar için; *Özlem Kızıilveren*, B. No: 2014/15069, 23/3/2017, para. 30-31.

²¹⁶ *Mehmet Ali Kurtuldu*, B. No: 2013/5504, 28/5/2014, para. 27-28; *İlyas Türedi*, B. No: 2013/1267, 13/6/2013, para. 22.

²¹⁷ *Ögeday Akın*, B. No: 2014/2345, 10/6/2015, para. 38-43.

bulunmuştur. Gerekli incelemeler yapıldığında Mahkeme somut olayda şikâyet konusu yargılama sürecine ilişkin nihai karar olan Yargıtay ilamının, başvurunun avukatına e-tebligat yoluyla tebliğ edildiğini tespit etmiştir. E-tebligatta kural kararın muhatabın hesabına ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda tebliğ edilmiş sayılmasıdır.²¹⁸ Buna göre somut olayda e- tebligat sonucu 5 günlük süre dolmuş ve 20/1/2019 tarihi tebliğ tarihi olarak kabul edilmelidir. Fakat başvuru konusu olayda başvuru vekili 15/1/2019 tarihinde gerekçeli nihai karar tebligatını açmıştır. Bu durumda başvurunun 15/1/2019 tarihinde gerekçeli nihai karardan haberdar olduğunun ve bireysel başvuru süresinin de 15/1/2019 tarihinden itibaren işlemeye başladığının kabul edilmesi gerekmektedir. Mahkeme somut olayda bireysel başvuru süresinin başlangıcı olarak 15/1/2019 tarihini kabul etmektedir ve başvurunun 15/2/2019 tarihinde gerçekleştirdiği bireysel başvurusunun süre aşımı nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.²¹⁹

Anayasa Mahkemesine başvuru için öngörölmüş olan otuz günlük sürenin, başvurulduğu ve reddedildiği için başarılı olunmayacağı belli olan başvuru yoluna, yeni bir husus ileri sürmeksizin, yeniden başvuru yapılarak tekrar başlatılması mümkün değildir. *Murat Tuncil başvurusunda* başvuru, hükümlülüğüne esas cezasının şartla tahliye tarihine kadar olan kısmının denetimli serbestlik tedbiri uygulanmasıyla infazı talebinin reddedilmesi nedeniyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini iddia etmektedir. Fakat somut olay incelendiğinde başvurunun talebinin aynı konuya ilişkin başka herhangi bir yeni husus ileri sürmeksizin iki kez Gürpınar Asliye Ceza Mahkemesine başvurduğu ve reddedildiği ve bu kararlara yapılan itirazlarında

²¹⁸ Elektronik tebligat Madde 7/a: “(...) Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır. (...) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.”

Bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.7201.pdf>>, Erişim Tarihi: 05/06/2022.

²¹⁹ Mehmet Özcan, B. No: 2019/6266, 15/1/2020, para. 26-27.

yine iki kez Van 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedildiği görülmektedir. Başvurucu daha önce başvurulduğu ve reddedildiği için başarılı olunmayacağı belli olan başvuru yoluna, yeni bir husus ileri sürmeksizin, tekrar başvurmuştur. Bu nedenle, bireysel başvuru süresi Van 1. Ağır Ceza Mahkemesince verilen ilk kararın başvurucuya tebliğ edildiği tarihten itibaren başladığı kabul edilmelidir. Fakat başvurucu bireysel başvuru yoluna bu süre içerisinde başvuru yapmamıştır. Bu durumda Mahkeme, ilk yapılan başvurudan sonra hiçbir yeni husus ileri sürülmeden yapılan diğer başvurudaki süreleri hesaba katmamıştır. Çünkü başvurucu başarılı olunmayacağı belli olan başvuru yoluna tekrar başvurmuştur. Bu nedenle Mahkeme başvurunun süre aşımı nedeni ile kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.²²⁰

3.1.2 Anayasa Mahkemesinin Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

Anayasa Mahkemesinin önüne gelen başvurularda esasa yönelik kabul edilebilirlik kriterlerinin varlığını da incelemektedir. Esasa yönelik olarak, bir başvuru anayasal ve kişisel önem taşıyor ve açıkça dayanaktan yoksun değil ise Mahkeme başvuruyu kabul edilebilir bulmaktadır. Aşağıda bu konular ele alınacaktır.

3.1.2.1 Açıkça Dayanaktan Yoksunluk

Anayasa Mahkemesi 6216 Sayılı Kanun'un 48. maddesinin 2. fıkrası gereği açıkça dayanaktan yoksun bulunduğu başvuruları kabul edilemez bulmaktadır. Anayasa mahkemesi de AİHM içtihadında olduğu gibi açıkça dayanaktan yoksunluk kriterini dört başlıkta incelemektedir.²²¹ Bunlar “temyiz mercii şikâyeti, kanıtlanmamış şikâyetler, bir ihlalin olmadığının açık olduğu şikâyetler, karmaşık ve zorlama şikâyetler” dir.²²² Temyiz mercii başvuruları yönünden bakıldığında, Anayasa Mahkemesinin bir temyiz mercii olmadığını belirtmek gerekmektedir. Doktrinde bu

²²⁰ Murat Tuncil, B. No: 2013/7759, 23/7/2014, para. 19-26.

²²¹ Tanrıkulu, s. 83.

²²² Tolga Şirin, Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 150

durum “dördüncü yargı yeri doktrini” ifade edilmiştir.²²³ Anayasa ve Sözleşme ile koruma altına alınmış haklara saygı gösterilmesini sağlamak ve bu hakları korumak öncelikle genel mahkemelerin görevidir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının ikincilik ilkesi de bunu gerektirmektedir.²²⁴ Ayrıca Anayasa’nın 148. maddesinin 4. fıkrasına bakıldığında “Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm de Anayasa Mahkemesinin bir temyiz merci olmadığını göstermektedir.²²⁵

Anayasa Mahkemesi bir kararında temyiz merci olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:²²⁶

“Bu kapsamda, ilke olarak bireysel başvuruya konu davadaki olayların kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama sırasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile kişisel bir uyuşmazlığa derece mahkemeleri tarafından getirilen çözümün esas yönünden adil olup olmaması, bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Anayasa’da yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ya da açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddi ve hukuki hatalar bireysel başvuru kapsamında ele alınamaz. Bu durumda, derece mahkemelerinin delilleri takdirinde bariz bir şekilde keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesinin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz.”

Necati Gündüz ve Recep Gündüz başvurusunda da “Bir anayasal hakkın ihlali iddiası içermeyen, yalnızca derece mahkemelerinin kararlarının yeniden incelenmesi talep edilen başvuruların açıkça dayanaktan yoksun ve Anayasa ve Kanun tarafından Mahkemenin yetkisi kapsamı dışında bırakılan hususlara ilişkin olduğu açıktır.”²²⁷ ifadesini kullanmıştır.

Anayasa Mahkemesinin kararlarında da belirttiği gibi bu kuralın istisnası sadece adil yargılanma hakkı kapsamında “açık ve bariz keyfilik” durumunda olan

²²³ Şirin (2015), s.151

²²⁴ Sevtap Yokuş, Türkiye Anayasa Mahkemesine Bireysel başvuru (Anayasa Şikâyeti), Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2015, s. 215.

²²⁵ Şirin (2018), s. 207.

²²⁶ Erdinç Engin, B. No: 2012/695, 12/2/2013, para. 22.

²²⁷ *Necati Gündüz ve Recep Gündüz*, B. No: 2012/1027, 12/2/2013, para. 25.

başvurulardır. Anayasa Mahkemesi yargılamanın geneline yayılmış bir keyfilik tespit ettiği zaman başvuruları açıkça dayanaktan yoksun bulmayıp incelemeye devam etmiştir.²²⁸ Bir diğeri kanıtlanmamış şikâyetlerdir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda başvuru öncelikle hangi Anayasa ve Sözleşme ile korunan hakkının ihlal edildiğinin temellendirilmesini yapması gerekmektedir. Daha sonra ise Anayasa ve Sözleşme ile korunan hakkının ihlal edildiğini kanıtlamak için gerekçelerini, gerekli delil ve belgelerini mahkemeye sunması önemlidir. ²²⁹ Aksi takdirde Mahkeme başvuruları açıkça temelden yoksun bularak kabul edilemez kararı verebilmektedir.

Bir ihlalin olmadığı açık olduğu şikâyetler de açıkça dayanaktan yoksunluk nedeniyle kabul edilemez bulunabilmektedir. Anayasa Mahkemesi kendisine yapılan bireysel başvurularda Anayasa ve Sözleşme ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerle koruma altına alınan haklardan birinin ihlal edildiğine dair belirti görmediği takdirde başvuruları açıkça dayanaktan yoksun bulmaktadır.²³⁰ Ayrıca Anayasa ve Sözleşme ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerle koruma altına alınan haklardan birinin ihlal edildiğine dair belirti olduğu hâlde ilgili hakka yapılan müdahalenin “meşru” bir nedeni olması hâlinde başvuru yine açıkça dayanaktan yoksun bulunabilmektedir.²³¹

Açıkça dayanaktan yoksun olma kriteri yönünden, karmaşık ve zorlama şikâyetler konusuna bakıldığında, Anayasa Mahkemesi yapılan başvurularda karmaşık ve zorlama olan şikâyetleri açıkça dayanaktan yoksun bulmaktadır. Bir başvuru objektif olarak anlaşılması imkânsız olacak derecede karmaşık ise başvuru Anayasa

²²⁸ Korkut Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesine bireysel Başvuru, On İki Levha Yayıncılık, Mayıs 2015, s. 192.

²²⁹ Bülent Algan, “Bireysel Başvurularda “Açıkça Dayanaktan Yoksunluk” Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 63 S.2, 2014, s. 275

²³⁰ Ural, s. 264.

²³¹ Algan, s. 269.

Mahkemesi tarafından kabul edilemez bulunmaktadır. Aynı şekilde açıkça uydurulduğu belli olan zorlama şikâyet içinde Mahkeme kabul edilemez kararı vermektedir.²³²

Ayrımcılık yasağı özelinde açıkça dayanaktan yoksun olma kriterine bakıldığında, bireysel başvurularda başvuru, Anayasa ve Sözleşme ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında hangi hakkına ilişkin ayrımcılığa maruz kaldığının belirtmesi gerekmektedir. Ayrıca ayrımcılık iddialarının ciddiye alınması için başvurunun kendisiyle benzer durumdaki başka kişilere yönelik gerçekleştirilen muamele ile kendisine yapılan muamele arasında farklılık olduğunu ve bu farklılığın da meşru bir temeli olmadan ırk, renk, cinsiyet, din, dil gibi ayrımcı bir nedene dayandığı nesnel ve makul delillerle ortaya koyması gerektiğini de ekleyebiliriz.²³³

Anayasa Mahkemesi yapılan ayrımcılık yasağının ihlaline ilişkin başvurularda başvurunun temellendirilmiş ve fakat yeterli olgu ve deliller ile ispat edilmemiş başvuruları açıkça dayanaktan yoksun bulmaktadır.²³⁴ *Sadika Şeker başvurusunda*, başvuru kardeşinin eşcinsel olması sebebi ile öldürüldüğünü iddia etmektedir. Ayrıca hukuk düzenimizde eş cinselleri ayrımcılığa karşı koruyacak ve onlara yönelik suç işleyenlerin cezai indirimden yararlanmasını engelleyecek bir düzenlemenin olmaması belirterek bu suçları işleyenlerin cezalarında indirim yapılarak diğer suç işleyen kişilere göre farklı muamelede bulunulması nedenleriyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Fakat başvuru ayrımcılık yasağı kapsamında ileri sürdüğü

²³² Halil İbrahim Dursun, Bireysel Başvuruda Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Sebepleri, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2018, s. 46.

²³³ Bu yönde bkz. *Adnan Oktar* (2), B. No: 2013/514, 2/10/2013, para. 46; *Adnan Oktar* (3), B. No: 2013/1123, 2/10/2013, para. 50; *Devrim Evin*, B. No: 2013/2069, 20/2/2014, para. 34; *Şahin Karaman*, B. No: 2012/1205, 8/5/2014, para. 41; *Cahit Tekin*, B. No: 2013/2744, 16/7/2014, para. 44; *Mesude Yaşar*, B. No: 2013/2738, 16/7/2014, para. 48; *Kamil Çakır*, B. No: 2013/997, 15/10/2014, para. 45; *M.Ş.B.*, B. No: 2013/2202, 20/11/2014, para. 30.

²³⁴ *Turan Uytun ve Kevzer Uytun*, B. No: 2013/9461, 15/12/2015, para. 54.

iddiaları temellendirecek somut kanıtları Mahkeme'nin ayrımcı tutumun varlığına hükmedecek yeterlilikte ortaya koymadığı görülmektedir. Bu durumda Mahkeme başvuruyu açıkça dayanaktan yoksunluk nedeni ile kabul edilemez bulmaktadır.²³⁵

Yine aynı şekilde *Ayla (Şenses) Kara* başvurusunda, başvuru cinsiyet temelinde ayrımcı tutuma maruz kaldığını iddia etmiştir. Fakat bu iddiasının ispatına ilişkin yeterli açıklamalarda bulunmadığı için Mahkeme Başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.²³⁶ Başvurucu, Anayasa ve Sözleşme ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında olan hakkına ilişkin ayrımcılık iddiasında bulunduğu zaman yapılan ayrımcı muamelenin, hangi temelde yapıldığının ispatının kendisine ait olduğunu belirtmek gerekmektedir. Başvurucu kendisine yapılan muamele ile benzer durumda bulunan kişilere yapılan farklı muamelenin hangi temelde yapıldığını, delillerle Mahkemenin bu yönde karar vermesine yetecek ölçüde ortaya koymasının gerekliliğine işaret edebiliriz. Anayasa Mahkemesi, temellendirilmemiş ve somut deliller olmadan sadece Anayasa madde hükümlerine atıf yapılarak, soyut bir şekilde yapılan başvuruları da açıkça dayanaktan yoksun bulabilmektedir.²³⁷

²³⁵ *Sadika Şeker*, B. No: 2013/1948, 23/1/2014, para. 55-61.

²³⁶ *Ayla (Şenses) Kara*, B. No: 2013/7063, 5/11/2015, para. 36-51.

²³⁷ *İhsan Asutay*, B. No: 2012/606, 20/2/2014, para. 42-53; *Aziz Turhan*, B. No: 2012/1269, 8/5/2014, para. 32-41; *Cem Furuncu*, B. No: 2012/774, 10/12/2014, para. 42-50; *Kadir Can*, B. No: 2013/7527, 17/11/2014, para. 37-40; *Burak Günay*, B. No: 2013/6217, 26/2/2015, para. 22-28; *Mehmet Peker*, B. No: 2013/433, 25/3/2015, para. 16-22; *Efendi Yıldız*, B. No: 2013/1202, 25/3/2015, para. 64-69; *Metin Durmaz*, B. No: 2013/7764, 25/3/2015, para. 94-99; *Billur Güzide Balyemez ve Recai Alper Tunga*, B. No: 2014/5909, 25/3/2015, para. 30-38; *Faris Aslan*, B. No: 2014/1026, 20/5/2015, para. 25-31; *Yümrü Dilek*, B. No: 2013/4189, 21/5/2015, para. 59-65; *Cem Ateşkan*, B. No: 2013/4694, 10/6/2015, para. 30-38; *Burak Günay (2)*, B. No: 2013/6218, 10/6/2015, para. 22-28; *Ö.Ö.*, B. No: 2013/3157, 10/6/2015, para. 40-47; *Kamil Çakır (2)*, B. No: 2013/1125, 25/6/2015, para. 79-87; *Hanım Kılıç ve diğerleri*, B. No: 2013/1655, 4/11/2015, para. 81-86; *Ulaş Yılmaz*, B. No: 2013/2841, 4/11/2015, para. 19-26; *Fatih Özgüner*, B. No: 2013/6358, 4/11/2015, para. 43-49; *Bülent Polat [GK]*, B. No: 2013/7666, 10/12/2015, para. 46-49; *İzzettin Güngördü ve Mehmet Şerif Güngördü*, B. No: 2013/5814, 15/12/2015, para. 22-25; *Emine Çelik ve diğerleri*, B. No: 2013/5809, 15/12/2015, para. 22-25; *Hikmet Çelik ve diğerleri*, B. No: 2013/4894, 15/12/2015, para. 24-27; *Yasin İlgin ve diğerleri*, B. No: 2013/5815, 15/12/2015, para. 21-24; *Tahsin Çiftçi ve diğerleri*, B. No: 2013/4580, 16/12/2015, para. 22-25; *Zübeyir Bozkurt*, B. No: 2014/3403, 16/12/2015, para. 20-23; *Şafî İçigen*, B. No: 2014/4319, 7/1/2016, para. 21-24; *Şamil İçyer ve diğerleri*, B. No: 2014/3374, 20/1/2016, para. 22-25; *İsmet Aydın ve Haydar Aydın*, B. No: 2013/2739, 20/1/2016, para. 22-25; *Sait Bağatur*, B. No: 2013/4270, 20/1/2016, para. 21-24; *Sadettin Tiriyaki ve diğerleri*, B. No: 2013/4623, 21/1/2016, para. 21-24; *Mehmet Şah Bağatur*, B. No: 2013/5195, 21/1/2016, para. 19-22; *Yahya Salihoğlu*, B. No: 2013/5800, 3/2/2016, para. 20-23; *Metin Güngördü ve diğerleri*, B. No: 2013/4618, 17/2/2016, para.

Anayasa Mahkemesi, yukarıda açıklandığı üzere, açıkça bir ihlalin olmadığı başvuruları açıkça dayanaktan yoksun bulmaktadır.²³⁸ *İbrahim Uysal* başvurusuna bakıldığında, başvuru denetimli serbestlik tedbiri uygulanmadan, cinsel taciz suçundan mahkûm edildiğini ve bu nedenle kanun önünde eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Mahkeme ise cinsel taciz suçunun denetimli serbestlik tedbiri ile uyumlu bir suç olmadığını, bu nedenle açık ve görünür bir ihlalin olmadığını belirterek başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.²³⁹

Anayasa Mahkemesine yapılan ayrımcılık yasağı ile ilgili başvurular incelendiğinde, genellikle herhangi bir temele oturtulmamış başvurular olduğu görülmektedir. Başvurucular, hangi temel yönünden ayrımcı tutuma maruz kaldıklarını belirtmeden, sadece Anayasa'nın ilgili 10. maddesine atıf yaparak başvuruda bulunmuşlardır. Genel olarak bakıldığında, Anayasa Mahkemesi bir temele dayandırılmamış ve yalnızca soyut olarak yapılan ayrımcılık yasağı ihlali iddialarını açıkça dayanaktan yoksunluk nedeni ile kabul edilemez bulmaktadır.

3.1.2.2 Anayasal ve Kişisel Önem

6216 Sayılı Kanun'un 48. maddesinin 2. fıkrasında Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda esasa ilişkin kabul edilebilirlik kriterleri düzenlenmiştir. Bunlardan ilki başvurunun kabul edilebilmesi için başvurunun anayasal ve kişisel önem taşıması gerektiğidir. İlgili madde düzenlemesi "*Mahkeme, Anayasanın*

22-25; *Cahit Yaşar*, B. No: 2013/5778, 17/2/2016, para. 21-24; *Ahmet Çiftçi ve diğerleri*, B. No: 2013/4566, 17/2/2016, para. 22-25; *Sayım Karmaş*, B. No: 2013/2745, 18/2/2016, 21-24; *Abdurrahman Bayam*, B. No: 2013/5116, 18/2/2016, para. 21-24; *Ecevit Şahin*, B. No: 2013/5830, 18/2/2016, para. 20-23; *Mehmet Akkuş*, B. No: 2013/4266, 23/2/2016, para. 19-22; *Emine Akkuş*, B. No: 2013/5321, 23/2/2016, para. 20-23; *Abdurrahman Dil ve Mehmet Sait Dil*, B. No: 2013/5163, 24/2/2016, para. 19-22; *Seyithan Akkuş*, B. No: 2013/4267, 24/2/2016, para. 19-22; *Naim Aslan*, B. No: 2013/5154, 9/3/2016, para. 18-21; *Fadıl Çetinkaya*, B. No: 2013/5736, 9/3/2016, para. 21-24; *Bayram Ağaya ve diğerleri*, B. No: 2013/5816, 10/3/2016, para. 21-24; *Necmettin Onuk*, B. No: 2013/5737, 10/3/2016, para. 21-24; *Mehmet Başaran*, B. No: 2013/4565, 10/3/2016, para. 19-22; *Hanifi Dil ve Zeki Dil*, B. No: 2013/5191, 10/3/2016, para. 19-22; *Hamit Erdem*, B. No: 2013/2742, 10/3/2016, para. 22-25; *Sait Dil*, B. No: 2013/4254, 23/3/2016, para. 19-22.

²³⁸ *Mehmet Fatih Yiğit ve diğerleri*, B. No: 2014/16838, 9/9/2015, para. 77-84; *Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti.*, B. No: 2013/6405, 15/12/2015, para. 44-49.

²³⁹ *İbrahim Uysal*, B. No: 2014/1711, 23/7/2014, para. 43-50.

uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir.” şeklindedir. Madde hükmünden de anlaşıldığı üzere, anayasal ve kişisel önem kriteri neticesinde Mahkemenin kabul edilemez kararı vermesi için hem “*Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan bir başvuru olmalı*” hem de “*başvurucunun önemli bir zarara uğramamış olması*” gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, ancak iki kriter bir arada bulunduğu takdirde Mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulabilmektedir.²⁴⁰

Anayasa’da anayasal ve kişisel önemle ilgili hüküm bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 80. maddesinin 2. fıkrasında Anayasa Mahkemesinin düşme kararı verebileceği durumlara istisna getirilmiştir. Buna göre “*Anayasa Mahkemesi Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı hâllerde başvuruyu incelemeye devam edebilir.*”²⁴¹

Anayasa Mahkemesinin anayasal ve kişisel önem kriteri sebebi ile kabul edilemez bulduğu ilk kararı tespit edebildiğimiz kadarıyla K.V. başvurusudur. Mahkeme yaptığı incelemede de “*minimis non curat praetor*” ilkesine dikkat çekerek

²⁴⁰ Bu konuda bkz. Ekinci, s. 191.

²⁴¹ Düşme kararı Madde 80 şöyledir:

“(1) Bölümler ya da Komisyonlarca yargılamanın her aşamasında aşağıdaki hâllerde düşme kararı verilebilir:

a) Başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi.

b) Başvurucunun davasını takipsiz bıraktığının anlaşılması.

c) İhlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması.

ç) Bölümler ya da Komisyonlarca saptanan herhangi bir başka gerekçeden ötürü, başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmemesi.

(2) Bölümler ya da Komisyonlar; yukarıdaki fıkrada belirtilen nitelikteki bir başvuruyu, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı hâllerde incelemeye devam edebilir.”

mahkemelerin esas işlevine odaklanmalarını sağlamak ve buna engel olabilecek önem derecesi düşük davaların ve başvuruların iş yükü oluşturmalarını önlemek gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle ilgili başvuruyu anayasal ve kişisel önem kriteri yönünden kabul edilemez bulmuştur.²⁴²

Anayasa Mahkemesinin 20.06.2022 tarihi itibarıyla ayrımcılık yasağı ile ilgili anayasal ve kişisel önem kriteri yönünden kabul edilemez bulduğu kararı bulunmamaktadır.

3.1.3 Anayasa Mahkemesinin Yetkisi ve Kabul Edilebilirlik İncelemesi

Anayasa Mahkemesi kabul edilebilirlik kriterlerini araştırırken yetkiye ilişkin şartların oluşup oluşmadığına, başvuru yollarının tüketilmiş olup olmadığına, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığına ve başvurunun Anayasal açıdan önem taşıyıp taşımadığını gibi durumları dikkate almaktadır. Yetkiye ilişkin şartları da kişi bakımından yetki, yer yönünden yetki, zaman bakımından yetki ve konu bakımından yetki olarak inceler.

3.1.3.1 Kişi Bakımından Yetki

Bireysel başvuruda bulunabilmek için öncelikle dava ehliyetinin bulunması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin düzenlendiği Anayasa'nın 148. maddesinde ve 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesinde "*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.*" denilerek bireysel başvuru hakkının süjesi olarak "herkes" belirlenmiştir.²⁴³ Madde hükmündeki "herkes" ifadesi gerçek ve tüzel

²⁴² K.V. [GK], B. No: 2014/2293, 1/12/2016, para. 47-80.

²⁴³ Metin Baykan, Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuruların Ön İncelemesi ve Kabul Edilebilirliği, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2020, s. 110.

kişileri kapsamaktadır.

Gerçek kişilerden kasıt insanlardır. Kişilik ise Türk Medeni Kanunu’nun 28. maddesi gereğince tam ve sağ doğmak şartıyla kazanılır. Bu durumda kişi tam ve sağ doğmak şartı ile hak ehliyetine sahip olmaktadır.²⁴⁴ 6216 Sayılı Kanun’un 49. maddesinde²⁴⁵ hak ehliyetinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na göre belirleneceği belirtilmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu da Türk Medeni Kanunu’na göre belirlemektedir. Yani kişi Türk Medeni Kanunu’na göre tam ve sağ doğmak koşulu ile bireysel başvuru hakkına sahiptir.

Henüz doğmamış ceninde durum ise tartışmalıdır. AİHM önüne gelen ceninle ilgili başvuruda mağdur olarak cenini değil başvurucuyu kabul etmiştir.²⁴⁶ Anayasa Mahkemesi ise önüne gelen ceninle ilgili *Zeki Kartal*²⁴⁷ başvurusunda ceninin hak sahibi olabileceğini çeşitli hukuk dalları açısından değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Fakat aynı başvuruda, başvuru yolları tüketilmediği için diğer durumların değerlendirilmesi yersiz görülmüştür. Ceninle ilgili durum net olmamakla birlikte bu karar bize ceninin hukuk karşısında tamamen savunmasız olmadığını göstermektedir.

Bireysel başvuruda bulunmadan ölen kişiler açısından ise hem Anayasa Mahkemesinin hem de AİHM’in yaklaşımının benzer olduğunu belirtmek mümkündür. AİHM önüne gelen bireysel başvuru yapmadan ölmüş kişilerle ilgili başvuruları kişi bakımından yetkisizlik sebebi ile reddetmiştir.²⁴⁸ Anayasa Mahkemesinin de bireysel başvuru yapmadan ölen kişilerle ilgili tutumu da AİHM ile

²⁴⁴ Osman Gökhan Antalya ve Murat Topuz, Medeni Hukuk C. I, Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 2021, s. 156.

²⁴⁵ Esas hakkındaki inceleme: Madde 49- (7) “*Bireysel başvuruların incelenmesinde, bu Kanun ve İçtüzükte hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanır.*”

Bkz.

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>>, Erişim Tarihi: 20/05/2022.

²⁴⁶ Tolga Şirin, Bireysel Başvuru Usul Hukuku, El Kitapları Serisi-7, 2018, s. 17.

²⁴⁷ *Zeki Kartal*, B. No: 2013/2803, 21/1/2016, para.77.

²⁴⁸ *Kaya and Polat v. Turkey* App. No(s) 22729/93.

aynı yöndedir. Mahkeme *Abdurrehman Uray*²⁴⁹ başvurusunda ölen kişi adına bir başkasının başvuru yapamayacağını vurgulamıştır.

Yabancıların bireysel başvuru yoluna başvurmasında ise AİHS'in 1. maddesi "*Yüksek Sözleşmeciler taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.*" şeklindedir. Hükümdeki herkes ifadesinden kasıt ikametgâhına veya yurttaşlık statüsüne bakılmaksızın herkestir. AİHM ve Anayasa Mahkemesi de kararlarında ikametgâhına veya yurttaşlık statüsüne bakılmaksızın herkesin AİHS'in sağladığı korumadan yararlanacağını vurgulamıştır.²⁵⁰ 6216 Sayılı Kanun'un 46. maddesinin 3. fıkrasında yabancılarla ilgili hüküm düzenlenmiştir. Madde hükmünde yabancıların ise sadece Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili bireysel başvuru yapamayacakları belirtilmiştir. Yani seçme seçilme hakkı, parti kurma hakkı gibi sadece Türk vatandaşlarına tanınan haklar açısından yabancıların bireysel başvuru yapmayacakları düzenlenmektedir.²⁵¹

Tüzel kişiler bir amacı gerçekleştirme sebebiyle bir araya gelmiş kişi toplulukları veya bir amaca özgülünmüş mal topluluklarıdır. Tüzel kişilerin hak ehliyetine sahip olması için kanunda belirlenen şekilde kurulmuş olmaları gerekmektedir.²⁵² Tüzel kişiler, özel hukuk tüzel kişisi ve kamu hukuku tüzel kişisi olarak ikiye ayrılırlar. 6216 Sayılı Kanun'un 46. maddesinin 2. fıkrası "*Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir.*" şeklindedir.²⁵³ Madde hükmünden

²⁴⁹ *Abdurrehman Uray*, B. No: 2013/6140, 5/11/2014, para. 30.

²⁵⁰ *Rida Boudraa*, B. No: 2013/9673, 21/1/2015, para. 41.

²⁵¹ Mustafa Ermayası, Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Bakımından İncelenmesi, Adalet yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2018, s. 103.

²⁵² Süleyman Yılmaz ve Abdülkerim Yıldırım, Medeni Hukuk – I, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2021, s. 150.

²⁵³

Bkz.

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>>, Erişim Tarihi: 20/05/2022.

anlaşılacağı üzere özel hukuk tüzel kişilerine sadece tüzel kişiliğe ait haklar bakımından bireysel başvuru yolu tanınmışken kamu tüzel kişilerinin hiçbir şekilde bireysel başvuru yapamayacağı düzenlenmiştir. AİHM ve Anayasa Mahkemesi verdiği kararlarda özel hukuk tüzel kişilerinin üyeleri hakkında yapılan başvurularda kişi yönünden yetkisizlik kararı vermiştir.²⁵⁴ Ayrıca özel hukuk tüzel kişileri niteliklerine uygun düşmeyen konularda da bireysel başvuru yoluna başvuramamaktadır. Örneğin evlenme hakkı, işkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı gibi niteliklerine uygun olmayan konularda başvuru yapamamaktadırlar.²⁵⁵

Bireysel başvuruda bulunma hakkı bulunan kişinin mağdurluk statüsünde bulunması gerekmektedir. Mağdur statüsü doğrudan, dolaylı ve potansiyel mağdur olarak üçe ayrılmaktadır.

Doğrudan mağdur statüsünde, başvuruda bulunan kişinin başvuruda bulunduğu işlem ya da eylem neticesinde doğrudan etkilenen kişi olması gerekmektedir. Başvuruda bulunan kişinin doğrudan mağdur olduğunu yani başvuru konusu işlem ya da eylemden doğrudan etkilendiğini ispat etmesi gerekmektedir.²⁵⁶

Bazı durumlarda mağdur statüsünde bulunan kişi ile yakın ilişkide bulunan kişilerde başvuruya konu işlem ya da eylemden dolaylı olarak etkilenebilmektedirler. Bu duruma dolaylı mağdurluk statüsü denilmektedir.²⁵⁷ Örneğin, kamuya ait bir binanın yıkılması sonucu ölen kişinin yakınları yaşam hakkı ihlali nedeni ile bireysel başvuruda bulunmuşlardır.²⁵⁸

Potansiyel mağdurluk statüsü ise başvuruda bulunacak kişilerin kamu gücü

²⁵⁴ *Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği*, B. No: 2012/95, 25/12/2012, para. 23.

²⁵⁵ Hamdemir, s. 227.

²⁵⁶ Bkz. Efe, s. 138.

²⁵⁷ Bkz. Şirin (2018), s. 40.

²⁵⁸ *Bedrettin Yalçın ve diğerleri*, B. No: 2014/16380, 9/1/2018.

işlem ya da eyleminden doğrudan etkilenme ihtimallerinin olmasıdır. AİHM sıkı şartlar altında potansiyel mağdurluk statüsünü başvurularda kabul edilebilir bulabilirken²⁵⁹ Anayasa Mahkemesi potansiyel mağdurluk statüsünü başvuru için yeterli bulmamıştır.²⁶⁰ 6216 Sayılı Kanun'un 46. maddesinin 1. fıkrası “*Bireysel başvuruyu ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir*” şeklindedir. Yani Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilmek için mağdur statüsünde bulunan kişinin güncel ve kişisel bir hakkı etkilenmiş olmalıdır. Aksi durumda Mahkeme kişi yönünden yetkisizlik kararı vermektedir.²⁶¹

Ayrımcılık yasağı ile ilgili kişi bakımından yetkide önemli olan bu yasağın koruma alanına kimlerin dâhil olduğudur. Bu yönde yapılan düzenlemeler sınırlı ya da açık uçlu düzenlemeler şeklindedir.

Sınırlı yaklaşım ayrımcılık yasağının kapsadığı temeller sınırlı olarak sayılmaktadır. Bu yaklaşımda yasama organı tarafından sınırlı bir şekilde sayılmış olan ayrımcılık yasağı temelleri uygulanmaktadır. Sınırlı yaklaşımda ayrımcılık yasağı temelleri hukuki düzenlemelerde sınırlı bir şekilde belirtildiğinden içtihat yoluyla da genişletilememektedir.²⁶² Bu durumda kişiler hukuki düzenlemede sayılmayan bir ayrımcılık temeli ile ilgili başvurularını sayılmış olan bir temel üzerinden yapmaktadırlar.²⁶³

Açık uçlu yaklaşımda ise ya ayrımcılık oluşturacak muamelelerin tanımı yapılmadığı veya ayrımcılık temelleri sınırlı bir şekilde sayılmayıp ucu açık bırakıldığı görülmektedir.²⁶⁴ Bu yaklaşımda, ayrımcılık temellerinin düzenlemede

²⁵⁹ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* App. No(s) 5095/71 5920/72 5926/72.

²⁶⁰ *Oğulcan Büyükkalkan ve diğerleri*, B. No: 2014/17226, 10/1/2018.

²⁶¹ Erimayası, s. 109.

²⁶² Bkz. Karan (2015), s. 245.

²⁶³ Bkz. Karan (2017), s. 113.

²⁶⁴ A.g.e., s. 118.

örnek olarak sayıldığını ifade edebiliriz. Bu nedenle içtihat yolu ile de genişletilebilmesi mümkün olmaktadır.²⁶⁵

Ayrımcılık yasağı AİHS'in 14. maddesinde *"Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır."* şeklinde geçmektedir. Madde hükmündeki *herhangi başka bir duruma* ifadesinden AİHS'in ayrımcılık yasağı ile ilgili ayrımcılık oluşturan temelleri belirlerken açık uçlu bir yaklaşım sergilediğini anlıyoruz. Yani, ayrımcılık temelleri maddede yazanlarla sınırlı değildir ve genişletilebilmektedir.

AİHM ayrımcılık yasağı ile ilgili kararlarında Sözleşme'de belirtilen şekilde açık uçlu bir tutum sergilemiştir. Örneğin *Schwizgebel v. Switzerland*²⁶⁶ kararında 14. maddede sayılmamasına rağmen yaşa bağlı ayrımcılığı koruma altına almıştır. Yine aynı şekilde, Mahkeme kararlarında engellilik,²⁶⁷ medeni hâl,²⁶⁸ sendika üyeliği²⁶⁹ ve cinsel yönelim²⁷⁰ gibi ayrımcılık temellerini de 14. madde kapsamında değerlendirdiğini belirtmek mümkündür.

AİHS'in 2005 yılında yürürlüğe giren 12 No'lu Protokolünde ayrımcılık yasağı *"Hukukten temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır."* şeklinde ele alınmıştır. Madde hükmünde geçen *herhangi bir diğer statü bakımından* ifadesi protokolde de açık uçlu yaklaşımın benimsendiğini

²⁶⁵ Bkz. Karan (2015), s. 245.

²⁶⁶ *Schwizgebel v. Switzerland*, App. No(s) 25762/07, 10/06/2010

²⁶⁷ *Pretty v. the United Kingdom*, App. No(s) 2346/02, 29/04/2002

²⁶⁸ *Petrov v. Bulgaria*, App. No(s) 15197/02, 22/05/2008

²⁶⁹ *Danilenkov and Others v. Russia*, App. No(s) 67336/01, 30/07/2009

²⁷⁰ *E.B. v. France (Grand Chamber)*, App. No(s) 43546/02, 22/01/2008

göstermektedir.²⁷¹

Anayasa'nın 10. maddesinde eşitlik ilkesi "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*" şeklinde düzenlenmiştir. *Benzeri sebeplerle* ifadesi Anayasa'nın da ayrımcılık yasağı ile ilgili açık uçlu bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Dolayısıyla her ne kadar öğretilerde benzeri sebepler ifadesinden sadece madde hükmünde sayılan ayrımcılık nedenlerine benzer nedenler koruma altına alınmıştır yorumu yapılsa bile, bu durum ayrımcılığın yasaklandığı temelleri daraltmış olacağını belirtmek mümkündür. Bu nedenle benzeri sebepler ifadesinin madde hükmünde geçen ayrımcılık temelleri ile bağlı tutulmaması gerektiğine işaret edebiliriz.²⁷²

Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda açık uçlu yaklaşımı benimsediğini görmekteyiz. Örneğin, *Tuğba Arslan* başvurusunda şunları ifade etmiştir:²⁷³

"Anayasa'nın 10. maddesinin birinci fıkrasında 'dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep' sebeplerine dayanılarak ayırım yapılamayacağı belirtildikten sonra fıkranın devamında 'benzeri sebeplerle' de ayırım gözetilmeyeceği belirtilmiştir. Böylece Anayasa koyucu bazı türde farklı muamelelere özel önem vermiş ve ismen saymış, ayrıca aynı fıkarda, 'benzeri sebepler'le ayırım yapılamayacağı esası getirilmiş olmakla, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının potansiyel kapsamı sınırlandırılmamıştır."

Buradaki ifadelerden hareketle Mahkemenin açık uçlu yaklaşımı benimsediğini görmekteyiz. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin 10. madde sayılan ayrımcılık temelleri dışında cinsel yönelim²⁷⁴ ve etnik kökenle²⁷⁵ ilgili verdiği kararları vardır. Kararlarda cinsel yönelim ve etnik kökenin ayrımcılık yasağının koruma temelleri arasında olup olmadığı belirtilmemiş de Mahkeme bunları ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirerek karar vermiştir. Bu durumda açık uçlu yaklaşımı kabul ettiğini

²⁷¹ Bu konuda bkz. İnceoğlu (2013), s. 464.

²⁷² Karan (2015), s. 248.

²⁷³ *Tuğba Arslan* [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para.146.

²⁷⁴ *Sadika Şeker*, B. No: 2013/1948, 23/1/2014, para.60.

²⁷⁵ *Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya*, B. No: 2013/1280, 28/5/2014, para.46.

destekler nitelikte olduğunu eklemek gerekmektedir.

Kanımızca açık uçlu yaklaşımın benimsenmesi hak ve özgürlüklerin korunması açısından önem arz etmektedir. Çünkü kişilerin haklarının kapsamının geniş yoruma tabi tutulması demek hak ihlallerinin olmasını caydırma etkisinin yanında kişilere hak ihlallerini mahkemeler önünde ileri sürebilmeleri içinde geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kişi bakımından yetkisini ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında ele alırken, ayrımcı muamelenin kim tarafından gerçekleştirildiği sorusunun cevabı da devletlerin, ayrımcılık yasağı ile ilgili yükümlülüklerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Ayrıca sosyal hayatın gelişmesi ile birlikte kişiler arasındaki ilişkilerde de ayrımcılık yasağı ihlalleri gündeme gelmektedir. Bu durumun ise yatay ilişkileri de beraberinde getirdiğini belirtebiliriz²⁷⁶ Yatay etkinin kabulü ile birlikte gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, diğer gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından bir hak ve özgürlükleri ihlal edilmesi durumunda bunu yargı organları önüne taşıyabileceklerdir.²⁷⁷

Yatay etki söz konusu olsa dahi devletlerin yükümlülükleri devam etmektedir. Bu konu ile ilgili AİHM kararlarında, taraf devletlerin yükümlülüklerini özel kuruluşlara veya bireylere devrederek sorumluluktan kurtulamayacağını belirttiğini görmekteyiz.²⁷⁸ Bunun gibi AİHM içtihatları incelendiğinde devletin özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerinin ayrımcı muamelelerine, eylemlerine karşı koruma yükümlülüğünden kaçındığı görülmektedir. Örneğin, *Secic v. Croatia* kararında, başvuru, kendisine yapılan kötü muamelenin ve yetkili makamların harekete geçmemesini ırkçı bir saik ile gerçekleştiğini iddia etmektedir. Mahkeme bu konuda

²⁷⁶ Karan (2017), s. 139.

²⁷⁷ Karan (2015), s. 250.

²⁷⁸ Bkz. *Costello-Roberts v. The United Kingdom*, App No(s) 13134/87, 25/03/1993, para. 27.

özellikle ırkçı amaçla yapılmış bir muamele olduğu durumlarda taraf devletlerin bu durumu ayrıca ve önemle soruşturma ve giderme yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir. Irkçı saikin, özel kişiler tarafından uygulanması söz konusu olduğunda bile taraf devletlerin bu durumu araştırma ve giderme yükümlülüğü olduğunu Mahkeme vurgulamaktadır.²⁷⁹

AİHM yine bir kararında sendikal örgütlenme hakkının güvence altına alınması ve sendika üyeliği ile ilgili taraf devletlerin ayrımcı müdahalelere karşı bireyi koruma yükümlülüğünü dile getirdiğini ifade edebiliriz.²⁸⁰ AİHM'in bu kararları incelendiğinde Mahkeme'nin tutumunun taraf devletlerin sadece devlet-birey ilişkisi kapsamında değil, aynı zamanda bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerde de yükümlülüklerinin olduğunu kabul ettiği görülmektedir.

Anayasa'ya bakıldığında eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddenin ayrımcı muameleyi gerçekleştiren kişi bakımından kapsamının geniş olduğu görülmektedir. Bu durumun yasal dayanağı ise Anayasa'nın 11. maddesi olduğunu belirtebiliriz. Çünkü 11. maddede Anayasa hükümlerinin “yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan” hukuk kuralları olduğu hükme bağlanmıştır. Bu durumda “Genel Esaslar” bölümünde yer alan eşitlik ilkesi de Anayasa'nın 11. maddesinde yer alan organ, kuruluş ve kişiler açısından bağlayıcı olduğunu eklemek gerekmektedir.²⁸¹

Eşitlik ilkesinin yatay etkisi incelenirken, Anayasa'nın 11. maddesi, 138. maddeleri ile 10. maddesi bir arada değerlendirilmelidir. Anayasa'nın 11. maddesinde Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi düzenlenerek Anayasa hükümlerinin, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri

²⁷⁹ *Šečić v. Croatia*, App No(s) 40116/02, 31/05/2007, para. 66-67.

²⁸⁰ *Aksu v. Turkey* App No(s) 4149/04,41029/04, 27/07/2010, para. 50.

²⁸¹ Karan (2015), s. 254.

bağlayan temel hukuk kuralları olduğu belirtilmektedir. Bu durumda eşitlik ilkesinin de 11. maddede sayılan organlar açısından bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa 11. madde hükmü ile eşitlik ilkesinin kamu hukuku organları yanında, kamu hukuku dışında kalan özel hukuk kişileri ve özel kişileri de bağladığını belirterek eşitlik ilkesinin yatay etkisi anlatılmak istenmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 138. maddesinde hâkimlerin görevlerinde bağımsız oldukları ve Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun karar vermeleri gerektiği de düzenlenmiştir. Bu sayılan maddeler birlikte değerlendirdiğimizde, yatay etkinin eşitlik ilkesinde geçerli olduğunun kabul edildiğini belirtmek mümkündür.²⁸²

Anayasa Mahkemesinin *Tuğba Arslan* başvurusunda eşitlik ilkesinin yatay etkisini kabul ettiğini şu şekilde dile getirilmiştir:²⁸³

“Anayasa’nın 10. maddesi eşitlik ilkesinden faydalananak kişi ve ilkenin kapsamı konusunda bir sınırlama getirmemiştir. Anayasa’nın 11. maddesinde yer alan ‘Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır’ hükmü uyarınca Anayasa’nın ‘genel esaslar’ bölümünde düzenlenen eşitlik ilkesinin sayılan organlar, kuruluşlar ve kişiler açısından da geçerli olduğu açıktır. Bundan başka, Anayasa’nın 10. maddesinin son fıkrasında yer alan ‘Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar’ hükmü gereğince yasama, yürütme ve yargı organları ve idari makamları eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına uygun davranmakla yükümlüdürler.

Anayasa’nın 138. maddesinde hâkimlerin Anayasa’ya, kanuna ve hukuka uygun olarak karar vereceği öngörülmüştür. Dolayısıyla yargıcın uygulayacağı hukuk arasında Anayasa hükümleri de yer almaktadır. Anayasa’nın 11. ve 138. maddesi birlikte değerlendirildiğinde hâkimlerin Anayasa’nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesini uygulamakla görevli oldukları ortaya çıkmaktadır.”

3.1.3.2 Konu Bakımından Yetki

Bu konu bu tez çalışmasının asıl konusunu oluşturduğundan aşağıda ayrı bir başlıklar altında ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

²⁸² İncoğlu (2013), s. 466.

²⁸³ *Tuğba Arslan* [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, para.110-111.

3.1.3.3 Yer Bakımından Yetki

AIHM'in yer bakımından yetki konusundaki içtihadı, Sözleşme ihlalinin taraf devletlerin yargı yetkisi içerisinde veya taraf devletlerin etkili bir şekilde kontrol ettiği topraklarda gerçekleşmiş olması hâlinde Mahkemenin yer bakımından yetki sınırları içerisinde olduğu yukarıda belirtilmiştir.²⁸⁴

Anayasa Mahkemesinin yer bakımından yetkisi ise, Türk kamu gücü işlem, eylem ya da ihmalinden kaynaklanan hak ihlallerinin Türkiye Cumhuriyetinin egemenlik yetkisini kullandığı coğrafi alanda meydana gelmiş olmasıdır.²⁸⁵ Bununla birlikte Mahkemenin içtihatlarına bakıldığında yer bakımından yetki kapsamına, Türk kamu gücünün sınır ötesindeki operasyonları kapsamında ortaya çıkabilecek hak ihlalleri ve “*etkili kontrolü*” altında bulunan ülke dışındaki yerlerdeki tasarrufları nedeniyle ileri sürülen ihlal iddiaları da girmektedir.²⁸⁶

Anayasa Mahkemesinin bu tarihe kadar ayrımcılık yasağı ile ilgili başvurularda tespit edebildiğimiz kadarıyla verdiği yer bakımından yetkisizliğe dair kararı bulunmamaktadır.

3.1.3.4 Zaman Bakımından Yetki

AIHM'in zaman bakımından yetkisi, yukarıda belirtildiği üzere, Sözleşmelerin geriye yürümezliği ilkesi uyarınca Sözleşme veya protokollerinin ilgili devlet tarafından onaylandığı tarihten itibaren geçerlidir.²⁸⁷

Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisi ise 6216 Sayılı Kanun Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (6216 sayılı Kanun)'un Geçici 1. maddesinin 8. fıkrasında şöyle düzenlenmiştir: “*Mahkeme,*

²⁸⁴ Lina İslam, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Kabul Edilebilirlik Koşulları”, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 8, Temmuz 2013, s. 5.

²⁸⁵ Ural, s. 246.

²⁸⁶ Hüseyin Ekinci, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi”, Anayasa Yargısı 30, 2013, s. 186.

²⁸⁷ Şirin (2018), s. 132.

23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceler.”

23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılan başvurularda Anayasa Mahkemesi zaman bakımından yetkilidir. 23/9/2012 tarihinden önce kesinleşen kararlar açısından Anayasa Mahkemesi zaman bakımından yetkisizlik kararı vermektedir. Burada önemli olan ihlale konu işlem veya kararın 23/9/2012 tarihi sonrası olması değil bu işlem veya karara karşı başvuru yolları tüketildikten sonra ulaşılan nihai işlem ve kararın tarihinin 23/9/2012 tarihinden sonra olmasıdır.²⁸⁸

Nefise Erdoğan ve Abdurrahman Erdoğan başvurusunda, başvuruçular işkence ve kötü muamele yasağının ve bu yasakla bağlantılı eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiasında bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi, somut olay kapsamında ihlale konu olayla ilgili kararların 12/6/2012 tarihinde yani 23/9/2012 tarihinden önce kesinleşmesi nedeni ile zaman bakımından yetkisizlik kararı vermiştir.²⁸⁹

Yine aynı şekilde *Sam Yağcılık Sanayi Ve Ticaret A.Ş. başvurusunda* Mahkeme, başvuruçunun ayrımcılık yasağıyla birlikte mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönündeki iddiada bulunduğu ek vergi tahakkuklarına ait davaların, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruları incelemeye başladığı 23/9/2012 tarihinden önce kesinleşmesi nedeniyle zaman bakımından yetkisizlik kararı vermiştir.²⁹⁰

Anayasa Mahkemesine yapılan bir diğer başvuruda başvuruçucu, mülkiyet hakkının ve farklı yargısal kararlar verilmesi nedeniyle de eşitlik ilkesiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarında bulunmuştur. Gerekli incelemeler yapıldığında 22/9/2005 ile 8/10/2007 tarihleri arasındaki vergi kesintileriyle ilgili istemin tamamlanmasının ardından, başka herhangi bir delil ileri sürülmeksizin tekrar

²⁸⁸ Ekinci, s. 185.

²⁸⁹ *Nefise Erdoğan ve Abdurrahman Erdoğan*, B. No: 2014/4616, 7/2/2018, para. 39.

²⁹⁰ *Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, B. No: 2014/6675, 30/6/2016, para. 23-28.

başvuruda bulunduğu görülmüştür. Bu durumda Mahkeme “Anayasa Mahkemesinin önceki kararlarında da belirtildiği üzere daha önce başvurulduğu ve reddedildiği için başarılı olunmayacağı belli olan başvuru yoluna, yeni bir delil ileri sürmeksizin bireysel başvuruların incelenmeye başlandığı tarih olarak belirlenen 23/9/2012 tarihinden sonra tekrar başvurulması sonucu verilen ret kararı üzerine yapılan bireysel başvurunun Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisi kapsamında olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir.” yönünde karar vererek başvuruyu zaman bakımından yetkisizlik nedeni ile kabul edilemez bulmuştur.²⁹¹

3.2 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı ve Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisinin Değerlendirilmesi

Ayrımcılık yasağı yukarıda değinildiği üzere bağımsız bir hak değildir. Ancak bir hakla birlikte ileri sürülmesi gerekmektedir. Bu durumda hangi hakların Anayasa Mahkemesinin yetki alanı içerisinde olduğu önem arz etmektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisine ve ayrımcılık yasağı ile ilgili kararlarında konu bakımından yetkiye ilişkin yorumuna ayrıntılı şekilde yer verilecektir.

3.2.1 Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Genel Olarak Konu Bakımından Yetki

Konu bakımından yetki, Anayasa Mahkemesine hangi hak ve özgürlükler için başvuru yapılabileceğinin hususu araştırılmasını ifade etmektedir. Konu bakımından yetkinin hukuki dayanaklarını Anayasa’nın 148. maddesinin 3. fıkrası²⁹² ve 6216

²⁹¹ Rauf Zülfiyar, B. No: 2014/1068, 23/2/2017, para. 29.

²⁹² “Görev ve yetkileri Madde 148 – (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.” Bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>>, Erişim Tarihi: 22/02/2022.

Sayıli Kanun'un 45. maddesinin 1. ve 3. fıkraları²⁹³ oluşturmaktadır.

Madde metinleri incelendiğinde Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisini iki başlıkta incelemek mümkündür:

1. Bireysel başvuruya konu olabilecek haklar;
2. Bireysel başvuruya konu edilemeyecek haklar ve tedbirler.

3.2.1.1 Bireysel Başvuruya Konu Olabilecek Haklar

Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu olabilecek haklar şoyledir:

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”

Bu durumda bireysel başvuruya konu olabilecek haklar, Anayasa ve AİHS kapsamında olan yani ortak koruma alanında olan haklardır.²⁹⁴ Madde hükmünde geçen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki” ifadesi *Fazıl Sağlam* tarafından AİHS 53. maddesine dikkat çekilerek eleştirilmiştir. Öncelikle düzenlemeye bakıldığında şu şekildedir:

“Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirini, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın yasalarına ve onun taraf olduğu başka bir Sözleşme uyarınca tanınmış olabilecek insan hakları ve temel özgürlükleri sınırlandıracak veya onları ihlal edecek biçimde yorumlanamaz.”

Düzenlemeye göre AİHS'ne taraf devletlerde insan haklarını sağlama konusunda daha ayrıntılı düzenlemeler olduğu takdirde, Sözleşme hükümlerinin bu

²⁹³ Bireysel başvuru hakkı MADDE 45:

“(1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

...
(3) Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.” Bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>> Erişim Tarihi: 22/02/2022.

²⁹⁴ Ece Göztepe ve Mustafa Mert Albaz, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 176.

düzenlemeyi sınırlayacak şekilde uygulanmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda Anayasa insan haklarının korunması bakımından vatandaşlarına daha geniş haklar sağlarken, bireysel başvuru yönünden bu hakları AİHS’de de düzenlenen ortak alana sınırlamak AİHS’in 53. maddesine aykırılık teşkil etmektedir.²⁹⁵

6216 Sayılı Kanun’un 45. maddesi incelendiğinde ise AİHS ve Sözleşme hükümlerini genişleten Sözleşmeye ek protokolleri de konu bakımından yetki alanına dâhil ettiğini görüyoruz. Burada 6216 Sayılı Kanun ile AİHS’in koruma sisteminin hayata geçirilmesi açısından yerinde bir düzenleme olduğunu görülür.²⁹⁶ Bireysel başvuruların konu bakımından kabul edilebilmesi için ihlal edildiği iddia edilen hakkın hem Anayasa tarafından güvence altına alınmış bir hak olması hem de bu hakkın AİHS ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokollerinde korunuyor olması gerekir.²⁹⁷ Yani bir hakkın bireysel başvuruya konu olabilmesi için sadece Anayasa tarafından güvence altına alınmış olması yetmez. Eğer bir hak Anayasa tarafından güvence altına alınmış fakat AİHS ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokollerinde güvence altına alınmamış ise başvuru Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisi dışında kalmaktadır.²⁹⁸ Bu durumda Mahkeme “*konu bakımından yetkisizlik kararı*” vermektedir.²⁹⁹ Örneğin *Burak Urbaş*³⁰⁰ davasında, başvuru, kendisi ile aynı durumda bulunan diğer subaylar arasında sözleşme yenileme konusunda ayrımcı tutum sergilendiğini belirtmiştir. Başvurucunun bu ayrımcı tutum nedeniyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiası Anayasa ve Sözleşme kapsamındaki hak ve hürriyetlerden biri ile bağlantısı bulunmadığı gerekçesiyle konu bakımından yetkisiz

²⁹⁵ Bkz. Fazıl Sağlam, “Bireysel Başvuru İçin Öngörülen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamı” Ne Demek”, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Güncel Gelişmeler Sempozyumu Bildirileri, Ed. Bezar Eylem Ekinci, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi, 2020, s. 25.

²⁹⁶ Göztepe (2011), s. 25.

²⁹⁷ Melek Acı, “Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 110, s. 407.

²⁹⁸ Şirin (2015), s. 150

²⁹⁹ Erimayası, s. 114.

³⁰⁰ *Burak Urbaş*, B. No: 2015/3127, 21/2/2018, para. 11-14.

bulunmuştur.

Tablo 1: Hem Anayasa hem de AİHS kapsamında ortak olan ve bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar.³⁰¹

Temel Hak ve Özgürlük	Anayasa	AİHS
Yaşam Hakkı	Madde 17 Fıkra 1	Madde 2
İşkence Yasağı	Madde 17 Fıkra 3	Madde 3
Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı	Madde 18	Madde 4
Özgürlük ve Güvenlik Hakkı	Madde 19	Madde 5
Adil Yargılanma Hakkı	Madde 36 ve Madde 37	Madde 6
Suç ve Cezaların Kanuniliği	Madde 38	Madde 7
Özel Yaşama, Aile Yaşantısına, Konut ve Haberleşme Özgürlüğüne Saygı	Madde 38	Madde 8
Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	Madde 24 ve Madde 25	Madde 9
İfade Özgürlüğü	Madde 26 ve madde 27	Madde 10
Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü	Madde 33 ve Madde 34	Madde 11

³⁰¹ Tablo için bkz. Öznur Akyol Bulut, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 37-71.

Etkili Başvuru Hakkı	Madde 36 ve Madde 40	Madde 13
Ayrımcılık Yasağı	Madde 10	Madde 14

Tablo 1’de belirtilen haklar hem Anayasa hem de AİHS’nde geçen ortak koruma alanı kapsamında olan haklardır. Bu haklar kapsamında yapılan bireysel başvurularda Anayasa Mahkemesi konu bakımından yetkilidir.

Tablo 2: Anayasa ve AİHS kapsamında Türkiye’nin Taraf Olduğu Ek Protokollerde Geçen Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar:³⁰²

Temel Hak ve Özgürlük	Anayasa	Ek Protokoller
Mülkiyet Hakkı	Madde 35	Protokol 1 Madde 1
Eğitim ve Öğrenim Hakkı	Madde 42	Protokol 1 Madde 1
Serbest Seçim Hakkı	Madde 67	Protokol 1 Madde 3

Tablo 2’de belirtilen haklar Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilecek Türkiye’nin taraf olduğu Sözleşme’ye ek protokollerde geçen haklardır. Tablo 1 ve Tablo 2’de belirtilen haklar dışında kalan hak ve özgürlüklerin bireysel başvuruya konu edilmesi mümkün değildir.

AİHM’e başvuru yapabilmek için başvuruya konu hakkın AİHS ve ek protokollerinde güvence altına alınması gerekmektedir.³⁰³ Fakat AİHM içtihat yoluyla Sözleşme ve Ek Protokollerde bulunmayan bazı hakları da başvuruya konu haklar içerisine dâhil etmiştir. Bu haklar Anayasa’da da güvence altına alınmış ise Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun konusunu oluşturmaktadır.³⁰⁴

Ayrıca bireysel başvuruya konu olabilecek haklar bakımından Anayasa’da ve

³⁰² Bulut, s. 37-71.

³⁰³ Tanrıkulu, s. 108.

³⁰⁴ Efe, s. 214.

AIHS ve buna ek protokollerde geçen hakların isimlerinin ve kapsamlarının birebir aynı olması aranmaz.³⁰⁵

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilmek için yukarıda sayılan hakların Anayasa madde 148/3 gereğince kamu gücü işlem, eylem ve ihmali neticesinde ihlal edilmiş olması gerekmektedir. Kamu gücü tarafından olmayan ihlallerde bireysel başvurunun konusunu oluşturmayacaktır.³⁰⁶

3.2.1.2 Bireysel Başvuruya Konu Edilemeyecek Haklar ve Tedbirler

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda konu edilemeyecek hakların ilk kategorisini, Anayasa’da yer alan ancak AIHS’de yer almayan haklar oluşturmaktadır. Bu haklar çalışma hakkı, dilekçe hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklardır. Bu haklarla ilgili yapılan bireysel başvurularda Mahkeme konu bakımından yetkisizlik kararı vermektedir.³⁰⁷ Bir diğer kategori ise hem Anayasa’da hem de AIHS’de olmayan haklar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

6216 Sayılı Kanun’un 45. maddesindeki “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden” ifadesinden sosyal ve ekonomik hakların bu kapsama alınmadığı anlaşılmaktadır.³⁰⁸ Türkiye Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesinin yetki alanı içine giren sosyal haklar için bireysel başvuruyu kabul eden protokole taraf değildir. Bu nedenle sosyal haklarla ilgili bireysel başvuru yapılamamaktadır.³⁰⁹ Bu durum doktrinde eleştirilmektedir. Amaç Anayasa Mahkemesinin koruma sistemini AIHS’in koruma sistemine yaklaştırmak ve AIHM’sine yapılan başvuruları azaltmak iken sosyal

³⁰⁵ A.g.e., s.215.

³⁰⁶ Yunus Emre Yılmazoğlu, Bireysel Başvuru Rehberi, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2019, s. 51.

³⁰⁷ Seyithan Kaya, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bireysel Başvuruya Konu Olan Haklar”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 22 S.1-2, 2018, s. 88.

³⁰⁸ Hakan Atasoy, “Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 3, S. 9, Nisan 2012, s. 87.

³⁰⁹ Şirin (2018), s. 113.

hakların dava edilebilirliğinin olmaması amaç ile uygulama arasında çelişki oluşturmaktadır. Bu nedenle insan haklarını korumak açısından AİHM'sinin içtihatları yönünden hareket edilmelidir. İnsan hakları hukukunda dava edilebilirlik özelliği genel olarak medeni ve siyasi haklar özgü bir uygulama iken AİHM içtihatlarına bakıldığında sosyal hakları doğrudan olmasa da yansımali olarak koruma yönünde içtihat geliştirdiği görülmektedir. Örneğin *Sidabras ve Diğerleri / Litvanya*³¹⁰ davasında geçmişi yüzünden işten çıkarılan başvuruçunun durumu özel hayata saygı bağlamından ayrımcılık yasağının ihlali olarak değerlendirilip yansımali olarak da çalışma hakkının korunması sağlanmıştır.³¹¹ Bu şekilde AİHM sosyal hakların yansımali da olsa korunmasını sağlamaktadır. Anayasa Mahkemesi de bu konuda AİHM içtihatları yönünde hareket etmeli ve sosyal hakları koruma altına almalıdır.

Ayrıca sosyal hakların Anayasa Mahkemesi tarafından soyut ve somut norm denetimi yapılabilirken bireysel başvuruya konu edilmemesi, Almanya tarafından geliştirilen ve Anayasamız tarafından kabul edilen Anayasa'nın bütünselliği ilkesine de ters düşmektedir.³¹²

Bu nedenle sosyal haklar açısından Anayasa Mahkemesinin AİHM içtihatları yönünden hareket etmesi hem insan haklarını koruma yönünden hem de Anayasanın bütünselliği ilkesi açısından isabetli olacaktır.

Türkiye'nin taraf olmadığı protokollerde geçen hakların ihlalleri için de bireysel başvuru yoluna başvurulamaz. Örneğin, Türkiye 12 No'lu Protokole yani genel ayrımcılık yasağı düzenlemesine taraf değildir. Bu nedenle ayrımcılık yasağı ihlali iddiaları bağımsız bir hak olarak değil Sözleşme hükümleri ile bağlı olarak ileri

³¹⁰ *Sidabras and Others v. Lithuania* App. No(s) 50421/08, 56213/08, para. 42-50.

³¹¹ Tolga Şirin, "Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin? (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)", VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, İstanbul: Petrol İş Yayınları, 2014, s. 347-348-349.

³¹² Şirin (2014) s. 346.

sürülebilmektedir. Her ne kadar doktrinde amaç insan haklarını en iyi şekilde koruma mekanizması gerçekleştirmek olduğundan bu haklar yönünden de bireysel başvurunun kabul edilebileceği ileri sürülse de Anayasa Mahkemesi bu konuda katı bir tutum sergileyerek bu yönde yapılan bireysel başvuruları konu bakımından kabul edilemez bulmaktadır.³¹³

Uluslararası sözleşmeler iç hukukumuzda müzakere, imza, uygun bulma ve onay aşamalarından geçmesi ve ayrıca onay aşamasından sonra ikili antlaşmalarda belgelerin değişimi, çok taraflı antlaşmalarda ise kararlaştırılan yere tevdi edilmesi ile yürürlüğe girmektedir. Türkiye AİHS’e ek 4 , 7 , 9 ve 12 No’lu Protokolleri onaylamış ancak yürürlüğe girmemiştir. Doktrinde bu protokollerin iç hukukumuzda uygulanıp uygulanmaması ile ilgili görüş farklılıkları olduğunu belirtebiliriz. Bir grup yazar “İnsan haklarına ve temel hak ve hürriyetlere saygı” ilkesi gereği bireysel başvurunun konu bakımından yetkisinin geniş yorumlanması gerektiğini ve en azından onaylanan protokoller açısından bireysel başvurunun mümkün olması gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir grup yazarlar ise yürürlüğe girmeyen protokoller açısından bireysel başvurunun mümkün olmadığı görüşündedir.³¹⁴ Nitekim Anayasa Mahkemesi de kararlarında yürürlüğe girmemiş protokollerle ilgili yapılan bireysel başvuruları konu bakımından yetkisi dışında olduğu yönünde karar vermektedir.

Bireysel başvuruya konu edilemeyecek tedbirlere baktığımızda, öncelikle 6216 Sayılı Kanun’un 45. maddesinin 1. fıkrasında başvuruya konu ihlallerin kamu gücü tarafından yapılması hâlinde başvuru konusu yapılabileceği öngörülmüşse de aynı maddenin 3. fıkrasında “kamu gücü” kavramını daraltılarak, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler bu kapsama alınmamıştır. Hâlbuki “kamu gücü” kavramı

³¹³ Şirin (2018), s. 110.

³¹⁴ Kaya, s. 67.

Anayasa’da yasama, yürütme ve yargı işlemlerini kapsar şekilde düzenlenmiştir.³¹⁵

Ayrıca yasama işlemleri ve düzenleyici idari işlemlere karşı doğrudan başvurular konu dışı bırakılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus bireysel başvuru direk yasama işlemi veya düzenleyici idari işleme karşı ise konu bakımından kapsam dışındadır. Fakat eğer ki yasama işleminin veya düzenleyici idari işlemin uygulanmasına ilişkin bir hak ihlali var ise bu ihlale karşı bireysel başvuru yoluna başvurulabileceği öngörülmüştür.³¹⁶ Ancak hak ihlali Anayasa’nın temel hak ve özgürlükler rejimine aykırı olan bir kanundan kaynaklanıyorsa Mahkeme bu durumda sadece hak ihlaline karar vererek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmakla yetinecektir. Temel hak ve özgürlüklere aykırı yasa için ise somut başvuruda ileri sürülemediği için herhangi bir karar vermeyecektir. Oysa nasıl ki bir mahkeme hak ve özgürlüklere aykırı olduğunu düşündüğü yasayı somut norm denetimine tabi tutabiliyor ise bireysel başvuruyu değerlendiren bölüm de temel hak ve özgürlüklere aykırı olduğunu düşündüğü yasayı somut norm denetimi için ilgili bölüme gönderebilmelidir.³¹⁷

Anayasa Mahkemesinin kendi verdiği kararlar da bireysel başvuru konusu yapılamamaktadır. Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlara karşı AİHM’sine başvuru yapılabilmektedir.

Anayasa’nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerde, 6216 Sayılı Kanun’un 45. maddesine göre bireysel başvuru konusu yapılamamaktadır. Bu işlemler:

- Yüksek Askerî Şûranın (YAŞ) terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma kararları,

- Olağanüstü hâl (OHAL) döneminde çıkartılan kanun hükmünde kararnameler,

³¹⁵ Göztepe (2011), s. 27.

³¹⁶ Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2015, s. 61. Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2022

³¹⁷ Öykü Didem Aydın, “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 15, S. 4, 2011, s. 144.

- Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) kararları,
- Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararları,
- (Sporda) Tahkim Kurulunun kararlarıdır.

3.2.2 Anayasa Mahkemesinde Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Konu Bakımından Yetki

Anayasa madde 10 ve AİHS madde 14'ün lafzından anlaşılacağı üzere ayrımcılık yasağı başlı başına bir hak olmayıp mutlaka Anayasa ve Sözleşme kapsamında kalan bir diğer temel hak ve özgürlüklerle bağlantılı olması gerekmektedir. Ayrımcılık yasağının soyut olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bağımsız bir koruma sağlamamaktadır. Ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediğinin değerlendirilebilmesi için başvurucunun mutlaka hangi temel hak ve özgürlüğü konusunda ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisizlik kararı vermesi kaçınılmazdır.³¹⁸

Anayasa Mahkemesi *Methiye Acar* başvurusunda³¹⁹ başvuru, idarenin

³¹⁸ *Gökhan Gündüz (3)*, B. No: 2017/32051, 3/11/2020, para. 93; *Gamze Elvan ve diğerleri*, B. No: 2015/5718, 9/5/2019, para. 84; *Ömer Şanlı*, B. No: 2015/7304, 22/1/2019, para. 35; *Oğuz Okuyucu (2)*, B. No: 2015/11361, 25/12/2018, para. 23; *Onurhan Solmaz*, B. No: 2012/1049, 26/3/2013, para. 33; *Furkan Ulaş*, B. No: 2017/17138, 15/1/2020, para. 25; *Rasim Burak Cica*, B. No: 2015/14217, 11/10/2018, para.17; *Volkan Akyılmaz*, B. No: 2015/14212, 10/10/2018, para. 17; *Mehmet Kerim Sarısakal*, B. No: 2015/14210, 3/7/2018, para. 17; *Burak Urbaş*, B. No: 2015/3127, 21/2/2018, para. 12; *Hasan Başar*, B. No: 2014/11857, 5/10/2017, para. 31; *Hülya Çakalır*, B. No: 2014/8886, 5/10/2017, para. 23; *Methiye Acar*, B. No: 2014/12038, 5/10/2017, para. 17; *Filiz Sarıboğa*, B. No: 2014/3307, 22/6/2017, para. 14; *Halil Atlı*, B. No: 2014/14856, 5/7/2017, para. 19; *Necdet Sürener*, B. No: 2013/2424, 31/3/2016, para.29; *Ferit Tetik*, B. No: 2013/9807, 4/2/2016, para. 32; *Mahmut Tolon*, B. No: 2013/3773, 17/3/2016, para. 25; *Mehmet Hadi Tunç*, B. No: 2013/1958, 7/7/2015, para. 27; *Selim Salıhoğlu*, B. No: 2013/6285, 7/7/2015, para. 35; *İsmail Hadidi*, B. No: 2013/2126, 16/9/2015, para. 31; *Muzaffer Akkanat*, B. No: 2013/2339, 7/5/2015, para. 31; *Muzaffer Gölen*, B. No: 2013/3430, 10/6/2015, para. 27; *Ahmet Teyit Keşli*, B. No: 2013/2237, 18/9/2014, para. 33; *Hasan Kara*, B. No: 2013/3170, 18/9/2014, para. 34; *Göksel Korkmaz*, B. No: 2012/869, 16/4/2013, para. 26; *Necmettin Doğru*, B. No: 2013/1337, 16/5/2013, para. 20.

³¹⁹ *Methiye Acar*, B. No: 2014/12038, 5/10/2017, para. 18; Benzer nitelikte kararlar; *Gökhan Gündüz (3)*, B. No: 2017/32051, 3/11/2020, para. 94; *Furkan Ulaş*, B. No: 2017/17138, 15/1/2020, para. 26; *Gamze Elvan ve diğerleri*, B. No: 2015/5718, 9/5/2019, para. 85; *Ömer Şanlı*, B. No: 2015/7304, 22/1/2019, para. 36; *Oğuz Okuyucu (2)*, B. No: 2015/11361, 25/12/2018, para. 24; *Rasim Burak Cica*, B. No: 2015/14217, 11/10/2018, para.18; *Volkan Akyılmaz*, B. No: 2015/14212, 10/10/2018, para. 18;

lojmandan tahliye etme işlemi sırasında ayrımcı uygulamada bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiası ile başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi kararında kişinin sadece ayrımcı tutuma maruz kaldığı iddiasının başvurunun değerlendirilmesi için yeterli olmadığını belirtmiştir. Başvurucu, somut durumla ilgili hangi temel hak ve özgürlüğüne ilişkin ayrımcılık yapıldığını da belirtilmesi gerekmektedir. Bu yüzden başvuru konu bakımından yetkisizlik nedeni ile kabul edilemez bulunmuştur.

Yine *Hülya Çakalır* başvurusunda³²⁰ başvuru, idarenin ayrımcı tutumla atama işlemi yapması nedeniyle eşitlik ilkesini ihlal ettiğini ileri sürmektedir. Fakat yine başvuru konu bakımından Anayasa ve AİHS ve ek protokollerinde geçen herhangi bir temel hak ve özgürlükle temellendirilmediği için Anayasa Mahkemesi tarafından konu bakımından yetkisizlik nedeni ile kabul edilemez bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesinin ayrımcılık yasağı ihlallerini değerlendirebilmesi için ortak koruma kapsamında kalan bir hakla birlikte ileri sürülmesi gerekmektedir. Ayrımcılık yasağı ile ilgili yapılan başvurularda başvuranlar genellikle sadece ayrımcı muameleye maruz kaldığını dile getirmekte ve fakat bu durumun hangi haklarına ilişkin olduğunu belirtmemektedirler. Bu durumda Mahkeme bir hakla ilişkilendirilmemiş başvuruları konu bakımından yetkisiz bulmaktadır.

Anayasa Mahkemesi *Hasan Başar* başvurusunda³²¹ başvuru, idarenin engelli durumunu gözetmeyerek işlem yaptığını bu nedenle eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini ileri sürmektedir. Engelli durumda bulunulması tek başına ayrımcılık yasağı ihlali iddiasının incelenmesi için yeterli değildir. Yani başvurularda ayrımcılık temelinin

Mehmet Kerim Sarısakal, B. No: 2015/14210, 3/7/2018, para. 18; *Burak Urbaş*, B. No: 2015/3127, 21/2/2018, para. 13; *Hasan Başar*, B. No: 2014/11857, 5/10/2017, para. 32; *Ahmet Teyit Keşli*, B. No: 2013/2237, 18/9/2014, para. 34; *Göksel Korkmaz*, B. No: 2012/869, 16/4/2013, para. 27; *Necmettin Doğru*, B. No: 2013/1337, 16/5/2013, para. 21.

³²⁰ *Hülya Çakalır*, B. No: 2014/8886, 5/10/2017, para. 22-25.

³²¹ *Hasan Başar*, B. No: 2014/11857, 5/10/2017, para.30-33.

belirtilmesi yeterli olmamaktadır. Mahkeme'nin ayrımcılık iddiasını incelemesi için engelli olmasından kaynaklı hangi temel hak ve özgürlükten faydalanmasında ayrımcı tutum sergilendiğine değinilmelidir. Bu şekilde bir temele oturtulmayan ayrımcılık iddiaları Mahkeme tarafından konu bakımından kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığından incelenmemektedir.

Bazı başvurularda ise başvuranlar ayrımcı tutuma maruz kaldıklarını Anayasa ve AİHS kapsamında bir temel hak ve özgürlükle ilişkilendirmektedir. Fakat ilişkilendirilen hakkın varlığının da ispatı gerekmektedir. Örneğin, *Mehmet Harman* başvurusunda³²² başvuru mülkiyet hakkı bağlamında ayrımcılık yasağının ihlali edildiği üzerine başvuru yapmıştır. Kişi mülkiyet hakkının ihlal edildiğinden şikâyet ediyor ise böyle bir hakkının var olduğunu kanıtlaması gerekmektedir.³²³ Bu nedenle, öncelikle başvuru Anayasa'nın 35. maddesi³²⁴ uyarınca korunmayı gerektiren mülkiyete ilişkin bir menfaatinin olduğunu ispat etmesi gerekmektedir.³²⁵ Somut olayda başvuru deprem sebebiyle hak kazandığı hâlde kendisine konut tahsisi yapılmadığını belirtmiştir. Bu durumda başvuru adına bir konut tahsisi yapılmadığına göre ortada mülk de yoktur. Bu durumda mülkiyet hakkından da bahsedilemez. Somut durumda mülkiyet hakkı olmadığından dolayı mülkiyet hakkının ihlali iddiası kabul edilebilirlik şartları bakımından konu bakımından yetkisiz kalmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak da mülkiyet hakkı yokluğundan kaynaklı mülkiyet hakkına dayalı ayrımcılık iddiaları da konu bakımından yetkisiz kalmaktadır.

³²² *Mehmet Harman*, B. No: 2017/34154, 3/7/2019, para. 77-89.

³²³ *Mustafa Ateşoğlu ve diğerleri*, B. No: 2013/1178, 5/11/2015, para. 54.

³²⁴ XII. Mülkiyet hakkı Madde 35 – “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>>,

Erişim Tarihi: 28/03/2022.

³²⁵ *Cemile Ünlü*, B. No: 2013/382, 16/4/2013, para. 26; *İhsan Vurucuoglu*, B. No: 2013/539, 16/5/2013, para. 31.

Yine aynı şekilde *Ferit Tetik* başvurusunda³²⁶ başvuru hem Anayasa'nın 36. maddesinde³²⁷ hem de Sözleşme'nin 6. maddesinde³²⁸ geçen ortak koruma alanında bulunan adil yargılanma hakkı bağlamında ayrımcı tutuma maruz kaldığını iddia etmiştir. Adil yargılanma hakkının kapsamı Sözleşme'de "medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıkların" ve bir "suç isnadının" esasının karara bağlanması sırasında geçerli olduğu belirtilmiştir.³²⁹ Somut durumda başvuru şikâyeti, işletmesel kararların iptalini sağlayacak bir dava türünün bulunmamasına ilişkindir. Somut durum Sözleşme kapsamında belirlenen adil yargılanma hakkı kapsamında değildir. Bu durumda başvuru iddiasının adil yargılanma hakkı kapsamında bireysel başvuru yoluyla incelenmesi mümkün değildir. Hâl böyle olunca adil yargılanma hakkından bahsedilemeyeceği gibi adil yargılanma hakkı ile ilişkili bir ayrımcılık iddiasından da bahsedilememektedir.

Ayrımcılık yasağı AİHS'in 14. maddesinde geçmektedir. Madde hükmü incelendiğinde "*herhangi başka bir duruma dayalı*" ifadesi ile de madde hükmünde geçenlerle sınırlı olmadığını ifade etmiştir.³³⁰ Fakat sırf ayrımcılığın temeli kabul edilen durumlarla ilgili ayrımcılık iddiaları ayrımcı tutumun değerlendirilmesi için yeterli değildir. Örneğin, Anayasa Mahkemesine yapılan *Selim Salihoğlu*³³¹ ve *İsmail*

³²⁶ *Ferit Tetik*, B. No: 2013/9807, 4/2/2016, para. 33-35.

³²⁷ *A. Hak arama hürriyeti*

Madde 36 – "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz."

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>> Erişim Tarihi: 28/03/2022.

³²⁸ *Madde 6 Adil yargılanma hakkı*

"1. *Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir (...)*", bkz. <https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf>, Erişim Tarihi: 28/03/2022.

³²⁹ *Adnan Oktar*, B. No: 2012/917, 16/4/2013, para. 21.

³³⁰ *Yücel*, s. 67-68.

³³¹ *Selim Salihoğlu*, B. No: 2013/6285, 7/7/2015, para. 31-37.

*Hadidi*³³² başvurularında başvuranlar cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldıklarını iddia etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi ise cinsiyet temelli ayrımcılık iddiasının hangi temel hak ve özgürlüğe ilişkin olduğunun belirtilmemesi nedeni ile başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Yine aynı şekilde *Muzaffer Akkanat*³³³ davasında da başvuran engelli olması nedeni ile terfi ettirilmediği ve ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmiştir. Fakat başvurucu hangi hak ve özgürlük kapsamında engelli olması sebebiyle ayrımcılığa uğradığını belirtmemiştir. Mahkeme somut durumu çalışma hakkı kapsamında değerlendirmiş ve fakat çalışma hakkı da ortak koruma kapsamı içerisinde olmadığı için Mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

Kararlardan da anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesine yapılan ayrımcılık yasağı ihlali başvurularında başvuranların öncelikle hangi haklarına ilişkin ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmeleri gerekmektedir. Birlikte başvuruda bulundukları haklarının da ortak koruma alanında olması yani Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi kapsamında kalan bir hak olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde yapılan ayrımcılık yasağı ihlalleri Mahkeme tarafından konu bakımından yetki kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca sırf ayrımcılık temellerinden sebep ayrımcı tutuma maruz kalınmasının başvuruda belirtilmesi de ayrımcılık iddialarının değerlendirilmesi için yeterli değildir. Çünkü ayrımcılık yasağı bağlı bir haktır ve mutlaka Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi dâhilinde bulunan bir hakla ileri sürülmesi gerekmektedir.

3.2.3 Anayasa Mahkemesinin Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Konu Bakımından Yetkiyi Yorumlaması

Anayasa madde 10'da eşitlik ilkesi düzenlenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı birbiri yerine kullanılabilen kavramlardır.

³³² *İsmail Hadidi*, B. No: 2013/2126, 16/9/2015, para. 28-33.

³³³ *Muzaffer Akkanat*, B. No: 2013/2339, 7/5/2015, para. 26-35.

Anayasa’da ayrıca ayrımcılık yasağı düzenlenmemiştir. Anayasa Mahkemesi ayrımcılık yasağı ihlallerini değerlendirirken Anayasa madde 10 kapsamında değerlendirme yapmaktadır.

Madde hükmü incelendiğinde eşitlik sağlanması konusunda herhangi bir konu sınırlaması yapılmamaktadır. Bu bakımdan Anayasa madde 10 AİHS madde 14’e göre daha geniş koruma alanı sağlamaktadır. Bu durumda Anayasa Mahkemesinin Anayasa madde 10 mu yoksa AİHS madde 14’e göre mi yargılama yapacağı bir sorun olmaktadır.³³⁴

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruların amaçlarından biri de AİHM’ne Türkiye aleyhine yapılan başvuruların azaltılmasıdır. Bu yüzden 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesi *“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”* şeklinde düzenlenmiştir.³³⁵

Bu durumda ayrımcılık iddiaları Anayasa ve Sözleşme kapsamına giren bir hakka yönelik ise Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmektedir. Bu durumda Anayasa Mahkemesinin kendi yetkisini sınırlandırdığını ifade etmek mümkündür. Bu durumda Mahkemenin, madde hükmünü uygulamakla ayrımcılık yasağını dar bir yoruma tabi tuttuğunu belirtebiliriz. Örneğin, çalışma hakkı Anayasa madde 49³³⁶ ile güvence altına alınan bir haktır. Başvurucu çalışma hakkı ile bağlantılı olarak ayrımcılık

³³⁴ Karan (2017), s. 181-182

³³⁵ Karan (2017), s. 182.

³³⁶ A. Çalışma hakkı ve ödevi Madde 49 – “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

(Değişik fıkra: 3/10/2001-4709/19 md.) Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

(Mülga fıkra: 3/10/2001-4709/19 md.)” Bkz.

<<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>> Erişim Tarihi: 28/03/2022.

yasağının ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Ancak çalışma hakkı sadece Anayasa tarafından güvence altına alındığı için Anayasa Mahkemesinin konu bakımından yetkisi dışında kalmaktadır.³³⁷ Belirtmek gerekir ki, başvurucunun ayrımcılık iddialarını sadece Anayasa tarafından güvence altına alınan bir hak ile ilişkili ileri sürmesi yetmemektedir. Hem Anayasa hem de AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında olan yani ortak koruma kapsamı alanında olan haklar bakımından ayrımcılık iddialarını bireysel başvuru kapsamında ileri sürebilmektedir.

Yine aynı şekilde kamu hizmetine girme hakkı da Anayasa madde 70 kapsamında güvence altına alınmıştır. AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında olan bir hak değildir. Bu nedenle başvuru kamu hizmetine girme hakkında ayrımcı tutumla karşılaştığı iddiasını Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun konusu yapamamaktadır.³³⁸

Anayasa Mahkemesi kararlarında yukarıda da görüldüğü ve incelendiği üzere, ayrımcılık yasağı ile ilgili şekli eşitlik anlayışı ile hareket etmiştir. Kararlarında madde hükmünün lafzı ile sınırlı kalmıştır. Ayrımcılık yasağı ihlali iddialarını değerlendirirken ihlalin Anayasa ve AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokollerde geçen bir hakla ilişkin olması durumunda incelemeye almıştır. Aksi bir durumda yani ayrımcılık yasağı ihlalinin ortak koruma alanı dışında bir hakla ilişkin olduğunda ve yahut ayrımcı tutumun bir hakla temele oturtulmadığı durumlarda ise başvuruyu konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez bulabilmektedir. Anayasa Mahkemesinin içtihadının genel olarak bu yönde olduğunu ifade etmek

³³⁷ Hasan Kara, B. No: 2013/3170, 18/9/2014, para. 26-36; Ahmet Teyit Keşli, B. No: 2013/2237, 18/9/2014, para. 25-35; Filiz Sarıboğa, B. No: 2014/3307, 22/6/2017, para. 13-18; Serkan Acar, B. No: 2013/1613, 2/10/2013, para. 22-25.

³³⁸ Halil Atlı, B. No: 2014/14856, 5/7/2017, para. 16-22; Selma Altundağ, B. No: 2014/14474, 5/7/2017, para. 16-22.

mümkündür.

Bazı istisnai durumlarda Anayasa Mahkemesinin geniş yorum yaptığı da görülmektedir. Örneğin, Z.A. başvurusunda³³⁹, başvuru eş cinsel olması nedeni ile kamu hizmetine girme hakkı kapsamında ayrımcılığa maruz kaldığını iddiasında bulunmuştur. Kanun lafzı ve içtihat gereği Anayasa Mahkemesi Anayasa ve AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller dışında kalan haklar bakımından yapılan başvuruları kabul etmemektedir. Fakat bu kararda Anayasa Mahkemesi AİHM'in içtihadı gereği kişinin kamu ya da özel sektörde iş bulması özel hayatını ilgilendirecek bir durumdan kaynaklanıyor ise bu durumu özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirme yapmaktadır. Ayrıca Mahkeme ayrımcılığın ciddi temellere dayandığı durumlarda başvurunun sırf kamu hizmetine girme meselesiyle ilgili olduğundan bahisle kabul edilemez bulunması bireysel başvurunun amacıyla bağdaşmayacağı yorumunda bulunmuştur. Bu nedenle başvuruyu özel hayata saygı kapsamında değerlendirip ayrımcılık iddialarını incelemeye almıştır.

Anayasa Mahkemesinin istisnai de olsa bu şekilde geniş yorum yapması yerinde bir uygulamadır. Uluslararası alanda insan haklarının korunması, geliştirilmesi için Anayasa Mahkemesi içtihatlarıyla AİHM'in geliştirdiği geniş yorum uygulamasını benimsemelidir. Anayasa Mahkemesinin bu şekilde tutum sergilemesi AİHM'e giden başvuruların azaltılmasına da fayda sağlayacaktır. Ayrıca daha geniş koruma sağlayan Anayasa'nın 10. maddesinin uygulanması gerektiği kanaatindeyim. Çünkü amacımız eşitliğin tam ve etkili bir şekilde sağlanmasıdır. Aksi durumda ayrımcı muameleler sadece ortak koruma alanında bulunan haklar kapsamında güvence altına alınmış olmaktadır. Ortak koruma kapsamı dışında kalan ve kişilerin hayatlarında sıklıkla karşılaşılabilecekleri örneğin çalışma hakkı gibi haklar yönünden ayrımcılığa maruz

³³⁹ Z.A. [GK], B. No: 2013/2928, 18/10/2017, para. 54-60.

kalmaları koruma altına alınmamaktadır. Bu durumun insan hakları açısından öneme sahip olan eşitliğin etkili bir şekilde sağlanması amacı ile bağdaşmadığı düşüncesindeyim. Bu nedenle kanaatimizce Mahkeme'nin ayrımcılık yasağı ihlali iddialarını olabildiğince geniş yoruma tabi tutarak incelemesi gerekmektedir.

SONUÇ

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı birçok yönünde iç içe geçmiş, birbirleri yerine kullanılabilen kavramlardır. Hukuk devleti olma ve insan haklarına saygı ilkeleri gereği eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere, geçmişten günümüze bu yönde adımlar atıldığı birçok uluslararası belgelerde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının düzenlendiği görülmektedir.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi aynı zamanda bireylerin temel hak ve özgürlüklerden etkin bir şekilde yararlanması demektir.

Konuya ilişkin uluslararası alanda birçok belge olmakla birlikte, özellikle çalışma kapsamında yer verilen ayrımcılık yasağını ele alan uluslararası belgeler incelendiğinde, ayrımcılık yasağı ile bireylerin farklı özellikleri nedeniyle toplumun diğer üyelerinden haksız ve keyfî gerekçelerle farklı muamele görmelerini engellemeyi amaçladıkları görülmektedir.

AİHS'in 14. maddesinde ayrımcılık yasağını ele almıştır. Madde hükmü incelendiğinde ayrımcılık yasağı sadece AİHS'de tanınan hak ve özgürlüklerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Yani ayrımcılık yasağı Sözleşme'de düzenlenen haklarla birlikte öne sürülebilen tamamlayıcı bir haktır. Ayrımcılık temeli sayılabilecek durumlar ise madde hükmünde yazılmıştır. Fakat metinde kullanılan "*herhangi başka bir duruma dayalı*" ifadesi kullanılarak yazılan temellerin sadece örnek vermek suretiyle yazıldığı ve temellerin madde hükmünde sayılanlarla sınırlı olmadığı belirtilmiştir.

AİHM'in ayrımcılık yasağı ihlaline ilişkin başvurularda verdiği kararlarda

kullandığı ölçütler incelenmiştir. Sözleşme'nin 14. maddesinde yapılan düzenleme ile ayrımcılık yapma yasağı sadece Sözleşme ve buna ek protokol kapsamında kalan hak ve özgürlükler içindir. Bu nedenledir ki başvurularda kişi mutlaka Sözleşme'de ya da buna ek protokollerde geçen hangi hakkına ilişkin ayrımcılığa uğradığını belirtmelidir. Kişi ayrımcılığa maruz kaldığını iddia ettiği hakkıyla ilgili kendisine benzer durumda olan kişilere göre farklı muamele gördüğünü ve kendisine yapılan farklı muamelenin objektif ve makul bir nedeninin olmadığını belirtmelidir. Yani Mahkeme her farklı muameleyi değil objektif ve makul bir nedeni olmayan farklı muameleleri ayrımcılık olarak nitelendirmektedir. Bazı durumlarda Mahkeme, taraf devletlere hareket alanı tanımış ve yapılan ayrımcı müdahalelerin objektif ve makul sebebini daha geniş yorumlamıştır. Fakat bu her durumda geçerli değildir. Özellikle “şüpheli” temeller olarak değerlendirilen cinsiyet, ırk, ulusal veya toplumsal köken gibi konularda devletlerin takdir yetkisi dar yorumlanmıştır. Objektif ve makul bir sebep olsa dahi bu sebebi gerçekleştirirken kullanılan araç ile gerçekleştirilmek istenen amaç arasında orantılılık olmalıdır. Aksi durumda Mahkeme ayrımcılık yasağının ihlaline karar vermektedir.

Bu çalışmada AİHM'e yapılan başvurularda kabul edilebilirlik şartları ele alınmış kararlardan örnekler verilmiştir. Özellikle AİHM'in konu bakımından yetkisi ayrımcılık yönünden incelendiğinde her ne kadar Mahkeme daha önce dar yorumla karar veriyorsa da içtihadını değiştirerek geniş yorumu benimsediği görülmektedir. Yani Mahkeme Sözleşmede koruma altına alınmayan bir hakla ilgili başvuruları dâhi somut durum özelliklerini değerlendirerek başvuruda bulunulan durumun Sözleşmede geçen bir hakla uyumlu olup olmadığını değerlendirmektedir. Mahkemenin bu tutumu gerçek eşitliğin sağlanması açısından yerinde bir uygulamadır. Keza kabul edilen Sözleşmeye ek 12 Nolu Protokolle genel ayrımcılık yasağının düzenlenmesi

ayrımcılık yasağı ihlalinin birlikte başvurulabileceği hak yelpazesini genişletmesi gerektiğinin bir ispatıdır.

Anayasamızda 2010 yılında yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu hakkı tanınmıştır. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı temel hak ve özgürlüklerin korunması yönünden etkili bir yöntemdir. Tezin 3. bölümünde Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda kabul edilebilirlik şartları incelenmiş, Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi üzerinde ayrıntılı durulmuştur. Öncelikle genel olarak Mahkemenin konu bakımından yetkisi anlatılmış daha sonra ayrımcılık yasağı ile ilgili yapılan başvurularda Mahkemenin konu bakımından yetkiyi nasıl yorumladığı üzerinde durulmuştur.

Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrasında Anayasa Mahkemesine, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin ihlal edildiği iddiasıyla başvurabileceği düzenlenmiştir. Yani Anayasa'ya göre bir hakka ilişkin ayrımcılık iddiasında bulunabilmek için o hakkın Anayasa ve AİHS'in ortak koruma alanında olması gerekmektedir. Ortak koruma alanı dışında kalan haklarla ilgili başvurularda ise Mahkeme konu bakımından yetkisizlik kararı vermektedir.

6216 Sayılı Kanun'da ise konu bakımından yetki 45. maddede düzenlenmiştir. 6216 Sayılı Kanun Anayasa'da düzenlenen konu bakımından yetkiyi genişleterek Sözleşme'ye ek Türkiye'nin taraf olduğu protokolleride yetki içine dâhil etmiştir. Bu durum Anayasa'ya aykırı olmakla birlikte kanımca amaç insan haklarının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi olduğu için ne kadar çok hak Mahkemenin konu bakımından yetkisi içerisine dâhil edilirse amaca bir adım daha yaklaşılmış olacaktır.

AİHM içtihat yoluyla Sözleşme ve ek protokolde olmayan bazı hakları da konu bakımından yetkisi içerisine almıştır. Anayasa Mahkemesi de aynı yönde tavır

sergileyerek AİHM'in içtihat yoluyla yetkisi dâhiline aldığı haklar bakımından bireysel başvuruları kabul etmektedir. Bu durum ayrımcılık yasağı ile ilgili başvuru yapılabilecek hak kapsamını genişlettiği için ayrımcılık yasağı bakımından olumlu bir gelişmedir.

AİHS'e ek 12'Nolu Protokol ile genel ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. İlgili düzenlemeye göre AİHS'den farklı olarak yasayla tanınmış her hakka ilişkin ayrımcılık yasaklanmıştır. Bu düzenleme ile ayrımcılık yasağının kapsamı genişletilmiş, insan hakları yönünden olumlu adım atılmıştır. Fakat bu düzenleme sadece 12'Nolu Protokole taraf olan devletler bakımından geçerli bir uygulamadır. Türkiye bu protokole taraf değildir.

Anayasa Mahkemesinin ayrımcılıkla ilgili verdiği kararları incelendiğinde 17.06.2022 tarihi itibarıyla tespit edebildiğimiz kadarıyla 29 tane konu bakımından yetkisizlik kararı verdiği başvuru bulunmaktadır. Kararlardan Anayasa Mahkemesinin genel tutumunun, dar yorum yaparak ayrımcılık yasağı ile ilgili konu bakımından yetkide Anayasa ve AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında olmayan haklar yönünden yetkisizlik kararı verdiği yönündedir. Fakat sınırlı da olsa bazı kararlarında Anayasa Mahkemesinin geniş yorum yaptığı görülmektedir. Özellikle ciddi temellerde dayanan ayrımcılık yasağı ihlallerinde Mahkemenin yorum yoluyla başvuruya konu Sözleşme dışı hakları Sözleşme kapsamında olan bir hakkın içeriğine alıp konu bakımından yetkisi dâhilinde incelemiştir. Anayasa Mahkemesinin ayrımcılık yasağı ile ilgili başvuruları geniş yorumlaması eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde uygulanması bakımından olumlu bir adımdır. Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının insan hakları açısından önemi gereği bu tarz uygulamaların yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Gelişen toplumsal yaşamla birlikte kişiler her haklarına ilişkin ayrımcı tutuma

maruz kalabilmektedir. Örneğin sosyal bir hak olan çalışma hakkı ya da siyasi bir hak olan kamu hizmetine girme hakkı belki de kişilerin ayrımcı tutuma en çok maruz kaldığı haklardır. Bu durumda bu hakların ayrımcılık yasağının ileri sürülebileceği haklar kapsamında bulunmamasından kaynaklı ayrımcılığın değerlendirilmemesi birçok kişinin ayrımcılığa maruz kalması anlamına gelmektedir. İnsan hakları hukukunun temel yapı taşlarından olan ayrımcılık yasağının bu şekilde korunmasız bırakılması insan haklarının hayata geçirilmesini engellemektedir.

Ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde uygulanabilmesi ve korunabilmesi için Anayasa Mahkemesi daha çok hak kapsamında koruma sağlayan Anayasa'nın 10. maddesine göre değerlendirme yapmalıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere AİHS'in 53. maddesi gereğince zaten bu gerekliliktir. Ya da Anayasa Mahkemesi ayrımcılık yasağı ile ilgili başvuruları AİHM içtihatlarına yaklaştırarak geniş yoruma tabi tutmalıdır. Bu şekilde en azından şeklen bir incelemeden ziyade somut olayın değerlendirilmesi yapılarak ayrımcı tutum ortak koruma alanında olan bir hakla ilişkilendirilip değerlendirmeye alınabilmektedir. Keza Türkiye'nin AİHS'e ek 12 Nolu Protokole taraf olması da ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acu, M. (2009), *Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 110(1), 403-435.
- Akbaş, K. ve Şen, İ.G. (2013), *Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(0), 165-189.
- Akyol Bulut, Ö. (2020), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Albal, H. (2020), *Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Kadın-Erkek Eşitliği*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1), 213-227.
- Algan, B. (2014), *Bireysel Başvurularda “Açıkça Dayanaktan Yoksunluk” Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63(1), 247-284.
- Anayasa Mahkemesi, (2015), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, https://www.anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf.
- Atasoy, H. (2012), *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 9(0), 71-98.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, (2020), *Sözleşme'nin 14. Maddesi (Ayrımcılık Yasağı) ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 12. Maddesine İlişkin Rehber*, 31 Ağustos 2020, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_TUR.pdf

Avrupa Konseyi, (2000), *İnsan Hakları ve Temel Hakların Korunması Sözleşmesine ait 12 No'lu Protokol (ETS No. 177)*, Açıklayıcı Rapor, <https://rm.coe.int/16800cce48>

Aybay, R. (2006), *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Aydın, Ö.D. (2011), *Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(1), 121-170.

Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018), *Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (38), 3-29.

Baykan, M. (2020), *Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuruların Ön İncelemesi ve Kabul Edilebilirliği*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bayraktar, T. (2016), *Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*, KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(2), 97-120.

- Baysal, M. (2015), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı*, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (5), 193-233.
- Çağlar, S. (2012), *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitliğin Dar Yorumu*, Ankara Barosu Dergisi, 44(1), 50-51.
- Çayır, K ve Ayan, M. (2018), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demir, N.H. (2017), *Feminist Perspektiften Düşünce Tarihinin Köşe Taşları ve İdeal Bir Hukuk Arayışı*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.
- Deniz, B. (2020), *Engelli Hakları ve Ayrımcılık Yasağı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Döner, A. & Çelik, Y. (2016), *Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 275-294.
- Dursun, H. İ. (2018), *Bireysel Başvuruda Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Sebepleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dutertre, G. (2007), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Ankara: Avrupa Konseyi Kararları.
- Efe, M. (2016), *Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında: Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ekinci, H. (2013), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi*. Anayasa Yargısı, 29 (1), 161-197.

Eren, A. (2021), *Anayasa Hukuku Dersleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ermayası, M. (2018), *Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Bakımından İncelenmesi*, Ankara: Adalet yayınevi.

Esen, E. (2000), *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Fribergh, E. ve Kjaerum M. (2010), *Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı*, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3614/elkitabi.pdf>.

Gemalmaz, B. H. (2011), *AİHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No: 14'le Getirilen Yeni Kabul Edilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış*, *Milletlerarası Hukuk Bülteni*, 31(1), 209-242.

Gökhan, O. ve Topuz, M. (2021), *Medeni Hukuk Cilt: I*, Antalya: Seçkin Yayıncılık.

Gölcüklü, A.F. ve Gözübüyük, A.Ş. (2004), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gören, Z. (2016), *Genel Eşitlik İlkesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi- Hukuk Araştırmaları Dergisi, 0(0), 3279-3301.

Gözler, K. (2012), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin basın Yayın Dağıtım.

Gözler, K. (2020), *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım

Gözler, K. (2021), *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Göztepe, E. (2011), *Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 24(95), 161-197.

Göztepe, E. ve Alpbaz, M. M. (2017), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Gülmez, M. (2010), *İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler, Çalışma ve Toplum*, 25(1), 207-266.

Gündoğmuş, R. (2021), *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin İlgili Uluslararası Sözleşmeler ve 6284 Sayılı Kanun Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Güriz, A. (2019), *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hamdemir, B. (2018), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Işıl Gül, İ. ve Karan, U. (2011), *Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Işıl Gül, İ. ve Karan, U. (2011), *Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi*, İstanbul: İstanbul

Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İba, Ş. (2018), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

İnceoğlu, S. (2001), *Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Af, Şartla Salıverme, Dava ve Cezaların Ertelenmesi*, Anayasa Yargısı, 17(1), 41-70.

İnceoğlu, S. (2013), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İstanbul: Beta Yayınları.

İslam, L. (2013), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(8), 5-16.

Kaboğlu, İ. Ö. (2002), *Özgürlükler Hukuku/İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kale Özçelik, F. (2017), *Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin Usule Ve Esasa İlişkin Düzenlemeleri Ve Türk Anayasa Hukuku'na Yansımaları*, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (8) , 317-340.

Kanadoğlu, K. (2015), *Anayasa Mahkemesine bireysel Başvuru*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Karagöz, E. C. (2016), *Kadın-Erkek Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Türkiye*

Eşitlik ve İnsan Hakları Kurumu'nun Yetkileri, Yasama Dergisi, 1(32), 21-40.

Karaman, E. (2016), *Eşitlik İlkesi Çerçevesinde Siyasi Partilerde Kadın Kotası*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Karan, U. (2015), *Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi*, Anayasa Yargısı, 31 (1), 235-306.

Karan, U. (2007), *Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 20(73), 146-173

Karan, U. (2017), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, İstanbul: On İki levha Yayınları.

Kaya, S. (2018), *Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bireysel Başvuruya Konu Olan Haklar*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(1), 57-92.

Keleş, B. (2021), *Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Cinsiyet ve Cinsel Yönelim*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Kudret, H. A. (2020), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26 (2), 1079-1110.

Kuyucu, N. (2014), *AIHM İçtihadında Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Kadına Yönelik Şiddet*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Meltem, K. G. (2007), *Kamu Görevine Girişte Kadın – Erkek Eşitliği Konusunda Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü.

O’Boyle, H. ve Warbrick, M. (2021), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öden, M. (2003), *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Özbudun, E. (2013), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Özdemir, S.S. (2019), *Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık İlkesi*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Özkan Duvan, A. (2017), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik hakkı ve Ayrımcılık Yasağı*, Galatasaray Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(2), 17-80.

Özkan, H. (2011), *AIHM Kararları Işığında Ayrımcılık Yasağı İlkesi*, Fasikül Hukuk Dergisi, 3(23), 6-9.

Sağlam, F. (2020), *Bireysel Başvuru İçin Öngörülen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamı” Ne Demek, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Güncel Gelişmeler Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Bezar Eylem Ekinci, Doğu

Akdeniz Üniversitesi Yayınevi.

Şahyar Akdemir, D. (2014), *Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve 'Pozitif Ayrımcılık, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 892-908.

Şenel, A. (1969), *"Eşitlik Kavramı ve Tarihsel Gelişmesi"*, Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Şirin, T. (2014), *Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin? (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)*, VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, İstanbul.

Şirin, T. (2015), *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Şirin, T. (2018), *Bireysel Başvuru Usul Hukuku*, Ankara: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2001), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

Tanrıkulu, M. S. (2022), *Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Toluay, M. (2021), *İnsan Hakları Hukukunda Cinsiyet Temelinde Ayrımcılık Yasağı*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.

Ulucan, D. (2013), *Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(1), 369-384.

Ural, S. S. (2013), *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uyar, L. (2006), *Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ülker, İ. (2013), *Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-i Esasi’deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (2), 101-124.

Yıldız, C. (2012), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ‘‘Ayrımcılık Yasağını’’ Düzenleyen 14. Maddesinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarıyla Birlikte İncelenmesi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1), 128.

Yılmaz, S. ve Yıldırım, A. (2021), *Medeni Hukuk – I*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmazoğlu, Y. E. (2019), *Bireysel Başvuru Rehberi*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Yokuş, S. (2015), *Türkiye Anayasa Mahkemesine Bireysel başvuru (Anayasa Şikâyeti)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yücel, E. (2016), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Direktiflerinde Ayrımcılık Yasağı Hukuku*, Adam Academy Journal of Social Sciences, 6(1), 59-84.

AİHM KARARLARI

1. Akdivar And Others v. Turkey, App No(s) 21893/93, 16/09/1996
2. Aksu v. Turkey App No(s) 4149/04,41029/04, 27/07/2010
3. Benavent Díaz v. Spain App. No(s). 46479/10, 31/01/2017
4. Blečić v. Croatia App. No(s). 59532/00, 08/03/2006
5. Carson And Others v. The United Kingdom App. No(s) 42184/05, 16/03/2010
6. Costello-Roberts v. The United Kingdom, App No(s) 13134/87, 25/03/1993
7. Cyprus v. Turkey App. No(s). 25781/94, 10/05/2001
8. Danilenkov and Others v. Russia, Appl. No(s) 67336/01, 30/07/2009
9. Drozd and Janousek v. France and Spain App. No(s). 12747/87, 26/06/1992
10. Dudgeon v. The United Kingdom App. No(s) 7525/76, 22/10/1981
11. E.B. v. France (Grand Chamber), Appl. No(s). 43546/02, 22/01/2008
12. Egmez v. Cyprus App. No(s). 12214/07, 21/12/2000
13. Gaygusuz v. Austria App. No(s). 17371/90, 16/09/1996
14. Genovese v. Malta App. No(s). 53124/09, 11/10/2011
15. Gherghina v. Romania App. No(s). 42219/07, 09/07/2015
16. Härmäläinen v. Finland, App No(s) 37359/09, 16/7/2014
17. Inze v. Austria App. No(s). 8695/79, 28/10/1987
18. Jersild v. Denmark App. No(s). 15890/89, 23/09/1994
19. Kaya v. Turkey App. No(s). 22729/93, 19/02/1998
20. Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark App. No(s) 5095/71 5920/72

5926/72, 07/12/1976

21. Lehtinen v. Finland App. No(s). 39076/97, 14/10/1999.
22. Lithgow and Others v. The United Kingdom App. No(s). 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, 08/07/1986.
23. Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal App. No(s). 56080/13, 19/12/2017.
24. Luczak v. Poland, App. No(s). 77782\01, 27\11\2007.
25. Marckx v. Belgium App. No(s). 6833/74, 13/06/1979.
26. Mocanu and Others v. Romania App. No(s). 10865/09, 17/09/2014
27. Opuz v. Turkey App. No(s) 33401/02, 09/06/2009.
28. Petropavlovskis v. Latvia, App. No(s). 44230/06, 13/01/2015
29. Petrov v. Bulgaria, Appl. No(s) 15197/02, 22/05/2008
30. Pretty v. The United Kingdom App. No(s). 2346/02, 29/04/2002
31. Rainys and Gasparavicius v. Lithuania, App. No(s). 70665\01, 07\04\2005
32. Rasmussen v. Denmark, Appl. No(s). 8777/79, 28/11/1984
33. Relating To Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium Appl. No(s) 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64), 23/07/1968
34. Ringeisen v. Austria App. No(s). 2614/65, 16/07/1971
35. Savez Crkava “Rijec Zivota” and Others v. Croatia, Appl. No(s) 7798/08, 09/12/2010
36. Schwizgebel v. Switzerland, Appl. No(s) 25762/07, 10/06/2010
37. Šečić v. Croatia, App No(s) 40116/02, 31/05/2007
38. Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, App. No(s). 27996/06, 34836/06, 22/12/2009
39. Selmouni v. France, App No(s) 25803/94, 28/07/1999

40. Sidabras and Others v. Lithuania App. No(s) 50421/08, 56213/08, 23/06/2015
41. Sidabras and Dziautas v. Litvanya, App. No(s). 55480\00, 59330\00, 27\07\2004
42. Šilih v. Slovenia App. No(s). 71463/01, 09/04/2009
43. Slivenko and Others v. Latvia App. No(s). 48321/99, 09/10/2003
44. Stec and Others v. The United Kingdom, App. No(s). 33985\96, 12\04\2006
45. Stephens v. Cyprus, Turkey and The United Nations App. No(s). 45267/06, 11/12/2008
46. Tănase v. Moldova App. No(s). 7/08, 27/04/2010
47. Thlimmenos v. Greece, App. No(s). 34369/97, 06/04/2000
48. V.C. v. Slovakia App. No(s). 18968/07, 08/11/2011
49. Vallianatos and Others v. Greece App. No(s). 29381/09 32684/09, 07/11/2013
50. Van Der Mussele v. Belgium App. No(s). 8919/80, 23/11/1983
51. Varnava and Others v. Turkey App. No(s). 16064/90, 18/09/2009

AYM KARARLARI

Norm Denetimi Kararları

1. AYM, E.1985/11, K.1986/29, 11/12/1986
2. AYM, E.1991/24, K.1991/40, 31/10/1991
3. AYM, E.1997/74, K.1998/69, 17/11/1998
4. AYM, E.1988/4, K.1989/3, 12/01/1989
5. AYM, E.2009/47, K.2011/51, 17/03/2011

Bireysel Başvuru Kararları

1. Abdulkadir Güneş, B. No: 2013/4347, 30/3/2016
2. Abdurrahman Bayam, B. No: 2013/5116, 18/2/2016
3. Abdurrahman Dil ve Mehmet Sait Dil, B. No: 2013/5163, 24/2/2016

4. Abdurrahman Dündar, B. No: 2014/1681, 14/9/2017
5. Abdurrehman Uray, B. No: 2013/6140, 5/11/2014
6. Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti., B. No: 2013/6405, 15/12/2015
7. Adnan Oktar (2), B. No: 2013/514, 2/10/2013
8. Adnan Oktar (3), B. No: 2013/1123, 2/10/2013
9. Adnan Oktar, B. No: 2012/917, 16/4/2013
10. Ahmet Çiftçi ve diğerleri, B. No: 2013/4566, 17/2/2016
11. Ahmet Erbek, B. No: 2013/3197, 17/2/2016
12. Ahmet Teyit Keşli, B. No: 2013/2237, 18/9/2014
13. Asil Öztürk İnşaat Emlak Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. B. No: 2014/1831, 15/6/2016
14. Ayla (Şenses) Kara, B. No: 2013/7063, 5/11/2015
15. Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt, B. No: 2012/403, 26/3/2013
16. Aziz Turhan, B. No: 2012/1269, 8/5/2014
17. Azize Mihyaz ve Haval Mihyaz, B. No: 2015/11214, 10/1/2019
18. Bayram Ağaya ve diğerleri, B. No: 2013/5816, 10/3/2016
19. Bedrettin Yalçın ve diğerleri, B. No: 2014/16380, 9/1/2018
20. Bilent Aktaş ve diğerleri, B. No: 2014/19389, 7/12/2016
21. Billur Güzide Balyemez ve Recai Alper Tunga, B. No: 2014/5909, 25/3/2015
22. Burak Günay (2), B. No: 2013/6218, 10/6/2015
23. Burak Günay, B. No: 2013/6217, 26/2/2015
24. Burak Urbaş, B. No: 2015/3127, 21/2/2018
25. Burcu Reis, B. No: 2016/5824, 28/12/2021
26. Bülent Polat [GK], B. No: 2013/7666, 10/12/2015
27. Cahit Tekin, B. No: 2013/2744, 16/7/2014
28. Cahit Yaşar, B. No: 2013/5778, 17/2/2016

29. Cem Ateşkan, B. No: 2013/4694, 10/6/2015
30. Cem Furuncu, B. No: 2012/774, 10/12/2014
31. Cemile Ünlü, B. No: 2013/382, 16/4/2013
32. Cevat Sargın ve diğerleri, B. No: 2015/12766, 7/4/2021
33. Devrim Evin, B. No: 2013/2069, 20/2/2014
34. Ecevit Şahin, B. No: 2013/5830, 18/2/2016
35. Efendi Yıldız, B. No: 2013/1202, 25/3/2015
36. Emine Akkuş, B. No: 2013/5321, 23/2/2016
37. Emine Çelik ve diğerleri, B. No: 2013/5809, 15/12/2015
38. Emine Yetişecek ve diğerleri, B. No: 2013/4496, 20/4/2016
39. Erdinç Engin, B. No: 2012/695, 12/2/2013
40. Fadıl Çetinkaya, B. No: 2013/5736, 9/3/2016
41. Faris Aslan, B. No: 2014/1026, 20/5/2015
42. Fatih Özgüner, B. No: 2013/6358, 4/11/2015
43. Ferit Tetik, B. No: 2013/9807, 4/2/2016
44. Filiz Sarıboğa, B. No: 2014/3307, 22/6/2017
45. Furkan Ulaş, B. No: 2017/17138, 15/1/2020
46. Gamze Elvan ve diğerleri, B. No: 2015/5718, 9/5/2019
47. Genco Acar, B. No: 2013/7938, 16/12/2015,
48. Gökhan Gündüz (3), B. No: 2017/32051, 3/11/2020
49. Göksel Korkmaz, B. No: 2012/869, 16/4/2013
50. Halil Atlı, B. No: 2014/14856, 5/7/2017
51. Hamit Erdem, B. No: 2013/2742, 10/3/2016
52. Hanım Kılıç ve diğerleri, B. No: 2013/1655, 4/11/2015
53. Hanifi Dil ve Zeki Dil, B. No: 2013/5191, 10/3/2016

54. Hasan Başar, B. No: 2014/11857, 5/10/2017
55. Hasan Kara, B. No: 2013/3170, 18/9/2014
56. Hikmet Çelik ve diğerleri, B. No: 2013/4894, 15/12/2015
57. Hülya Çakalır, B. No: 2014/8886, 5/10/2017
58. Hüseyin Demir, B. No: 2014/5310, 21/2/2018
59. İbrahim Uysal, B. No: 2014/1711, 23/7/2014
60. İhsan Asutay, B. No: 2012/606, 20/2/2014
61. İhsan Vurucuoğlu, B. No: 2013/539, 16/5/2013
62. İlyas Türedi, B. No: 2013/1267, 13/6/2013
63. İsmail Buğra İşlek, B. No: 2013/1177, 26/3/2013
64. İsmail Hadidi, B. No: 2013/2126, 16/9/2015
65. İsmet Aydın ve Haydar Aydın, B. No: 2013/2739, 20/1/2016
66. İzzettin Güngördü ve Mehmet Şerif Güngördü, B. No: 2013/5814, 15/12/2015
67. K.V. [GK], B. No: 2014/2293, 1/12/2016
68. Kadir Can, B. No: 2013/7527, 17/11/2014
69. Kamil Çakır (2), B. No: 2013/1125, 25/6/2015
70. Kamil Çakır, B. No: 2013/997, 15/10/2014
71. Laden Elbezyan, B. No: 2013/4551, 10/12/2014,
72. M.Ş.B., B. No: 2013/2202, 20/11/2014
73. Mahmut Tolon, B. No: 2013/3773, 17/3/2016
74. Mansure Baydemir ve Mehmet Ali Baydemir, B. No: 2015/3919, 11/10/2018,
75. Mehmet Akkuş, B. No: 2013/4266, 23/2/2016
76. Mehmet Ali Kurtuldu, B. No: 2013/5504, 28/5/2014
77. Mehmet Başaran, B. No: 2013/4565, 10/3/2016
78. Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya, B. No: 2013/1280, 28/5/2014

79. Mehmet Demir ve diğ erleri, B. No: 2013/1579, 15/10/2015,
80. Mehmet Fatih Yiğit ve diğ erleri, B. No: 2014/16838, 9/9/2015
81. Mehmet Hadi Tunç, B. No: 2013/1958, 7/7/2015
82. Mehmet Harman, B. No: 2017/34154, 3/7/2019
83. Mehmet Kerim Sarısakal, B. No: 2015/14210, 3/7/2018
84. Mehmet  zcan, B. No: 2019/6266, 15/1/2020
85. Mehmet Peker, B. No: 2013/433, 25/3/2015
86. Mehmet Şah Bağatur, B. No: 2013/5195, 21/1/2016
87. Mesude Yaşar, B. No: 2013/2738, 16/7/2014
88. Methiye Acar, B. No: 2014/12038, 5/10/2017
89. Metin Durmaz, B. No: 2013/7764, 25/3/2015
90. Metin Güngördü ve diğ erleri, B. No: 2013/4618, 17/2/2016
91. Metin Ragıp Arıkan, B. No: 2014/4506, 17/11/2014
92. Murat Tuncil, B. No: 2013/7759, 23/7/2014
93. Murat Yildeniz, B. No: 2014/10342, 9/11/2017,
94. Mustafa Ateşoğlu ve diğ erleri, B. No: 2013/1178, 5/11/2015
95. Muzaffer Akkanat, B. No: 2013/2339, 7/5/2015
96. Muzaffer G len, B. No: 2013/3430, 10/6/2015
97. Naim Aslan, B. No: 2013/5154, 9/3/2016
98. Necati Gündüz ve Recep Gündüz, B. No: 2012/1027, 12/2/2013
99. Necdet S rener, B. No: 2013/2424, 31/3/2016
100. Necmettin Doğru, B. No: 2013/1337, 16/5/2013
101. Necmettin Onuk, B. No: 2013/5737, 10/3/2016
102. Nefise Erdoğ an ve Abdurrahman Erdoğ an, B. No: 2014/4616, 7/2/2018
103. Nuriye Arpa, B. No: 2018/18505, 16/6/2021, § 28

104. Oğulcan Büyükkalkan ve diğerleri, B. No: 2014/17226, 10/1/2018
105. Oğuz Okuyucu (2), B. No: 2015/11361, 25/12/2018
106. Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, 26/3/2013
107. Ö.Ö., B. No: 2013/3157, 10/6/2015
108. Ögeday Akın, B. No: 2014/2345, 10/6/2015
109. Ömer Şanlı, B. No: 2015/7304, 22/1/2019
110. Özlem Kızıilveren, B. No: 2014/15069, 23/3/2017
111. Ramazan Acar, B. No: 2013/7939, 15/12/2015,
112. Ramazan Aras, B. No: 2012/239, 2/7/2013
113. Rasim Burak Cica, B. No: 2015/14217, 11/10/2018
114. Rauf Zülfükar, B. No: 2014/1068, 23/2/2017
115. Remezan Orak ve diğerleri, B. No: 2013/2229, 3/2/2016, § 41
116. Rıda Boudraa, B. No: 2013/9673, 21/1/2015
117. Rıdvan Uzuntok, B. No: 2014/17300, 21/11/2017,
118. S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020
119. Sadettin Tiryaki ve diğerleri, B. No: 2013/4623, 21/1/2016
120. Sadıka Şeker, B. No: 2013/1948, 23/1/2014
121. Sait Bağatur, B. No: 2013/4270, 20/1/2016
122. Sait Dil, B. No: 2013/4254, 23/3/2016,
123. Salih Alkan, B. No: 2013/4747, 31/3/2016,
124. Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş., B. No: 2014/6675, 30/6/2016
125. Sayım Karmaş, B. No: 2013/2745, 18/2/2016
126. Sedat Vural, B. No: 2014/5559, 25/4/2014
127. Selim Salihoğlu, B. No: 2013/6285, 7/7/2015
128. Selma Altundağ, B. No: 2014/14474, 5/7/2017

129. Senay Melik, B. No: 2015/3470, 10/10/2019,
130. Serkan Acar, B. No: 2013/1613, 2/10/2013
131. Seyithan Akkuş, B. No: 2013/4267, 24/2/2016
132. Şafi İçigen, B. No: 2014/4319, 7/1/2016
133. Şahin Karaman, B. No: 2012/1205, 8/5/2014
134. Şamil İçyer ve diğerleri, B. No: 2014/3374, 20/1/2016
135. Şariye Aslan, B. No: 2014/1024, 16/12/2015
136. Şule Bayburt, B. No: 2017/38724, 21/7/2020
137. Tahsin Çiftçi ve diğerleri, B. No: 2013/4580, 16/12/2015
138. Temel Yeğin, B. No: 2014/10398, 29/6/2016
139. Teoman Yeğenoğlu, B. No: 2013/5338, 17/7/2014
140. Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014
141. Turan Uytun ve Kevzer Uytun, B. No: 2013/9461, 15/12/2015,
142. Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği, B. No: 2012/95, 25/12/2012
143. Ulaş Yılmaz, B. No: 2013/2841, 4/11/2015
144. Volkan Akyılmaz, B. No: 2015/14212, 10/10/2018
145. Yahya Salihoğlu, B. No: 2013/5800, 3/2/2016
146. Yasin Ağca, B. No: 2014/13163, 11/5/2017
147. Yasin İlgin ve diğerleri, B. No: 2013/5815, 15/12/2015
148. Yümrü Dilek, B. No: 2013/4189, 21/5/2015
149. Z.A. [GK], B. No: 2013/2928, 18/10/2017
150. Zeki Kartal, B. No: 2013/2803, 21/1/2016
151. Zübeyir Bozkurt, B. No: 2014/3403, 16/12/2015

KULLANILAN İNTERNET SİTELERİ

<https://hudoc.echr.coe.int/tur#%20>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/anasayfa/>

<https://www.avrupa.info.tr/tr>

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

<https://www.mevzuat.gov.tr/>

<https://www.resmigazete.gov.tr/>